1849.

Első fejezet.

Menekvés Budapestről. A kormány távozása. Csányi, Hajnik, Görgei, Perczel, Mack Pesten. Windischgrätz s az országgyülés küldöttei. Windischgrätz bevonulása Pestre. Görgei Váczon. Batthyány elfogatik. Szala-Egerszeg eleste. Szikszói és bárczai csaták. Götz Zsolnán. Suplikácz. Kiss Ernő Krepajig vonul. A parlament megnyitása Debreczenben jan. 9-én. Kossuth beszéde. Bem Erdélyben. Áron Gábor.

I.

Január első napján megkezdetett a nagyszerü népvándorlás. 20 foknyi hideg vala. Hogy ez a fölszereletlen sereg kedélyére épen olly hatással vala, mint magára a bujdokló tömegre, gondolhatni.

E hó 5 első napján Pest utczáin csak utazókkal vagy utra készülőkkel, s egy szétvert sereg kószáló maradványaival lehete találkozni.

A lánczhid álladalmi szolgálatra foglaltaték le, s nehéz ágyuk, lovasok; gyalogok egymást követék azon.

Kétségbeesésnél egyebet látni sem lehete. Mindenki összenézett, de a kapott felelet a kedélyeket még komorabbakká tette.

Hiu törekvés vala Csányi Pesten maradt kormánybiztostól biztató plakatokat adni ki. Kolosvár visszafoglalásának hire olly hidegen hagyta a kebleket, mint Macknak azon biztatása, hogy a főváros védetni fog.

S maga a vándorlás … istenem, millyen vala az! Legnagyobb sietséggel csak a legszükségesbeket vive magával, tolongott a nép a vaspályaudvarba, hogy onnan tovább szállittassék.

S kit a körülmény helyt maradni kénytete agálylyal nézett elébe a jövőnek.

A bujdosó, a földönfutó tarka tömeget a roppant hidegben, gyalog, szekeren, nőt, gyermeket, férfit vegyesen a fagyos kigyozó uton haladni látni borzasztó látvány! . . .

II.

A honvédelmi bizottmány elnöke távozása előtt következő két rendeletet adott ki :

„Magyarország kormánya kimozdul Budapestről, mert az országgyülés nemes kötelességének hitte, még a zavar s megakadás lehetőségétől is megóvni azon férfiakat, kiket parancsa a kormány élére állitott, s kiknek zavartalan egységben s hordva sziveikben a drága hont, működni, gondolni, tenni és rendelni kell mind azt, mit a haza java és szabadsága kiván. Egyetlen megakadása a kormánygépnek veszélybe döntheti a hazát : megakadás pedig nemcsak veszély által okoztathatik, hanem azon sürgés által is, mellyet egy közeli, bár legszerencsésebb csatázás is, okozhat.

Magyarország kormánya Debreczenbe vette állomását, onnan fog épen ugy mint eddig Budapestről mindent a haza javára elintézni. Bárhol legyen e hazában, mindenütt Magyarországban van, mindenhol Magyarország népe és érdekei közepett.

A kormány szeretetében és buzgóságában Magyarország minden városa egyenlően osztozik.

Azért, polgárai, hű fiai széles Magyarországnak, midőn innen a kormány kimozdul, azt a hon érdekében teszi.

Azért éledjen föl sziveitekben a haza szeretete : azért szenvedett-e szegény haza annyit, hogy most, midőn lelke egész erejében fölébredett, azon ellenség martaléka legyen, ki a legistentelenebb ármányt idézte föl, a polgárháborut, s kivel annyiszor éreztette már fegyvere sulyát. — Nem — nem ! ezt Magyarország tenni nem fogja !

Ne rémittessétek el magatokat azon hirek által, mellyeket ármány és gyávaság részint koholnak a nép lehangolására, részint annyira nagyitnak, mekkora saját gyávaságuk és rosz akaratjok.

Seregünk buzgón kivánja a haza megmentését : nem igazat szól, ki mondja, hogy le van hangolva, s ha vesztett itt vagy amott, négyszeres erővel volt dolga. Seregünk Budapest közelében olly erős állásban van, s olly bizodalommal saját erejében, hogy isten után győzni fog.

Nem fél e sereg : csak azok, kik egy vagy más csatában elsők voltak a futásban, rémitenek el másokat, s festik a veszélyt olly nagynak saját gyávaságuk mentségére.

Erdélyben egy győzelem éri a másikat ; az aldunai tábor nagyobb részben már nyakára hágott a lázadásnak. Derék tábornokunk Mészáros Schlicknek sarkában van: szóval csak a gyávák tarthatják veszettnek ügyünket.

Ezt akartuk nektek megmondani Magyarország népe : Legyetek bátrak és kitürők; mert ha maga Budapest kevés időre az ellen-

ség kezébe jőne, mit nem hiszünk, ez is előnyére és hasznára fordulhat isten után hadi működéseinknek.

Eddig 9—10 táborban kisebb de véres és fárasztó csatákban kellett seregeinknek szétdarabolva működni : most már mindinkább összegyülnek seregeink, pedig sokan vannak, kik e honért fegyvert fogtak; erőnk egyesül s igy összes seregünkkel támadjuk meg az ellenséget.

Él még a magyarok istene, s a kormány reméli, hogy a tért, mellyet az ellenség eddig nyert, nem sokára visszaszerzi a hazának.

Legyetek kitürők, isten sok bajból kivezette szerencsésen e hazát, nem fog elhagyni bennünket."

„Nyilt rendelet minden törvényhatóságoknak, tisztviselőknek, sereg- és várparancsnokoknak s az ország bármelly részeiben működő kormánybiztosoknak.

Hazánk jogszerü szabadságát védő vitéz seregeink a fővárosnál állanak.

Isten igaz ügyünkben győzelemmel áldandja meg vitéz fegyvereiket.

De ha még ugy akarná is a gondviselés, hogy még több küzdelemmel és hosszasabb kitüréssel lehessen csak biztositható hazánk szent szabadsága; e nemzet nem lesz, nem lehet olly gyáva, hogy egykét vesztett csata miatt ezeréves élet, s háromszáz esztendős szenvedés után feladja hazánk szabad önálló jövendőjét, s gyermekeinek örökségül szolgaságot hagyjon.

Ha tehát a főváros közelében vivandó csata kedvezőtlenül találna is kiütni, s ennek következtében a főváros pillanatnyira a hazánkat jogtalanul megtámadott ellenség kezébe kerülne is, azért még az ország nem veszne, nem veszhetne el.

Budát másfél századon túl birta a török, s azért Magyarország volt s Magyarország lesz, ha mindjárt az önkény zsoldosai néhány napra bitorolnák is hazánk fővárosa birtokát.

Az országgyülés tehát érezvén azon kötelességet, hogy egy csatavesztés lehetsége által az ország szabadságának védelmét nemcsak feladnia nem szabad, sőt inkább férfias kitartását meg kell kettőztetnie : mulhatlanul szükségesnek tartá akként intézkedni, hogy ha kedvetlenül ütne is ki a főváros közelébeni csata; ez által a nemzet képviselete, s az ország kormányzata legkisebb felakadást vagy zavart ne szenvedjen.

És azért az országgyülés tegnapi napon tartott ülésében elhatározá az országgyülésnek, s az ország kormányának székhelyét ideiglenesen Pestről Debreczenbe általtenni.

Ezzel tartozott a hazának, a nemzet szabadságának, tartozott e szabadság védelmében kiomlott hazafivérnek; tartozott vitéz hadseregeinknek, mellynek ellátásáról, fizetéséről, ruházatáról, fegyverzetéről gondoskodni a legszentebb kötelesség, s melly gondoskodás

egy időre valószinüleg zavarba jöhetett s felakadást szenvedett volna, ha a kormány s országgyülés a maga működésének szakadatlan folyamát Pesten egy csatavesztés általi megakadás veszélyének kitette volna.

Annálfogva, midőn a honvédelmi bizottmány az országgyülés ezen intézkedését az ország hatóságainak, hadvezéreinek s várparancsnokainak, s minden katonai és polgári tisztviselőinek ezennel tudtul adja; egyszersmind megvárja a nemzet nevében mindenkitől, hogy hazafiui kötelességét tovább is hiven teljesitendi.

Minden jelentések, felterjesztések s hivatalos levelezések ezentúl az ország kormányához Debreczenbe intézendők s utasitandók."

A sereg pedig ekközben mindig közelebb jött. Csatát nem fogadott el, s csak ha néha az elő- és utócsapatok összetalálkoztak, váltának pár ágyuszót.

Görgei Perczelt Czeglédre rendelé, ő maga pedig Vácz felé folytatá utát.

Következő plakátot adott ki:

„Szózat a magyar hadsereghez! Bécs falai alól, hol az ellenség erőt nem vehetett a magyar vitézségen, a körülmények hatalma Budapest alá sodort benneteket.

A haza szivében dulni törekvő ellenség nyomotokban van, visszavonultatok előtte, nem gyáva félelemből, hanem hogy a főváros, a haza szive előtt az élethalálharczban a messze haladt ellenség sirját találja.

Erdélyben a magyar seregek győzelmes karai Kolozsvárt viszszafoglalták, néhány hét alatt a Királyhágon túl ellenség nem leend, és Erdély, a kedves testvérhon, a diadalnak ülendi örömünnepét.

Mészáros, a hadügyminister-vezér a Kassát rabló Schlicket megverte, ágyuit elfoglalta, és felső Magyarország kevés napok mulva ismét a magyar korona gyöngyei közt fog ragyogni.

Ime mindenfelé győz a magyar vitézség, csak ti, kiknek apáitok s testvéreitek imái kisérik harczait, s áldásaik győzelmeteket, csak ti lennétek-e azon szerencsétlenek, kik felett a hitszegett osztrák ellenség diadalt vivhatna ki?

Nem! ti nem engedhetitek elfoglalni Budavárát, mellynek ormairól annyi hőstettek emléke néz le reátok, hol Mátyás az igazságos lakott! és Rákosnak apáink nyomairól szentelt téreit, mellynek minden csepp vize magyar csontokat áztat.

Nem! istenemre, ti győzni fogtok, lelkes magyar seregek, bizom karaitok ismert hatalmában, bizom szent ügyünkben, melly az ármánynak áldozatul nem eshetik.

Fel tehát ujult erővel, magyarok! lelkesitett benneteket őseink dicső szelleme, lelkesitsen elárult szegény hazátok esdő szózata, és

ti győzni fogtok, mert velünk az igazság, velünk az isten! Görgei Arthur s. k., tábornok."

Másfelől Csányi (erélyes segéde Hajnik Pál vala) a törvényhatóságokhoz köv. körrendeletet külde:

„Az országgyülés sem magát, sem az ország kormányát ki nem tehetvén annak, hogy a főváros közelében történendő csatának netalán szerencsétlen kimenetele a lakosságot alaptalan rémülésbe ejtvén, a kormányt is legerélyesebb intézkedésében és működésében gátolja, székhelyét f. hó és év elsején Debreczenbe tette át.

Tanusitotta ezáltal, hogy nem Budapestet tekinti egyedül a magyar hazának, hanem minden talpalatnyi földet, hol magyar él.

Tanusitotta, hogy habár az isteni gondviselés ugy akarja is, hogy a fővárost szállja meg az ellenség dúló csordája: a hazát még elveszettnek nem hiszi, hanem szent földjének minden léptét utolsó hantjáig védeni, mi eddig elveszett, ujitott erővel visszavenni, vagy ha isten ugy akarja, sirján veszni, eltökéllett komoly szándoka.

Tanusitotta végre épen e rögtöni átköltözés által, hogy hazánk megmentését biztosan reményli, mert csak igy érhette el, hogy a netalán bekövetkezendő vész perczében szabadon tanácskozhatván, megmentette hazánk törvényes kormányát, megmentette ezt a fejetlenség iszonyatos következményeitől.

A törvényes kormány tehát a fővárosból elköltözvén, engem rendelt budapesti képviselőjének.

Midőn önöket ezekről értesitem s a netalán aggódó hazafiui keblek megnyugtatására hivatalosan tudósitom: miszerint daczára a félelmet gerjesztő hireknek a főváros nyugott, az ellenség vitéz seregünk által a fővároshozi közeledésében mindeddig akadályoztatik s hogy van még annyi erőnk, hogy visszaverhetjük az ellenséget, felszólitom önöket, hogy a mennyiben velem értekezni kivánnának, jelenleg itten Pesten tartózkodom. Pest, január 3-dikán 1849. Csányi László, főkormánybiztos."

Jan. 4-én volt a ludoviceumba fölveendők vizsgálata. Ez éjjel utazék el Görgei is táborkarával az angolkirálynéból, hol szállva volt.

Ekközben Perczel is átvette e budapesti főparancsnokságot.

„Értesités. A folyó hó 2-kán tartatott haditanács következtében alulirt, mint a központi mozgó magyar hadsereg fővezére, Budapest városában hadi főparancsnoknak neveztetett ki.

Nem is kételkedve, hogy Budapest polgárai ismert hazafiui buzgósággal teljesitendik seregem elszállásolására és tartására szolgáló intézkedéseimet, elvárom, hogy minden, az ellenség mozdulataira vonuló ismereteiket nálam tüstint bejelentendik.

Egyébkint a haza veszélyes perczeiben, hol ármány és árulás az, mitől főkép kell óvakodni, mind a haza, mind különösen hadseregem érdekében szükségesnek látom kijelenteni, miként min-

den alkudozás és érintkezés az ellenséggel hirem és tudtom nélkül, mint amugy is becstelen árulás, rögtön halállal fog büntettetni.

Budapest, január 3-kán 1849. Perczel Móricz, tábornok és a képviselőház teljeshatalmu biztosa."

Öt nap mulva azonban január 5-én reggel mindnyájan elhagyják a fővárost.

Maga a városi hatóság e rendeletet bocsátá közre :

„Miután az ország fegyveres csapatai e városból kivonultak s annak a császári seregek általi megszállása perczenként várható, e város lakosai, hivatkozással a folyó hó 3-kán kelt hatósági fölhivásra, intetnek : mikép minden ellenállástól vagy boszantástól legsulyosabb felelet és büntetés terhe alatt tartózkodjanak, sőt azokat a hatóságok e részben hozandó rendeleteihez képest fogadják be és kellőkép lássák el, igy lehetvén csak a várost különben netán bekövetkezhető veszélytől megmenteni. Pestváros hatósága által."

III.

Az országgyülés küldöttei a bicskei főhadiszállásán találták a tábornagyot. Batthyányin kivül a herczeg elébe bocsáttatának. Egyezményről azonban szó sem lehete, miután a herczeg föltétlen feladást kivánt.

Pénteken déltől késő estig tartott a császári sergek bevonulása Budapestre.

Fényes, nagyszerü vala e bevonulás. Magát a serget mindenki bámulta s az optimisták is hinni kezdék, hogy e rendezett, mindennel ellátott, a rendezetlent bizonnyal legyőzendi.

Töméntelen álladalmi vagyont találtak ottan, mit a magyaroknak elvinni idejök nem vala.

Ekközben Görgei Váczra ért, hol egy proclamatiót adott ki, mellyben kimondá, hogy ő a marcziusi nyeremények mellett küzd.

E proclamatiónak következő négy pontja volt :

„1. A felsődunai hadsereg esküjéhez hiv marad : a magyar királyság V. Ferdinánd király által szentesitett alkotmányának fentartását minden külellenség ellen védeni.

2. A felsődunai hadtest épen olly határozottan álland ellen azoknak is, kik kora respublicai mozgalmak által az ország belsejében az alkotmányos királyságot meg akarják buktatni.

3. Az alkotmányos monarchia értelméből, melly mellett marad a felsődunai hadsereg utolsó emberig, magából következik, hogy egyedül és azon rendeletnek engedelmeskedik, mellyeket a felelős magyar kir. hadügyminister vagy annak helyettese (most tábornok Vetter) törvényes módon kiad.

4. A felsődunai hadsereg megemlékezve Magyarország alkotmányára tett hitére, s megemlékezve becsületére, arra, hogy mit

akar és mit kell tennie, végül kinyilatkoztatja, hogy valamelly az ellenséggel szőtt egyezmény eredményét csak akkor ismeri el, ha az részint Magyarhon alkotmányos formáit, mellyre a hadsereg megesküdött, részint a hadsereg hadi becsületét garantirozza.

A felsődunai hadsereg e nyilatkozatot azért adja, hogy a politicai ármányok közepett, mellyeknek a közelebbi időben szegény hazánk tán kitéve leend, állását a szoros törvényes uton megtarthassa. Vácz, jan. 2-án 1849. A felsődunai hadsereg nevében Görgei m. k. tábornok."

Herczeg Windisgrätz pedig intézkedék, hogy Vácz és Szolnok elfoglalása által biztositsa eddig nyert terrenumát.

Az országgyülés követei közül gróf Batthyány Lajos letartóztattatott.

IV.

Lássuk az ország többi részeibeni hadjáratokat.

Gr. Nugent Dahlen tábornokkal Szala-Egerszegig nyomult, mindenfelé kellő őrizeteket hagyva.

Gr. Schlick dec. 28-án Miskolczig nyomult. A Perger-dandár Szikszó felől hátban, a Deym brigade frontban operáltak. A szikszói erős positiót keményen tartá a gyönge, gyakorlatlan magyar sereg, de megveretett.

Jan. 4-én Mészáros vezette ellen a seregeket. Kassa s a bárczai magasak közt volt az ütközet. De Mészáros mesterétől, (ő hajdan adjutánsa volt Schlicknek) kemény leczkét kapott. 10 ágyut, 500 foglyot s 1 zászlót, 10,000 db aranyat s irományai nagy részét elveszté. Buzgalom, kitartás, ügyesség, minden megvala Mészárosnál, csak szerencse nem. Tetézte ezt a nemzetőrség s népfölkelés gyávasága is. Mészáros a parancsnokságot Klapkának adta át, ő maga Debreczenbe ment.

A Kárpátok közt kis erejök volt a magyaroknak, mellyel tábornok Göcz előhaladását gátolni tudták volna. Jan. 2-kán foglalta el Zsolnát. A magyarok Turóczba vonultak vissza.

Perczre bár, de az alvidékeken is elhagyá a szerencse a forradalmi sergeket. Suplikácz vajda dec. 27-én meghalt s a ráczok Knicaninnal Pancsovára vonultak. Kiss Ernő megtámadta őket január 2-kán. Páncsován néhány ház fölégetteték. De Knicanin visszanyomta a magyarokat egész Jabuka és Krepajig. Ez volt Kiss Ernőnek utolsó hadi tette. Ekközben a ráczok is sergeik mellé tetemes erősitést kaptak.

Január első napjai ennyi vészt hozának a forradalmi pártra!

V.

Az országgyülés Debreczenbe érkezvén, üléseit januar 9-kén kezdte meg.

Pázmándy nem jelenvén meg Debreczenben, mint korelnök Palóczy foglalta el a széket. Az ülések a ref. tanodában tartattak.

Ez ülést Kossuth köv. beszéddel s inditványokkal nyitá meg:

„Tisztelt ház! a honvédelmi bizottmány kötelességének ismeri a tisztelt házat azon eseményekről, mellyek jó és balszerencse irányzatában az országgyülésnek utolsó ülése óta közbejöttek, annyiban értesiteni, mennyiben azon értesités részleteit a körülmények megengedik, mert a mint mi tudjuk a hadi munkálatokra nézve a még munkában levő hadi terveknek előleges kitálalása és előterjesztése nem czélra vezető. Az országgyülés kimondá azon meggyőződését, miszerint a nemzet képviseletének folytatását és a kormányzatot nem lehet kitenni a főváros falai alatt netalán vivandó egyetlenegy harcz kétes kimenetelének. Azt gondolom, az országgyülés ezen határozatát helyeselni fogja a kérlelhetlen biró a historia és már is igazolták az eddigi körülmények, mert én megvallom, nem számitottam arra, hogy seregünk olly hamar el fogja hagyni a fővárost, mint elhagyta. Januar 5-kén vonultak ki seregeink a fővárosból a nélkül, hogy a főváros falai alatt valamelly eldöntő ütközet megkisértetett volna. Erről lehetnek különbözők a vélemények, de mindenesetre a dolog megtörtént, a dolog tény. És mi alkalmasint olly időket élünk, hogy jelenleg nem annyira a multak birálata, hanem a jövendő iránti gondoskodás tartozik kötelességünkhöz. Akárhová forduljanak is az események, méltányolni fogja a főváros lakossága hadseregünknek azon magaviseletét, hogy egy kétes harcz kimenetele által, melly a fővárosban lett volna vivandó, nem kivánta koczkáztatni a főváros vagyoni állapotát, nem kivánta kitenni azon dúlásnak, mellynek jeleit Bécs városa, ostrommal lett bevétele alkalmával ugyanazon ellenséges tábortól tapasztalta. Lehet, hogy seregeink kivonulása pillanatnyi kárt okozhat a hazának, de ha valaki tartozik iránta köszönettel, tartozni fog mindig épen a főváros lakossága, ezt megjegyezni szükségesnek tartottam. Seregeink kivonulása akként történt, hogy az egyik igen tetemes rész, a másik által kellőleg fedezve, már az uj hadi munkálatoknak irányában igen sikeres előhaladást tőn akkorra, midőn az ellenség észrevette, hogy a főváros kiürittetett. Hogy merre ment seregünknek azon része, arról nem szólhatok bővebben, hanem ez alkalommal arra kell kérnem a tisztelt házat az egyik vezérnek jelentése folytán, méltóztassék megengedni, hogy Frideczky képviselő úr néhány napig ne legyen kénytelen megjelenni a ház előtt, mert ott ő reá valami teendő vár. Seregünk kivonulván a fővárosból, haditanács tartatott, mellyben jelen voltak a táborvezérkari főnök Vetter tábornok, nem különbeu Görgei, Perczel,

Répásy és Lázár tábornok urak és a táborvezéri karnak több tisztjei, ennek következtében állapittatott meg egy hadi munkálati terv, mellynek végrehajtása körül a lehetőségig intézkedni a bizottmány kötelességének ismeri. Seregeinknek több részeiről, mert ugy kivánván a sors, hogy eddig sokfelőli vidékeket valánk kénytelenek őrizni, részint örvendetes, részint nem örvendetes hireket kell mondanom. Örvendetesek az erdélyi események, hol Bem tábornok mindeddig a legfényesebben igazolta a kormánynak és nemzetnek benne vetett bizodalmát. A ki általvett mondhatom egy deorganisált és a baleseményeк által hangulatában megcsökkent csekély sereget és azon sereg a küzdelmek által a bátorság ösvényén mindinkább erősödve, most már a legbátrabb és legharczszomjazóbb seregeink közé tartozik anynyira, hogy mint Bem tábornok hivatalos jelentésében irja, csaknem kétségbe esnek azok, kiket a hadi munkálatoknál fogva egyik vagy másik pont őrzésére hátrahagyni kénytelen. Irja egyszersmind, hogy ő nem kiván a törvényhozó testnek és kormánynak alkalmatlankodni ezuttal segitségkéréssel, sem ember, sem fegyver, sem pénz, sem ruházat, sem élelem, sem ló tekintetében. A sereg, mellyet meglehetős elmállott állapotban és számban adtunk kezébe, egyénekben jelenleg 20,000 körül áll, és azt gondolja, hogy Erdélynek számba vevén kútforrásait, azon sereget lépései közben mindinkább szaporitandja. Ámbár én részemről kijelentem a háznak, hogy Bem tábornok hadimunkálatai mindezen szép ajánlatai mellett is különös fontosságot nyernek azáltal, hogy az országgyülés itt van, de a korkormány nem fog csupán arra támaszkodni, és mindenesetre intézkedni fog, ha a körülmények ugy kivánandják, segéderőről az ő táborának szaporitására és általában azon vidéknek fedezésére. Utolsó levele, mellyet vettem, Beszterczéről szól, mellyet Naszóddal az oláhlázadás fészkével együtt január 2-án foglalt el és különös méltánylattal kell emlitenem, hogy eddig még mindig meg szokta mondani előre, mellyik nap, mellyik órában mit fog elfoglalni, eddig még minden előremondásai teljesültek. Megirta dec. 20-kán, hogy 25-én Kolozsvárt el fogja foglalni, 29-én megirta, hogy január 2-án el fogja foglalni Beszterczét és Naszódot, szóval minden tervei eddig pontról pontra teljesültek. Miskolcz tájékán, ugy hiszem értesitve van már a ház, nem olly örvendeztető volt azon harcz, mellyet Mészáros hadügyminister intézett, egyébiránt jelenthetem, hogy egy pár harczedzett zászlóaljnak oda rendelését tartván szükségesnek, a kormány intézkedett, hogy a hadvezér azt megkapja, mi már eddig táborával egyesült is, mondhatom, hogy legjobb zászlóaljaink egyike van a küldött segitség közt. Történtek lemondások a tábornál egyes tisztek részéről, történtek egyes átmenetelek is, mi illy körülmények között a historiában meg szokott történni. Egyébiránt seregeink megvannak és nem kivántatik semmi egyéb, mint hogy a nép nek lelkesedése által támogatva, a tisztelt képviselő ház maga férfias

kitartásával vezérelje az igazságos diadal felé, mert vezéreink akként vannak meggyőződve, többektől kaptam már e részben tudósitást s kevesen vannak már hátra, hogy ha vesztett ütközetek baleseményei nehézkednének is a hazára, valameddig a nemzetnek képviselete, kormánya és hadserege van, a végdiadal felett kétségbeesni nem kell. Azon vidéken vagyunk, melly vidék valahányszor Magyarország szabadságáért küzdeni kell, legkitünőbb volt a szabadság harczában és a melly vidék sohasem tette le fegyverét, mellyet Magyarország oltalmára emelt fel, valameddig fegyvere győzedelmével vagy becsületes békekötéssel nem volt a nemzetnek szabadsága biztositva és kivíva. Azon szellem most is meg fogja hatni ezen vidéknek népét, miként érzi azon kötelességet, hogy a nemzetnek azon szabadságát, mellyet ősei vérökkel szerzettek, az ivadéknak meg kell tartani, ha a maradéknak átkát nem akarja magára vonni azon szabadság oda engedéseért, mellyet ezer év óta meg tudott védeni a magyar. Jónak vélném, ha egy rövid határozattal vagy felszólitással a nép irányában méltóztatnék a képviselő ház a tiszavidéknek azon általam biztosan remélt jóhangulatát gyámolitani azon tekintéllyel, melly fekszik a nemzet képviselői felviditásában. Egyébiránt örömmel mondhatom, merre jöttem utamban, a nép önként, felhivás nélkül tódult azon igénytelen férfiu körébe, kinek, ha van valamelly fontossága a nemzet előtt, az csak egyenesen azon kötelességnél fogva van, melylyet a tisztelt képviselők bizalma gyenge vállaira ruházott. A nép tódult körömbe, alkalmam volt több nagy községben a néppel egy pár szót váltani és találtam ezen tiszta tősgyökeres becsületes romlatlan szivü népet ollyannak, minőnek találni ohajtottam és reméltem.

Jelentem a tisztelt háznak, hogy a honvédelmi bizottmány kötelességének fogja ismerni, azon esetre, ha az ellenséges seregek a tiszavidéknek szent földjét megszentségteleniteni akarnák, a népet átalános felkelésre hivni fel, azon népet, melly ugy nyilatkozott, hogy ohajtja az órát, midőn elbánhat az ellenséggel. De midőn átalános népfelkelésről szólok, szükségesnek tartom megemliteni, hogy ennek eszméivel nincs összekötve a nép részéről hadi sorban állani meg az ütközetet az ágyúk és rendes katonaság ellenében; a népnek más rendeltetése van, melly csak segédül tekinthető a rendes hadseregek mellett. Hogy az ellenségnek pillanatnyi tovább nyomulását hadseregünk akadályozza s a lehető legrövidebb idő alatt támadólag mehessen visszanyerésére azon térnek, mellyet elvesztettünk, eziránt a kormány az intézkedéseket megtette s igérhetem a tisztelt háznak, hogy ha váratlan körülmények nem jőnek közbe, seregeink offensiv állást veendenek. Ez az, mitől a hazának megmentését várom, mert ugy ismerem a magyart, hogy bátorsága is inkább támadó, mint szenvedőleges természetü. A magyar, ha támadni kell, talán puszta kézzel is hamarabb veszi el az ágyúkat, mintsem hogy fegyveresen a golyók előtt álljon. Ohajtom tehát, hogy a vezérek megértsék a

nemzetnek ezen geniusát. Jelentem továbbá, hogy a kormányzat folytatásához szükséges eszközök leszállitása nagyrészben már megtörtént; azonban, midőn a legszivesebb köszönetet nyilatkoztatom, magam és a kormány s ha szabad mondanom, a képviselőház nevében Debreczen város lelkes polgárságának vendégszerető magyar érzelmü fogadásaért s azon készségért, mellyel az országgyülés kivánatainak teljesitése elébe ment, másrészről meg kell vallanom, hogy olly soknemü kiterjedt házakra van a kormánynak szüksége, miszerint nagy baj nélkül mindent itten elhelyeztetni nem lehetett és azért a kormányzati eszközöknek egy része Nagyváradra szállittatott, a hol némi erősség is van. Ezt ki kellett jelentenem, nehogy balmagyarázatokra adassék alkalom, nehogy valaki tudja isten mit gondoljon, hogy a lőszerek s a fegyvergyár egy része tovább szállittatott; ez nem más okból történt, mint hogy itt nem tudtunk azoknak biztos helyet adni. Nagyváradon vár is levén, több katonai készületek vannak, itt pedig lehetetlen összeszorulnunk mindennel, a mire a kormánynak szüksége van. Egyébiránt a nervus rerum gerendarum a pénz, erre nézve azon határozatok nyomán, miket az országgyülés meghozott, történt gondoskodás, hogy fenakadás ne legyen, hanem már Pesten tapasztalható volt az aprópénznek nagy hiánya s ezen fogyatkozást különösen a nép az apró forgalomban nehezen érzi. Ki kell mondanom, hogy a nép, ha azt gondolná, miként ezen körülmény az ország állapotjának valamelly rosz állására mutat, vagy, hogy a kormány nem tesz mindent, mit e részben tenni kell, nagyon tévedne. Ez a dolgok természetében fekszik. A historia mutatja, valahányszor az országban háboru van, az érczpénz a forgalomból eltünik, legyen bár a háború győzedelmektől kisérve vagy veszteségektől követve, az mindegy, az érczpénzt az emberek el szokták tenni, s csak a békés nyugalmas korban szokott ez ismét megjelenni. Ez tehát sem rosz állapotra nem mutat, sem a kormány nem mulasztott el e részben semmit is, mert ha millio számra verethetnénk is a huszasokat mindennap, az mind eltünnék. Nem mondom, hogy magam is nem estem volna e gyarlóságba, hogy eltettem volna az érczpénzt és ha nem tettem el, csak azért nem tettem, mert valóban nincs mit eltenni; ebből nagy fogyatkozás van a mindennapi forgalomban. Tehát bátor volnék a háznak becses engedelmét kérni arra nézve, hogy 30 és 15 p. kros kincstári utalványokat legyen szabad készittetnem, mellyek pótolják az aprópénz hiányát. Tudósitom egyszersmind a házat, miképen magyar feliratu rézpénz és kisebb 12 és 6 kros ezüst pénzeknek veretése iránt is intézkedett a kormány. E részben nem kértem előleges engedelmet, mert nem volt rá szükség, hanem mi a kincstári utalványokat illeti, erre nézve bátor vagyok engedelmet kérni. Ennyiből áll az, mit jelenleg mondani lehetett. Kétségtelenül legérdekesebb volna mindenkire nézve, ha elmondanám, hol állanak seregeink és micsoda tervök van, hanem méltóztas-

sanak e részben e méltó kiváncsiságot a haza érdekének alá rendelni s nekem megengedni, hogy ne szóljak. A honvédelmi bizottmány részéről méltóztassék a ház elfogadni azon nyilatkozatot, hogy valameddig az országgyülés bizalma kisérni fogja lépteit, valameddig csekély tehetségünket de becsületes akaratunkat a kormány vezetésében igénybe venni méltóztatnak, addig éjjelünk nappalunk minden fáradozásaira méltóztassanak számitani s arra, hogy mi kétségtelenül a vész perczeiben sem fogunk lemondani. Valamint fentartjuk azon szabadságot magunknak, hogy midőn jó lelkiismerettel elmondhatjuk, talán már jó volna pihenni, kinyugodhassunk, de mig a veszély tart, addig bizonyosan nem."

Ezen inditványok átalános szavazattal elfogadtattak.

VI.

Bevonulván Bem Kolozsvárra, ott következő proclamatiót adott ki:

„A felső erdélyi hadsereg főparancsnokától Erdély lakosaihoz! A magyar hadsereg jő, hogy kiszabaditson titeket a reactio rabigája s a katonai zsarnokság alól. A magyar álladalom alkotmánya által biztositott szabadság ismét életbe lép. Mindennemü politicai vétkekért átalános bocsánat biztosittatik az egész országra nézve. Ámde midőn a multakra fátyol vettetik, midőn az eltévedt lakosoknak kegyelmes bünbocsánat adatik, figyelmeztetnek egyszersmind az ország minden lakosai, hogy az alkotmányszerü kormány ellen elkövetendő minden politicai vétkek haditörvényileg fognak büntettetni. Azon lakosok, kik kezeikben fegyverrel fogatnak el, ugy szintén, kik magyar hadseregeink belépte után rögtön mindennemü hadi tűzfegyvereiket át nem adják, halállal büntettetnek. Felhivatnak azért e hon minden lakosai, hogy a náluk létező mindennemü hadi tűzfegyvereket a legközelebb eső katonai hatóságnak azonnal adják be. Minden a hadsereg élelmezésére tartozó kellékek és megrendelt szállitások a tisztek által nyugtatványoztatni s a kormánybiztosok által ki fognak fizettetni. Kelt Kolozsvárt, a főhadiszálláson dec. 27-én 1848. Bem, tábornok."

E nyereményének s ezutáni előnyomulásának köszönhető, hogy a székelyekkel egyesült.

E földön egyedül Háromszék tartá magát. Áron Gábor az egészen elzárt, bekeritett vidék számára ágyukat öntött, lőport, gyutacsot készitett.

Sokat tett ez ember jellemszilárdsága, hogy annyi ideig tarthatá magát.

Második fejezet.

Pest ostromállapotba tétele, a fegyverek beszedése iránti rendelet, Havas J. kir. biztos. A magyar kormány első működései Debreczenben, bankgyár, fegyverkészités. Pártok Debreczenben, Nyáry, Hunfalvi, Kazinczy, Kovács, a jan. 18-iki országgyülés, határozat a letartóztatott küldöttek ügyében. Hadjárat január végeig.

I.

Bevonulván Pestre Windischgrätz, Havas Józsefet e két város királyi biztosává nevezte ki, ki is e hivatalát erélyesen és pontosan folytatá.

Azután Ferdinánd királynak leléptét s Ferencz József trónraléptét sat. tárgyazó placatok ragasztattak ki.

Gr. Wrbna altábornagy a városnak maga ahhoz alkalmazása végett következő placatot adott ki:

„Hirdetés. Ő herczegsége Windischgrätz Alfred cs. kir. tábornagy által, azon teljes hatalmánál fogva, mellyel ő felségétől felruháztatott, Pestmegyében bezárólag Buda és Pest városokat, a Jász-Kun kerületekben, továbbá Esztergom és Fehér megyékben katonai kerületi parancsnoknak neveztetvén ki, szükségesnek tartom az ő herczegsége által immár kibocsátott proclamatiókra vonatkozólag köztudomás és a legszorosabb hozzátartás végett következőket kihirdetni.

1) Buda és Pest városok és a fennevezett vármegyék s kerületek ostromállapotba helyeztetnek.

2) A békes polgár személye és vagyona védetik, ellenben öszszecsoportozások, lázadások, szóbeli vagy irásbeli felingerlések, és ő felsége első Ferencz-József császárunk és királyunk kormánya ellenei fellázitások rögtönitélet utján haditörvények szerint fognak büntettetni, hasonló fenyiték érendvén azt, ki merészleni vagy kisérleni fogná a katonákat engedetlenségre vagy hitszegésre csábitani.

3) Mindenkinek tilos, falragaszokat katonai hatóság engedelme nélkül felragasztatni vagy közhirré tenni, az ez ellen vétkezők rögtönitélet utján haditörvények szerint fognak büntettetni, valamint

az is, ki a katonai hatóság által felragasztott hirdetményeket leszakitja.

4) Minden polgári hatóság katonai parancs alá rendeltetik, mellynek ótalma alatt hivatalos eljárását gyakorolni fogja. Azon polgári tisztviselő, ki ezen rendeletnek szóval, tetttel, vagy mulasztással ellenszegül, nem különben az, ki a katonai hatalomnak nem engedelmeskedik; pártütők társának nyilvánittatván, katonai törvények szerinti rögtönitélet alá esik.

5) A nemzetőrség az ostromállapot alatt előlegesen feloszlattatik.

6) Buda-, és Pest város lakosai mindennemü fegyvert különbség nélkül, magán fegyvereket téritvény mellett, ezen hirdetéstől számitandó 36 óra alatt az illető kapitányi hivatalnál átadni tartoznak, melly azokat a katonai parancsnokságnak átadandja.

7) Kinél ezen határidő elmultával fegyver találtatik, haditörvények szerinti rögtönitélet alá esik.

8) Minden közgyülések, gyülekezetek és clubbok a városban ugy mint a fennevezett megyék és kerületek bármelly helyén tilalmaztatnak, az ez ellen vétkezők rögtönitélet alá esnek.

9) Minden összeköttetés az ugynevezett honvédelmi bizottmánnyal, vagy annak elnökével, vagy pedig az immár feloszlatott országgyüléssel ezennel legszigorubban tiltatik. Kik azoknak parancsait nyilvánitják, velök hivatolos vagy bizalmas közlekedést üznek, a haditörvények teljes szigora alá esnek.

10) Minden külföldíek és jövevények haladék nélkül összeiratnak; azok, kik magukat elegendően nem igazolhatják, vagy különben gyanusak, a katonai hatóság rendelkezése alá adatnak, melly egyedül van jogositva tartózkodási jegyeket adni. Minden háztulajdonos lakosaiért felelős; ki idegennek tartózkodási engedelem nélkül szállást ad, haditörvények szerint fog büntettetni.

11) Utlevelek csak ugy érvényesek, ha azok az illető katonai parancsnokság által láttamoztatnak. Kelt Pesten, 1849. évi január 7-kén. Gróf Wrbna Ladislaw m. k. altábornagy és a 2-dik hadsereg parancsnoka."

De a tábornagynak kiadott azon rendelete, hogy azon cs. kir. katonák, kik magyar kormány alatt szolgálnak, ha visszatérnek, kegyelmet nyernek, hatás nélkül hangzék el.

Ugyanez időben egy katonai politikai bizottmány ült össze, megvizsgálni a politikailag compromittáltakat.

Másfelől az ott maradt képviselők, köztök Pázmándy, tisztelkedtek a tábornagynál. Pázmándy befogatott, de nem sokára fölmenteték.

Nézzünk szét a tiszai vidékre menekült kormány tettei felett.

Alig volt egy pár mértföldnyi birtok tulajdona, sergei mindenütt verettek, vezérei mindenütt visszavonulásban, fegyvere kevés, katonája demoralizált s az is zúgolódó, pénze elfogyva sat.

Idő, körülmény, minden, minden ellenök esküdött.

S mintha a vész szerezte volna meg bátorságukat, mintha annak tornyosulása növelte volna erejöket, e perczekben fejtették ki a legnagyobb erőt.

A fővárossal ügyes kémek fentarták a közlekedést.

N.-Váradon és Debreczenben bankgyárt állitottak.

A vezérekhez biztató rendeletek küldettek.

A katonák közt jutalmak, dijak osztattak ki.

Egymásután szerelték fel a zászlóaljakat, szereztek ujonczokat, gyártottak gyutacsot, lőport, öntöttek ágyut, fegyvert.

Az el nem foglalt megyékben emissariusok működtek.

Külföldről megszerezték tábornok Dembinszkyt, ki Kassán át mint czukrászlegény jött be az országba.

II.

A zajosabb, nevezetesebb ülések egyike volt a jan. 13-iki.

Olvastatott ugyanis a kiküldött országos választmánynak Bicske jan. 4-ről küldött következő jelentése :

„Mult évi december 31-kén történt kiküldetésünk következtében folyó évi január 1-ső napján délután Promontoriumba mentünk a főhadiszállásra. Onnan két tisztnek kiséretében Hamzsabégre értünk, hol az ottani katonai parancsnok Géczy huszár-hadnagyot adta mellénk 12 legénynyel és egy trombitással katonai kiséretül, s a tisztnek meghagyta : hogy minket a császári tábor előőrségeig kisérjen. Mi Hamzsabégről megindultunk későn este, s mivel Martonvásáron sem tudták megmondani, hogy az érintett tábornok előőrsei melly tájon állanak, a kisérő tiszt nem tartotta czélszerűnek tovább menni, s a sötétben bizonytalanra tévelyegni. Ott késtünk tehát néhány óráig, s reggel megindultunk Vál felé, mert értésünkre esett, hogy herczeg Windischgrätz főtábornokot hihetőleg Csákvár vagy Bicske táján fogjuk találni. Válban megtudtuk, hogy azon éjjel Verebre érkezett egy tetemesebb hadcsapat, általmentünk tehát azonnal Verebre, de mire oda értünk, onnan az egész cs. katonaság előre nyomult Baracska felé. Verebről tehát elküldöttük a kisérő huszártisztet Baracska felé azon megbizással, hogy ott, hol az emlitett tábornak bármelly részét találja, ittlétünket jelentse be, s a parancsnokot szólitsa fel, hogy minket a szokott módon Windischgrätz herczeg főtábornok urhoz kisértessen. A tiszt este visszaérkezett, s a Baracskán talált tábor főparancsnokától b. Jellachichtól azon választ hozta, hogy mi a főtábornokot másnap délben már Bicskén találandjuk. Katonai kiséretet nem küldött, de kisérő huszártisztünknek adatott egy iratot, mellyben Bicskéig háboritatlan utazása biztosittatott. Mi tehát másnap január 3-kán déltájban kiséretünkkel együtt háboritatlanul ide érkeztünk, s azonnal a kisérő

huszártisztet és gr. Majláth Antalt elküldöttük, hogy minket hg. Windischgrätz főtábornok urnál jelentsen.

Csakhamar értesittettünk arról, hogy a hg. főtábornok a küldöttségnek négy tagját elfogadja ugyan, de gf. Batthyány Lajost nem fogadhatja. Ezen izenetre, miután egyik társunk elfogadása megtagadtatott, mint országos küldöttség érdemileg ugyan nem működhettünk volna; nehogy azonban bármit elmulasszunk a czélnak elérésére, s reménylve azt is, hogy ha a herczeg főtábornok bölcs kiegyenlitésre czélzó küldetésünkről értesitve lesz, talán hajlandó leend, az összes küldöttséggel érintkezésbe bocsátkozni: mi négyen, ugymint Majláth György, Lonovics József, Majláth Antal és Deák Ferencz a herczeg főtábornok előtt megjelentünk. Majláth György ország birája előadá, hogy mi a magyar országgyülésnek küldöttjei vagyunk, s erre a hg főtábornok azonnal azt felelte, hogy ő a magyar országgyülést el nem ismeri, minthogy azt ő felsége eloszlatta. Elmondá mégis az ország birája békes kiegyenlitésre czélzó küldetésünket, de a herczeg főtábornok határozottan azt válaszolá, hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésekről szó sem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (unbedingte Unterwerfung). Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be, s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövendőre teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert őtet ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy feltétlen alávetéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségénél. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert, s esküdjék hűséget ő felségének, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által.

Mi ezen válasz után, látván, hogy miután az országgyülés sem ismertetnék el, s mi országos küldötteknek nem tekintetünk, s ő felségéhez sem bocsáttatunk, kérdést tevén az iránt, hogy mikor és mi módon mehetünk vissza? kérdésünkre az válaszoltatott, hogy mivel a hg főtábornoknak előrenyomuló seregei hadi munkálataikat már Buda közelében is megkezdették, visszamenetelünkre most intézkedések nem tétethetnek addig, mig azt a hadi munkálatok megengedik.

Eltávozván a herczeg főtábornoktól, azonnal szállás rendeltetett számunkra, s gf Batthyány Lajos is velünk együtt van. Ellátásunkról rendelkezések tétettek s a legillendőbben bánnak velünk. Kiséretünk, a huszártiszt és legényei szintén nem levének visszabocsátva.

Ez volt küldetésünknek eddigi lefolyása, mellyről sietünk az országgyülést előre tudósitani. A herczeg főtábornok ajánlotta, hogy tudósitásunkat szokott katonai uton tovább juttatja."

Ez ülésen fejlődött ki a két párt.

Egyiknek, melly Austriával minden áron békülni akart, vezére Nyáry. Többi tagjai: Hunfalvi, Kazinczy, Kovács L. sat.

A másik e békülést minden áron ellenzette.

Hevesen, mondhatni, kíméletlenül kelt ki azon part Nyáry ellen, ki határozatukat ellenzette.

Milly határozottan, nyiltan kikelt ellene, mutatja köv. beszéde:

„Nagy figyelmetlenség volt az előttem szólott képviselőktől, midőn azt mondották, hogy én olly bolondot mondtam, miként, ha nyerünk is, készek vagyunk akárminő békére. Beszédem elején azt mondtam, hogy a nemzetek közötti háboruban s viszonyokban az igazság: a hatalom, s ez igen természetes; a mellyik győzedelmes lesz, az fog szabni a másiknak szabályokat és törvényeket. Ha Windischgrätz lesz győzelmes, ő a maga státusdománya szerint fog intézkedni Magyarországra nézve, és ha Magyarország lesz győztes, nem marad az 1848-i törvényeknél és az eddigi biztositékoknál, hanem többet kivánand. Megmondom terjedelmesebben, miért kivántam a békének a határozatba betételét. Magyarországón még senki nem tudja, mert nyiltan e ház sohasem nyilatkoztatta ki, mi téren állunk. Minket megtámadtak, a védelem terére állottunk s mégis mit mindent össze nem beszéltek rólunk! Egy külföldi lapban azt irták, mikint a czél nem egyéb, mint hogy Kossuth Lajos meg akarja magát koronáztatni. Pedig igy van, egyik ezt, másik respublikát mond és a harmadik nem tudom mi képtelenséget. Nagyon szükséges, hogy ha valaki a szerencse idején nem volt határozott, legalább akkor legyen határozott, midőn a veszedelem szélén áll. Ne csináljunk illusiót, mondjuk ki tisztán, hogy ha a nemzet nem teszi azt, a mit Kossuth Lajos tisztelt barátunk mondott, el van veszve az ország; nem kell a vész elháritását egyedül istentől várni. Adott az isten a magyarnak agyába velőt, használjuk fel azt okosan. Magunkra vagyunk hagyva, most Európa sympathiájára ne számitsunk, hanem legalább azon erőket, mellyek el vannak tőlünk bizonyos határvonal által zárva, ne hagyjuk ezen titubatióban tovább is; mondjuk meg tisztelt ház, miért nem hagyjuk el a hazát? azért mert faladni a nemzet jogát nincs hatalmunkban, mi nemcsak egyesek, hanem mint tisztviselők, képviselői a nemzetnek nyilatkoztatjuk, hogy nincs hatalmunkban feladni a nemzet jogát és egyezkedni nincs hatalmunkban, meg kell azt védeni, mig lehet. De ha kimondjuk, hogy az 1848-diki törvényt, mert ez a status quo, ez a legkisebb, védjük, azon térre vagyunk szoritva, hogy azt oltalmaznunk kell fegyverrel is s folytatnunk a háborút és hogyha látjuk is, hogy nem győztünk, még akkor sem egyezkedhetünk, mert hatalmunkban nincs, a békét ez alapon soha ki nem zárjuk. Az szintolly kötelesség, hogy a statusquot oltalmazzuk, mint kötelességünk az, hogy tovább a dolgot ne vigyük, mint ezen statusquomegtartásaig, mielőtt a nemzet egy része elvérzenék, vagy az ország egy része elfoglaltatnék, ha lehet, békét eszközöljünk. Akkor, ha Win-

dischgrätz bennünket legyőz, nem kell béke, akkor békéről nincs szó, valamint akkor sincs, ha mi győzzük le Windischgrätzet, mert ekkor senki sem fogja mondhatni, hogy Magyarországnak visszaadatott a dynastia által előbbeni joga. Ha legyőzetünk, szabadon rendelkeznek velünk, ha mi győzünk, mi leszünk a szabadon rendelkezők. Egyébiránt fogadják el inditványomat, vagy nem, nem értem azon ellenvetéseket, mellyek ellene tétettek, különösen legnevezetesebb volt ezek közt az, mit Kossuth Lajos tisztelt barátunk mondott, mit nem is gondoltam, hogy fel lehessen hozni. Én nem Windisgrätz irányában hoztam fel azt, mert vele tisztában van a dolog, midőn azt mondja : Unbedingte Unterwerfung, hanem felhoztam Magyarország irányában még akkor is, ha annak egy részében van is az ellenség, mert ha nem tudja az ellenség által megszállott rész, mi alapon vagyunk s ha egyedül a Tisza környékére, a hol most ellenség nincs, terjeszkedünk ki, ez a vidék soha Magyarországot megmenteni nem fogja; ha pedig az egész ország tudja, mi alapon vagyunk s részt vesz, hacsak moralis segélylyel is a védelemben, akkor győzni fogunk. A szavazás a rendi országgyüléshez hozzáillett, mikor is minden harmadik negyedik szó az volt, hogy szavazzunk. Kállay Ödön következetlenséggel vádolt ezen szavaim miatt : „Nemzetnél a hatalom s erő az igazság, s azt mondja, hogy én szóban keresem az erőt. Ő talán azt gondolja, hogy csak vasból csinálják az erőt és moralis erőt nem hiszen, holott a legnagyobb moralis erőt is moralis erők mozgatják. Ha akarjuk, hogy hassunk azon részére is az országnak, melly el van foglalva, mindent határozottan s tisztán kell kitenni, mert különben nem sokára azon idő fog bekövetkezni, mellyben ellenünk fognak nyilatkozni."

Nem hallgattatának meg. Elvetették Nyárynak azon záradékát, hogy minden esetben készek a békére. Hozatott tehát ezen határozat:

„Olvastatott az ellenséges császári hadsereg fővezére Windischgrätz herczeghez fegyvernyugvás s onnan Ferencz József austriai császárhoz a Magyarország ellen folytatott jogtalan háborúnak az ország jogainak integritása, nemzetisége és nemzeti becsületének sérelme nélkül leendő békés kiegyenlitése végett a törvényhozó testület m. évi december 31-én kelt határozata erejénél fogva utasittatott küldöttségnek Bicskén f. hó 4-én kelt s az országgyüléshez intézett levele, mellyben jelenti, mikép a nevezett herczeg Windischgrätz a küldöttség egyik tagját, gróf Batthyány Lajost épen nem, a többi négy tagot pedig, u. m. Majláth György országbirót, Lonovics József egri érseket, gróf Majláth Antalt és Deák Ferencz képviselőt pedig elfogadta ugyan, azonban nem mint az országgyülés küldötteit, mivel azt a trónról lemondott V-dik Ferdinánd király által eloszlatottnak állitotta. A küldöttségnek a békés kiegyenlitésre czélzó szavaikra pedig azt válaszolá : hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésről

szó sem lehet, hanem egyedül csak föltétlen alávetésről (umbedingte Unterwerfung), hogy ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be s majd akkor ő felsége (értsd a magyar trónra alkotmányellenesen lépni akaró s meg nem koronázott Ferencz József austriai császárt) fogja elhatározni a jövendőre nézve teendőket. Most azonban Ferencz József császárhoz sem bocsátja a küldöttséget, mert ez őt teljhatalommal ruházta fel s az sem adna egyéb feleletet. Tanácsolja tehát hg Windischgrätz, hogy feltétlen alávetéssel igyekezzünk kegyelmet nyerni az austriai császárnál. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert s esküdjék hűséget Ferencz Józsefnek, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által.

Melly válasz után látván a küldöttség, hogy miután az országgyülés nem ismertetnék el, s ők országos küldötteknek nem tekintetnek s Ferencz József austriai császárhoz sem bocsáttatnak, kérdést tőnek Windischgrätz herczeghez az iránt: mikor és mimódon mehetnek vissza? s kérdésükre az válaszoltatott, hogy mivel a herczeg tábornagynak előrenyomuló seregei hadimunkálataikat már Buda közelében is megkezdették, a küldöttség visszamenetelére most intézkedések nem tétethetnek addig, mig azt a hadimunkálatok meg nem engedik. Minek következtében a küldöttség tagjai, gr. Batthyány Lajost is ide értve, a kiséretökre rendelt tiszt- és többi katonákkal együtt ott tartóztattak s tartóztatnak mai napig.

Melly jelentés nyomán, miután a magyar nemzet nem valami uj jogok megnyerése, hanem csupán királyi esküvel is biztositott s most hitszegőleg fegyveresen megtámadott ezredéves országos létele, önállása és alkotmányossága megvédése végett kényszerült az önfentartás természeti törvényénél fogva szinte fegyveresen ellenállani; s miután, hogy a további vérontást megszüntesse, az alkotmány biztositása feltétele alatt maga részéről békeajánlatot tőn s a helyett, hogy az elfogadtatott volna, az austriai császár teljhatalmú fővezére által a nemzet küldöttsége népjogellenesen letartóztatott s föltétlen alávetés követeltetvén, az alkotmány megsemmisitésével az ország elfoglaltatni s katonai kormány alá vettetni fenyegettetik: a képviselő ház ezen feleletből teljesen s a legméltóbb indignatióval meggyőződvén, mikép az austriai ház, melly eddigi fenállásáért is anynyi hálával tartozik ezen nemzetnek, olly fenhéjázó hangon s olly zsarnok feltételeket nem átall szabni, minőket még tökéletesen megvert nemzet irányában sem szabad tennie, holott a magyar nemzet eddig nemcsak hogy leverve nincs, sőt seregeink száma és vitézsége s a nép áldozatkészsége győzedelmet is igér, egyakarattal elhatározta: miszerint országos lételét, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utolsó emberig, utolsó csep vérig tovább is védelmezni fogja.

Melly határozat sok ezer példányokban kinyomatni, a nép és hadsereg közt mielőbb kiosztatni rendeltetett.

Kossuth Lajos kormányelnök inditványára minden egyes képviselő ünnepélyes igéretet tőn s illetőleg a képviselő ház elhatározta :

Hogy mindaddig egy sem fog eltávozni és a képviselőház együtt maradand, mig a haza megmentve nem leend.

Ugyancsak a kormány elnöke további inditványára még következő határozatokban történt megállapodás :

1. Miszerint ezen határozat kihirdetése napjától mindaz, ki a harczban gyáván megfutamlik, főkép a tisztek, mint hazaáruló halállal fog büntettetni.

2. Miszerint a kormány főbb gondjai közé számitsa, ügyelni, hogy a hadjáratok által a nép minél kevesebb terhet érezzen; minden zsarolás, bár ki kövesse is el, szinte halálbüntetést huzandván maga után. Végre

3. Hogy mindazt, mit a nép kiszolgáltat, a kormány vagy adóba elfogadja, vagy pedig készpénzben kifizesse s mennyiben az álladalom pénzereje a tüsténti kifizetést itt ott meg nem engedné : a képviselőház ezennel ünnepélyesen fogadja s ezen kötelezést a nemzeti becsület oltalma alá helyezi, hogy mihelyt a körülmények megengedik, az álladalom részére tüstént minden bárminemü kiszolgáltatás törvényes kamatokkal együtt fog megtérittetni."

III.

A Közlöny a hadjelentések sorát következővel nyitotta meg :

„Balassa-Gyarmat jan. 14-kén 1849. Miután az ellenség seregeinket folyó hó 11-kén Oroszi, Vadkert és Ipolyság környékén utólérte volna, Görgei táborvezér ugyanez nap utócsapatát Guyon ezredes vezérlete alatt az ipolysági szőlőkben és Tompa vidékén ágyukkal erősen ellátva olly szerencsésen helyezé el, hogy az ellenség előrenyomulván mitsem gyanitott elrejtett katonáinkról; 11 óratájban minden gond nélkül be is vonult a nehéz lovasság Csórics tábornok, Noszticz és Wallis parancsnokok vezérlete alatt a szőlőkertek mellett Ipolyságba, hol erős ágyutüzeléssel fogadtatott a mi részünkről. Az ellenség rémületében annyira megzavarodott, hogy önvédelmére nem is gondolván, majdnem minden lövés nélkül megfutamodott, és a csatatért nagy számu holtakkal elboritva hagyta el. Ugyancsak Guyon ezredes parancsnoksága alatt történt folyó hó 12-én, miután az ellenség Ipolyság körül ismét összeszedte magát, egy másik, az előbbihez hasonló ütközet. Folyó hó 13-kán miután Görgei táborvezér utócsapatát tetemesen megerősitette, Varsánynál állitotta föl csatarendbe, és hasonló szerencsével működött az ellenség vesztére. Ugyanez nap történt egy kisebbszerü előcsatározás Verebélynél, hol Schwarzenberg előőrei kénytelenek voltak visszavonulni.

Seregeink igen lelkesültek, az ellenség emberei szembetűnőleg levertek; s a felvidék hegy völgyei közt mintegy bizonyos legyőzetésüket sejditik."

IV.

Az ezutáni ülésekben a nemzethez bocsátandó proclamatió felett vitáztak. Következő proclamatió hitelesitteték:

„Az $184^7/_8$-dik évi országgyülésen alkotott törvények a nemzetnek uj chartája.

Háromszázévi küzdelmeinknek tizennégy király esküje és hitlevele által biztositott, de azok megszegése miatt soha valósággá nem válhatott függetlenségünknek biztos alapköve tétetett le e törvényekben.

Széttörettek a hűbéri bilincsek, szabaddá lett a hazának minden fia, szabaddá a föld, a nemzet minden fiainak édes anyjává a haza.

Nem erőszak csikarta ki e törvényeket; a fejedelem eljöve önként és megerősité, s igéré királyi hitére, hogy megtartja s tartatja azokat.

És a nemzet nyugodtan néze jövőjébe, háromszázéves fáradalmainak s küzdésének sikerét látá; látá e hont, mellynek dús gazdagsága századokon át mesterséges utakon szivattyuztatott ki idegen testek gyarapitására, colonialis és alárendelt aljas állásából föl- és kiemelkedni, virágzani jóllétben és boldogságban.

Várva várta az alkalmat, hogy a képviselet alapján összehivandó nemzetgyülés a letett alapokon megkezdhesse hajdani nemzeti nagyságunk s dicsőségünk nagyszerü épületének munkáját.

Azonban már május havában a rácz lázadás kitört. Első leplezett kisérlete a reactionak az $184^7/_8$-dik évi törvények semmivétételére.

A király összehivá a nemzetgyülést, hogy gondoskodjék módokról, mellyekkel a nyilt lázadást el lehessen nyomni, s a békét helyreállitani.

És a nemzetgyülés teljesité föladatát, kötelességét; de a fejedelem megtagadá megerősitését azoknak, mellyek előterjesztésére hivá föl a nemzetet.

A reactio, eleméből, a sötétségből kilépett, a szabadsággyilkolás leveté a képmutató álarczot, és nyiltan izent harczot életre halálra nemzetünk ellen.

Az események a nemzet szemei előtt bonyolódtak le, nyilt könyv az, mellynek lapjain kiolthatlan betükkel vannak följegyezve a történetek, a vád barbár népeknél is tiszteletben tartott eskü és hit megszegése, ártatlan emberek, nők, gyermekek legyilkoltatása, békés falvak fölgyujtása s kiprédáltatása, dús boldog vidékek elpusztitása, a világon leghűbb nép, a magyar nép kiirtása eseményei

vannak följegyezve a történetek lapjain; vértől párolognak e lapok, s az utókor undorral fog eltelni az események olvasásakor, mellyek meggyalázzák a legnemesebb teremtményt, az embert, meg magát az emberiséget. Ez események kiirthatatlanul vannak és legyenek bevésve a magyar nemzet szivébe.

És miért történt mind ez? Az $184^7/_8$-diki törvények tán csorbiták a királyi jogokat, tán megingadoztaták a trónt? Épen nem; sőt ellenkezőleg: szilárdíták azt, mert a trón szűk alapra volt állitva az aristocratia kevés száma miatt, az 1848-diki törvények által 15 millió természetes védője lett a trónnak, 15 millió szabad ember szivében gyökerezett a trón és a király hatalma, tekiutélye neveltetett, mert szabad nép és föld felett uralkodandott a király, mert nem biztosabb-e Anglia koronája, mint a muszka autocrata vagy chinai császár koronája? nem fényesebb-e a magyar korona, mellyet tizenöt millió szabad ember tesz föl a fejedelem fejére, mint a cseh, vagy vaskorona?

De történtek ezen undoritó s kebellázitó események, hitszegések, mert nem türheték azt, hogy az $184^7/_8$-diki törvények által korlátoztatott s megakadályoztatott az osztrák ministerium, hogy fecsérelje, mint eddig, a magyar vért és pazarolja a magyar kincseket az absolutismus támogatására s más népek leigázására.

Nyiltan kimondatott ez azon okiratban, mellyet az osztrák a magyar ministeriumhoz intézett.

Miként intézkedett és milly utat követett a nemzetgyülés hazánknak e vészes napjaiban és körülményei közt; milly mérséklettel járt el szabadság- és nemzetmentő tisztében; mennyire óvakodott csak a tiszta igazság, a szerződések természetes postulatumainak is eleget tenni: tudva van a nemzet előtt. És midőn az ármány a magyar királyt megfosztá trónjától, milly loyalisan és ősi törvényeink s maga a már egyik rész által megszegett pragmatica sanctio szellemében és korlátai közt nyilatkozott, nem titok a nemzet előtt.

A magyar korona szent, s az örökösödés rende megállapitása óta nem vad erőszak s vérpatakok által lehet és kell ahhoz jutni; öröm, nem a keserüség, nem a kétségbeesés könyűinek kell a nemzet szemében föltűnni, midőn a fejedelem Europa egyik legszebb koronájával fölékesittetik, áldás ohajtásának kell lebegni a nemzet ajkain és nem az elfojtott átok és boszú indulatának dulongani a keblekben. Reményt s jóllétet kell a fejedelemnek első felléptével terjeszteni, nem dulással s rombolással kezdeni meg pályáját!

Olmützben a mult évi december 2-kán történt események következtében hazánk az osztrák seregek által megtámadtatott, a háboru eseményei s az elemek okozák, hogy az ellenség a főváros közelébe nyomult.

A nemzetgyülés, mint egyedül constituált hatalom, mellynek vállaira nehezedett a nemzet és szabadság megmentésének magasz-

tos de vészes kötelessége, a körülmények megfontolása után a nemzet és szabadság érdekében elkerülhetetlennek tartá ülése helyét megváltoztatni, s nem tenni ki a nemzetgyülést s a kormányzat szükséges eszközeit és segédforrásait egy a főváros közelében vivandó csata kétes kimenetelének, nem magát a fővárost s annak lakóit az illy harcz által csak felbőszithető soldatesca rombolásainak s vad dulásainak.

Budapest elesése fájdalmas mindenkinek, fővárosa hazánknak, de nem maga hazánk, szent a hazának földje a dús téreken, szent a hegyek és sziklák kopár ormain, egyaránt ad erőt az elszánt hazafinak küzdeni nemzetéért, szabadságáért, egyaránt érdemli meg, hogy kiontott vérével áztassa azt, mert egyaránt fogamszik meg benne a szabadság gyenge, de hihetetlen gyorsasággal erősödő csemetéje; nincs előnye a haza földe egy részének a másik felett, nincs több igénye Pest pompás csarnokainak, mint a földmives, a napszámos egyszerü szegény gunyhójának; minden része szabad már a hazának, s igy védeni kell; minden fia szabad már a hazának, s minden egyesnek számára biztositani szent kötelességünk.

Illy nézetekből indulva ki, tevénk át üléseinket hazánk szabadságharczaiban kitünő szerepet vitt Tiszavölgye fővárosába Debreczenbe. Innét intéztetik szabadságharczunk nem védőleg már többé, hanem támadólag.

És most kinyilatkoztatjuk a nemzetnek, mint annak bizodalma által hivatottak nemzetünk megmentésére s ősi szabadságunk kivivására, hogy mi feladatunknak megfelelni elszántak vagyunk.

Ezer évig tartá meg az aristocratia e nemzet életét, voltak dicső fénypontjai, voltak borús kétségbeejtő napjai e hazának. — Egyenetlenkedése a sir szélére vitte, de véráldozatokkal mosta el bűnét, s átadá nekünk a nemzet életét, át a szabadság szűzen megtartott anyagát, mellyből tétetett le uj chartánk alapja.

Kevés számú volt az aristocratia, természetesen nem kedvelt és támogatott a nép által, mint a polgárjogok kizárólagos birtokosa; gyülölt és üldözött fölülről, mint az absolutismus ellensége, s megtörhetetlen gátja: és mégis megtartá a nemzetet.

Az 1848-dik évi országgyülésen a haza független, fiai s földje szabadokká lettek; az ármány által a nemesség kezéből kivett fegyver a népnek visszaadatott; a tulajdon varázs ereje köt mindenkit e földhöz; a hazának néhány százezer természetes védői milliókra szaporodtak, és most veszhetne el e nemzet, most veszhetnénk el a szabadságot, most üthetné föl a zsarnokság az absolutismus uralmát e hazában? Nem, az nem lehet, vagy ha gyávân oda engedjük, mind ezt, akkor megérdemeltük, hogy szolgák legyünk s a kérlelhetetlen biró, a historia, üsse a gyávaság ezer halálnál becstelenitőbb bélyegét e nemzetre.

Nemzetünk! mi érezzük hivatásunkat, látjuk a veszélyt, melly

minket fenyeget, ti a szabad Magyarország sorsát bizátok reánk' midőn képviselőül választottatok, mi visszavisszük nektek, a szent hitbizományt, mellyet kezeink közé tevétek le. Nemzetünk! csak egy czél lebegjen előttünk; ellenségeink megsemmisitése, erre egyetértés, áldozatkészség és elszánt akarat kell, és sirhantjainkon maradékaink áldása leng, tisztelt lesz emlékünk, mint őseinké előttünk, kik küzdöttek s elvéreztek a szabadságért, mellyet hagyának reánk, s mellyet megoltalmazni kötelességünk. Nehéz munkánkban számitunk a nemzetre, mi e véres harczot csak ugy vivhatjuk sikerrel, ha a nemzet el nem hagyja magát, ha erőt teremt és anyagot nyujt, mellynek kellő fölhasználása s rendezése a mi tisztünk.

E nemzet csak önmaga által veszhet el; ha egyesülünk, ha akarjuk: nincs hatalom, melly megsemmisitsen, ha gyávák leszünk, nincs hatalom, melly megmentsen.

Éljen a nemzet, éljen a szabadság! Asztalos Pál, választmányi előadó."

V.

Lássuk a hadi eseményeket.

A jan. 13-diki aszódi csatában a császáriak győztek. Alezredes Geramb elesett.

Tábornok Ottinger jan. 13-án Szolnokot elfoglalta. A vaspályát, mellyet a menekvők elrontottak, helyreállittatá.

A legjelentékenyebb csata Windschachtnál volt. A császáriakat Chorich, a magyarokat Görgei vezette Az előbbi szuronycsatával foglalta el Windschachtot. Görgei Selmeczen túl vonult.

Bemet is elhagyá a szerencse.

Kinyomta ugyan Puchnert Kinpolungig, de ez a Bukovinából gyüjtött erővel Dornáig visszanyomta.

Innen Bem, egyesülve a székelyekkel, Medgyes ellen ment (jan. 17-én), hol Puchner állt.

Puchner innen Szebenbe vonult.

Jan. 21-én a Kis- és Nagy-Csür s Vizakna előtti hegyen megjelen, s másnap megtámadja Szebent.

Szeben keményen megerősitve, redouteokkal ellátva volt. Még a gyermek is fegyvert fogott a magyarok ellen.

Mikes K. ezredes első a küzdő magyarok sorában elesett.

Bem keményen megveretett, 5 ágyut vesztett. A szelindeki tetőkön foglalt positiót.

VI.

Nevezetes, hogy a vésztörvényszéki rendszert a magyar kormány ez időben hozta be.

Szemere Bertalan kormánybiztos a felsővidéken e helyt publikáltatá azt.

Meg kell emlitenem, hogy azt a magyar kormány mind végig lanyhán használta.

Volt ugyan egy párt, a Madarászé, melly azt szerette volna néha alkalmazni, de ez sokkal gyávább vala. S a naponként erősbülő, naponként fejlődő s később is csak cselfogás által legyőzött békepártiak nem tarthatának, hogy e szóval dühös jacobinusok valaha a girondisták sorsára juttatandják.

Harmadik fejezet.

Klapka Tarczalnál győz. Perczel szolnoki diadala. A követi lajstrom átvizsgálása. Enyed szomoru sorsa. Csatarajzok a branyicskói győzelemig. Aradi, szegedi csaták. Miskolcz visszafoglalása. Eszék capitulál. Simunich és Ordódy. Guyon. A febr. 10-iki ülés. Viták a Közlöny felett. Nyáry és Kossuth feleletei. Pest állapota január- és februárban.

I.

Január vége felé a hadi koczka megfordult.

Klapkának e hó 22-én Tarczalnál csatája volt tábornok Schlickkel, ki részint Tályán, részint Liszkánál tört át, de nemsokára visszanyomatott.

Schlick másnap Kisfalud és Keresztúr közt megujitá támadását s annyi eredménnyel, hogy a két sereg (a liszkai és tarczali) Mádon egyesült. A véres csata mindkét félnek elegendő sebesültet okozott. 24-én azonban teljes csendességben onnan is elvonult.

Ha nem eredménydúsabb is, de mindenesetre jelentékenyebb volt Perczelnek szolnoki csatája.

Jan. 22-én volt e csata.

Perczel következőt irá róla :

„Előhadam és oldalositott csapataim 22-én fél kettőkor Szolnokot megközelitvén, azt a benlevő két lovas ezredből és 2 ütegből álló ellenség ellenállása daczára elfoglalák.

A Tiszán innen Szolnok előtt az ellenség egy század lovasságával a vizsgálatra előküldött huszárcsapat összeütközött, közüle többet levágott és elfogott; azt megszalasztván.

Az ellenség ezután rövid ideig tartó ágyuzással védé az előhadnak Tiszáni átkelését és észrevéve oldalasitott csapataim közeledését, sietve kivonult Szolnokból és az Abony felé fekvő vidéken csatarendbe kiállva, fogadta a Szolnokban egyesült előhadam és oldalas csapataim lovasságának támadását. Több mint másfél órán át mindkét részről folytatott kemény tüzelés után a csatapiaczot elhagyni és visszavonulni kényszerült, számos halottat hagyva maga után.

A Würtemberg-huszárok különösen kitüntették magokat, a nagy köd okozhatta veszélyektőli aggodalomnak tulajdonitható egyedül,

hogy e győzedelmes nap nem ádá kezünkbe az ellenség összes itteni erejét.

Előhaladásom diadalmas megkezdése és az ellenség 2000 főből álló lovasságának alig 1300 főnyi lovasságom általi megveretése reményt ád a megkezdett hadjárás szerencsés jövendőjére."

E támadás nyomán tábornok Ottinger, az osztrákoknak ottani vezére, visszanyomult Albertiig.

Gondolhatni, mekkora zavart okozott e rögtöni visszavonulás Pesten.

25. és 26-án a budapesti őrség részint gyalog, részint vasuton a fenyegetett helyre ment. Gr. Wrbna erélyes proclamatióval inté a várost, magát nyugodtan viselni.

26-án maga a tábornagy is Üllőre s 27-én Czeglédre ment.

Látván Perczel, milly túlnyomó erő megy ellenök, a Tisza mögé visszavonult. 28-án a császáriak csata nélkül másodszor vonultak be Szolnokba.

II.

Debreczenbe a szerint, mint az ügyek jobb fordulatot öltének, kezde a Madarász-párt hatalmasodni.

Egy s más alkalommal sok galibát csinált túlzásaival a parlamentben, jelesen a jan. 26-dikiban, midőn a követi lajstrom átvizsgálásáról volt szó.

Ugyanez napi ülés végén egy erdélyi képviselő az oláhok által földdel egyenlővé tett Nagy-Enyed sorsát következő eleven szinekkel rajzolá:

„Azon vért-fagyasztó tettekhez, mellyeket a vad oláh nép már elkövetett, méltóztassanak a jan. 8-ki nap történetéből némellyeket meghallani. Értem a nagy-enyedi esetet. Január. 8-án az oláh tábor beizen Nagy-Enyedre, azon városba, melly egész Erdélyországban a legnemzetiesb, legmagyarabb szellemü s melly, ha meg nem akadályoztatott volna felsőbb rendeletek által, máskép tüntette volna ki magát, ezen Nagy-Enyedre beizen egy kilenczezerből álló oláh csorda; nagy rettegés volt mindenütt a városban; este felé uj követek érkeznek, hogy 8-án nem fognak az oláhok beérkezni. A lakosok lefeküsznek és 11 órakor felköltik a puskalövések, kiszaladnak és a város legnagyobb utczája lángban van és a gyilkolás elkezdődött; leölettek irgalom nélkül öregek, ifjak, asszonyok és csecsemők, egy Török Dániel nevü ügyvéd elevenen megsüttetett; egy 80 éves öreg az utczákon végig hurczoltatott s azután megöletett; ez történt egy öreg asszonnyal és sok mással. A lakosok akkor voltak kénytelenek kün menedékért futkosni, midőn 15 fokon állott a hideg, midőn az apró gyermekek megfagytak, az öregebbeknek kezei s lábai fagytak el. A szülők gyermekeiket, ezek szülőiket nem találák; közönséges

és átalános volt az összezavarodás. A kik a városban maradtak, rabságra hurczoltattak. Illy állapotban vannak tehát azon derék szellemü város lakosai. Tiszt. képviselőház! Erdély különös tekintetet érdemelt mindig s most is érdemel; legutolsó küzdelmeinknek is Erdély támaszpontja; kérdem, ha Erdélyben olly szerencsésen nem működhetnénk, mint működik jelenleg Bem, ha az annyit gyalázott erdélyiek segitségével nem működhetnénk, valljon hol volnánk most? Erdélyben a magyar szabadságért kinzott, még életben levő nyomorultaknak, hogy biztos menedékök legyen, arra tekintettel kell lennünk s e tekintetben Nagy-Enyed város lakosait különösen a ház figyelmébe ajánlván, azt inditványozom: hogy az illy utolsó inségre jutott, elszéledt és magokat nagy bajjal összeszedett, a kolosvári iskolai épületben letelepedett nyomorultaknak egy bizonyos mérsékelt összegü pénzt határozni méltóztassanak."

A ház a szegény menekülőknek kölcsönt adni határozott.

Ugyancsak e véres párt mesterkedése volt az is, hogy az országgyülés rögtönitélő biróságot határozott felállittatni.

Néhány napig folyt következő törv. javaslat felett a vita:

„Javaslat: a rögtönitélő hadi s polgári vegyes biróságok felállitása, szerkezete, eljárása s itélete alá tartozó esetek meghatározása tárgyában.

1. §. A honvédelmi bizottmány felhatalmaztatik, hogy a hadi munkálatok, táborzások, vagy rendes katonai parancsnokságok működése helyén, s átalában ott, hol a körülmények megkivánnák, rögtön-itélő, hadi s polgári vegyes biróságot alakithasson.

2. §. Ezen biróság, melly az alább meghatározandó esetekben ugy katonai mint polgári egyének felett itél, öt tagból fog állani.

3. §. Az elnök lehet akár polgári akár katonai egyén, a közbirák közül pedig kettő mindig polgári s kettő katonai leend, kiket, az országgyülési testület tagjainak kivételével, alkalmas egyénekből a honvédelmi bizottmány nevez, egyszersmind egyik vagy másik tagnak törvényes akadályoztatása esetére a biróságnak helyettesités által nyomban lehető kiegészitéséről, valamint a birósági tagok illető napi béréről is gondoskodik.

4. §. Közvádlót, ki a vádlott ellen a közállomány nevében eljár, a honvédelmi bizottmány nevez.

5. §. A 20. éven alóliak, őrültek és terhes asszonyok kivételével, ezen rögtönitélő biróság itélete alá tartozik sors- és nemkülönbség nélkül a magyar haza polgárai és lakosai közül, legyen az polgári, egyházi vagy katonai egyén:

a) Ki a magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása s területi épsége ellen valósággal fegyvert fog, vagy másokat illy cselekvésre izgat.

b) Ki az ellenséggel czimborál, annak szabad akaratból, tettle-

ges kényszerités nélkül, bármi szolgálatot tesz, kémül szolgál, eleséget, fegyvert, pénzt visz, zsoldosokat szerez, utat és ösvényt mutat, irott vagy szóbeli utasitással segedelmére van.

c) Ki az ellenség rendeleteit, intézkedéseit s csábitó felhivásait ellenállhatlan kényszerités közbejötte nélkül foganatba veszi s terjesztgeti.

d) Ki Magyarország katonáját s bármelly más polgárát, ugy szintén bárminemű fegyvert, lőport s egyéb hadi szereket az ellenség kezébe szolgáltat.

e) Ki ellenállhatlan kényszerités közbejötte nélkül az ellenségtől hivatalt, vagy bárminemű megbizást elfogad s annak érdekében működik.

f) Ki az ország hadseregét, vagy annak osztályát, vagy szolgálatban eljáró bármelly hivatalnokát, biztosát, futárát szándékosan tévutra vezeti.

g) Ki az ország seregének élelemmel, zsolddal, szállássali ellátását, vagy tovább szállitását tettlegesen és szándékosan akadályozza.

h) Ki reá bizonyitott ártani való rosz szándékkal a népet az ellenség hadseregének erejéről, számáról, irányáról s győzelmeiről nagyitva koholt álhirekkel rettegésbe hozza, nyugtalanitja, lázitja.

i) Ki az országgyülés, annak határozatai, rendeletei s intézkedései ellen engedetlenségre izgat.

k) Ki magánál, tudva, ellenséges katonát, vagy kémet rejteget.

6. §. Rögtöni rajtakapás esetében az illy bünösök bárki által elfogathatók, de vagy az illető polgári vagy legközelebbi katonai hatóságnak nyomban általadandók.

7. §. A rögtönitélő vegyes biróság eljárása következő:

a) A vádlott egyén általadása után legfelebb 24 óra alatt a biróság elébe állitandó.

b) A biróság azonnal összeül, s jelen szabályok felolvasása után a tagok egyenként következő esküt tesznek le: „Esküszöm az élő istenre, hogy minden kedvezést, félelmet és gyülölséget, s bármi személyes tekintetet félretévén, egyedül a vizsgálatból kifejlő okok s erősségek nyomán s a felolvasott szabályok értelmében, benső meggyőződésem szerint szabadon s igazán itélendek."

c) A biróság az egész eljárásról készitendő rendes jegyzőkönyv vezetésére saját tagjai közül jegyzőt választ.

d) A vádlott önmagát védheti vagy tetszése szerint védőt nevezhet; ha azonban ezt a biróság általi felszólittatásától számitandó 6 óra alatt nem tenné, részére védőt a biróság rendel.

d) A vádlott sem vallomásra, sem bárminemű nyilvánitásra nem kényszerittethetik; ha azonban önként nyilatkozni kiván, ebbeli

szabad nyilatkozata tulajdon szavaival az egész biróság jelenlétében pontosan feljegyeztetik, melly előtte felolvastatván, általa, ha kivánná, a biróság valamennyi tagja által pedig mindenesetre aláiratik.

f) A tanuk és pedig elsőben a vádlóé, ugy a vádlotté, mindenkor az összes biróság előtt, szemben a vádlottal, a közvádlónak és a vádlottnak vagy védőjének jelenlétében körülményesen kihallgatandók.

g) Mind a közvádló, mind a vádlott és annak védője, mind a biróságnak tagjai tehetnek a tanuknak kérdéseket.

h) A tanuknak előadása és a kérdésekre adott minden felelet azonnal feljegyeztetik s nyomban felolvastatván, a biróság tagjai által aláiratik.

i) A tanuk kihallgatása után kivánhat a közvádló bővebb vizsgálatot is, melly miatt az eljárás felfüggeszthető, de 12 óránál tovább nem halasztható.

k) Ellenben, ha a vádlott kivánja az eljárás felfüggesztését azért, hogy ellen próbáit megszerezhesse, a biróság szótöbbséggel fogja meghatározni az időt, meddig az eljárás felfüggesztetik, figyelmezve különösen arra, hogy az időnek rövidsége a próbák megszerzését lehetetlenné ne tegye. Illy esetben köteles a biró mindent elkövetni, hogy a vádlottnak ártatlanságát ne talán bebizonyitható ellenpróbák megszereztethessenek.

l) Ha azonban a vádlott a vádbeli tetten éretett, vagy ha az ellene felhozott és általa meg nem gyengitett bizonyitványok olly erősek és nyilvánosak, hogy a vádnak valósága kétségtelen és a személynek ugyanazonossága is bizonyos, a biróságnak joga leend az eljárás felfüggesztését teljesen megtagadni.

m) Ha az eljárás fel nem függesztetett, vagy a felfüggesztési idő lefolytával ismét megkezdetett, és a közvádlónak s vádlottnak tanui rendesen kihallgattattak: a közvádló röviden előadja ismét a vádat, annak próbáit, ezután pedig a vádlott vagy védője mondják el azt, mit a védelemre szükségesnek látnak, mellyek után a biróság külön szobába vonulva itéletet hoz, s az itéletet minden tag aláirja.

n) Az eljárás nyilvános, hacsak az álladalom érdekében felmerülő fontos okok a nyilvános eljárást károsnak nem mutatnák, melly esetben azon okok, mellyek miatt a nyilvánosság mellőztetett, jegyzőkönybe iktatandó.

o) A vádnak bebizonyitására mulhatlanul szükséges a vádlottnak a körülményekkel összehangzó elismerése vagy ennek hiányában legalább két, kifogás nélküli teljes hitelü tanunak összehangzó határozott bizonyitása.

p) A vádlottnak akár elmarasztalására akár teljes felmentésére minden tagnak egyhangu beleegyezése szükséges.

q) Elmarasztalás esetében csak halálos büntetést mondhat a biróság, melly mindenkor puskapor és golyó által hajtatik végre, felmentés esetében pedig a vádlott azonnal szabadon bocsájtandó.

r) Ha a vádlott sem el nem marasztaltatott, sem teljesen ártatlannak nem találtatott : a köztörvény szerinti rendes biróságnak átaladandó.

s) A rögtönitélő-biróság itéletétől sem felebbvitelnek, sem kegyelemérti folyamodásnak helye nem leend, hanem a vádlottra kimondott halálos itélet a vádlottnak azonnal kihirdettetik, s 3 óra mulva a biróság egyik tagjának jelenlétében végrehajtatik.

t) A végrehajtásnál jelen volt birótag a biróságnak, melly folyvást együtt van, jelentést tesz a végrehajtásról. Ezen szóbeli jelentés is jegyzőkönyvbe igtattatik, s ekkép a jegyzőkönyv befejeztetvén, a biróság minden tagja által aláiratik, s az igazságügyi ministeriumnak megküldetik.

u) A rögtönitélő biróság eljárásának minden egyes esetre nézve, az eljárás megkezdésétől az itélet végrehajtásáig számitandó háromszor 24 óra alatt teljesen be kell fejezve lenni ; kivételnek ezen szabály alól azon esetek, mellyekben a k) alatti szabály értelmében az eljárás a vádlott kérelmére lőn ideiglenesen felfüggesztve. Illy esetekben a háromszor 24 óra az eljárás ismeti megkezdésétől számittatik.

v) A rögtönitélő biróság tagjai az ezen törvényben megállapitott szabályoknak szoros megtartásáért szigoru felelettel tartoznak.

8. §. A hadügyministeriumnak folyó évi január 28-dikán 121 és 127 szám alatt rögtönitélő haditörvényszék iránt kelt rendeletei, mennyiben a fent elősorolt esetekre vonatkoznak, ezennel megszüntetnek."

III.

A csatatéren ekközben nevezetes események történtek :

Mintha a földből nőttek volna ki a magyar sergek, naponként szaporodtak, s mintha az eddig szenvedett csapások nevelték volna erejöket, naponként erősbültek.

Szemere jan. 31-ről irá, mikép Schlick sergei hiában próbáltak átmenni a Tiszán. Február 6-ról pedig Miskolczról következő hadjelentést külde :

„Ismét Miskolczról irhatok, hová a hadsereg egy része ma délután vonult be a népnek örömkönnyei között. Mióta az ellenség fergetege átment életén, azóta még lángolóbban ég hazafisága. Egy huszár lovagolt mellettem, és azt is üdvözölték, élteték, csókolták még köpönyegét is ; a nép tömegben indult elönkbe, üdvezitőknek, megváltóknak nevezett, szóval, ez valami szivreható látvány volt ; nem láttam embert, ki nem sirt örömében. Megjegyzem, miképen

csak akkor tudta meg a város jövetelünket, midőn az ongai parton feltünt a szép sereg.

Február 2-dik és 3-ka között Guyon serege Iglón hált. Az árulók Rumánt és Harikoczit nevezik fejöknek, éjjel az ellenséget a város közelébe vezérlék. A várost az ellenség több helyen röppentyűivel fel is gyujtá, de Guyon nem volt rest seregének rendezésében, mint az árulók kiüzésében sem. Az ellent minden nyert helyezetéből hősiesen kiverte, és üzte Szepes-Váraljáig. Holtakban és sebesültekben számlál 30—40-et, az ellenség 200-at. Elfoglalt 1 ágyut és sok ezer röppentyűket, mi becses foglalmány. Nem kétlem, e vidéken ez csak kezdete folytonos és nagyszerü győzelmeknek."

Február 11-kén megtámadták a szerbek Szegedet. Az ottani magyar sergeknek parancsnoka gróf Hadik volt. E sergek legnagyobb részben nemzetőrökből álltak. Hadik következő jelentést külde róla:

„Van szerencsém tisztelt elnök urat egy győzelemről tudósitani, mellyet ma a ráczok és szerbek ellen kivivtunk.

Tegnapelőtt megtámadásuk és visszaveretésök után a rabló ellenség magát Szőregen fészkelte be, a helységet több erős sánczokkal látván el.

Hogy ezen, Szegedre nézve igen veszedelmes állásból kikergethessem, a Tiszán hidat verettem, melly tegnap készült el, a megtámadást ma reggelre kellett halasztanom.

Intézkedéseimet minden hátul, vagy oldalróli megtámadás ellen megtevén, a hidon átkeltünk s Igmándy őrnagy és dandárparancsnok vezénylete alatt Szőreget megtámadtuk és sánczaival együtt bevettük.

A szétvert ellenség 8 ágyuja közül egy 6 fontos, több társzekerek és zászlók estek kezeink közé. Ez utolsók közül hármat előlegesen is felküldök. Az ellenséges halottak száma több százakra megy, de mi is fájlaljuk néhány derék vitézeinket. Halottaink és sebesülteink száma közel 60-ra megy.

Különösen kitüntette magát a Váza-zászlóalj.

Szőreg porrá égettetett."

Aradnál is volt febr. 7-én s 8-án csata.

Gál Miklós volt az ottani sergek parancsnoka.

Következő hadjelentést külde:

„Az ellenség folyó hó 7-kén Vingától nagy erővel Uj-Arad felé tartván, csapataimmal és minden ágyummal a Maroson át, a legszebb rendben Ó-Aradra vonultam.

8-kán reggel az ellenség a Maros partját megrakván, a csatát ágyukkal s apró fegyvertüzzel megkezdé. Intézkedést tettem, hogy négy honvédszázad még a mult éjjelen Glogováczból Arad felé vonuljon, s ellenséges bekerités ellen a jobb szárnyat fedezze. Ezen csapatka Aradtól egész a csálai erdőig volt felállitva.

9 óráig a csata legszebb rendben ment, ekkor azonban némelly századokban, a félénkebb polgárok menekülési készületeinek látására némi zavar támadt!

Én ágyutelepeimhez sieték a zavarból következhető eseményeket meggátolni s a részben meg is zavart rendet helyreállitani, mi rövid perczek alatt sikerült is, ugy hogy csapataimnak egy részét három colonneba állitva, az ellenség elé inditám, melly már a városba is benyomult, ezen működés által azonban középbe és két szárnyba fogatva, délutáni 3 óráig feltartatott, ekkor pedig Asztalos 29-dik zászlóalji százados által, ki egyik kezében a nemzeti lobogóval, másikában karddal járt elül, négy századja segélyével annyira visszaveretett, hogy midőn délutáni 4 órakor Villám 38-dik zászlóalji őrnagy és Szentiványi százados egy ujonnan alakitott zászlóalj parancsnoka, csapatjaikkal megérkeztek, az ellenség minden oldalról megtámadtatva, több száz halottjainak, ezek közt Joannovich Mihály őrnagynak, egy ingenieur-századosnak, egy Leiningen-zászlóalji századosnak s több altiszteknek hátrahagyásával a Maroson átfutni kényszerült.

A mi veszteségünk nagyon csekély.

Az ütközet alatt a Rukavina-ezredből két tiszt és 50 közember átjött hozzánk.

Egyedüli kárunk a Maros partján állott sóraktár elégése, mellyet az ellenség éjnek idején vetett gyujtó rakétáival boritott lángba.

Ma reggel a tüzelés mindkét részről ismét megkezdetett, mindeddig azonban eredmény nélkül, mert helyét mindenikünk megállotta.

11 órakor az ellenség vezére egy iratot külde hozzám, mellyben Joannovich őrnagynak kiadatását kérte, ajánlva helyette minden kezénél levő foglyainkat. Ebből látszik, milly sokat tartottak nevezett őrnagyra, kit mi azonban, miután meghoit, foglyaink pedig az ellennél ugy sem volnának, ki nem cserélhettünk.

A részleteket s egyes jelesek kiemelését későbben fogom felterjeszteni, addig is azonban jelentem, miszerint Asztalos százados a 29-ik honvéd-zászlóaljtól, Boczko k. biztos által s az én hozzájárultommal kitünő magaviseleteért a harcztéren utólagos jóváhagyás reményében őrnagygyá neveztetett ki.“

Az osztrákok ennek következtében Temesvár és Vinga felé visszavonultak.

Eredmény- és következményeiben mindezeknél dusabb volt a branyicskói csata, mellyet febr. 5-én Guyon nyert. De erről a közelebbi fejezetben.

Nevezetes csapás érte a magyar ügyet azáltal, hogy Simunichnak Ordódy feladta Lipótvárat, bárha azt könnyen védhette volna. 1300 embert s 38 ágyut adott át.

IV.

A febr. 10-iki parlamentben nevezetes dolgok történtek.

Ugyanis Madarász József interpellálta a honvédelmi bizottmányt, hogy a Közlönyben Jókai aláírással megjelent néhány czikk szellemét magáévá teszi-e a honvédelmi bizottmány?

Nyáry ezen a rouge-párt által tett interpellatióra következőleg felelt:

„Hallottam, de nem voltam szerencsés jelen lenni, midőn a honvédelmi bizottmány felszólitását félreértve, némellyek censurának gondolták azt, a mi teljességgel nem censura, t i., hogy a honvédelmi bizottmány és az országgyülés által kinevezendő két tag mindig olvassák meg azon czikkeket, mellyek a hivatalos lapban kijőnek, mellyek nem hivatalos közlemények, hanem ollyanok mindenesetre, mellyek a honvédelmi bizottmány és a ház többségének meggyőződésével megegyeznek. Miután Bezerédy inditványára odautasittatott a honvédelmi bizottmány, hogy maga rendelkezzék, tehát rendelkezett is: azon hivatalos lapot a honvédelmi bizottmány egyik tagja Jósika Miklós mindennap átnézi, s csak az ő átnézése után iktattatnak a czikkek a Közlönybe, és épen azon czikkek is, mellyek a Közlöny 23-dik számában megjelentek, keresztülmentek Jósika Miklós kezein, és igy megjelentek ugyszólván a honvédelmi bizottmány általnézésével. Ennyit felelek. A háznak nagyobb része ezt osztja vagy nem osztja? az más kérdés; de igy történt.“

A rouge-párt nem nyugodott meg, különösen Irányi, egyike a leggyávább embereknek, henczegett, most, midőn a dolgok jobbra kezdének fordulni, legjobban.

Végre Nyáry szilárdul, nyiltan, mint pártvezérhez illik, tette le következő nyilatkozatot:

„Azt hallom mondani, nincsenek a felelettel megelégedve. A kérdés az volt: tudott e erről a kormány? s én azt mondtam, tudott; mimódon? ollymódon, hogy a h. bizottmánynak egy a végre kinevezett tagja a lapot megvizsgálja. Tehát szükségtelen volt arra szavazni, hogy a felelettel meg van-e a ház elégedve, mert azzal meg kell elégedve lenni, miután a dolog ugy történt. Hanem más az, ha egyéb kérdést tesz a ház, t. i. meg van-e elégedve a kormány eljárásával. Nem látom által, ha tőlem azt kérdik, kétszer kettő hány? s én azt mondom: négy, s velem meg nem elégesznek; de az is más kérdés, meg van-e valaki azzal elégedve, mit a honvédelmi bizottmány tesz? Én nem tartom olly gyerekségnek Magyarország állapotát, hogy illy dologra azt lehessen mondani „tovább.“ A ház határozatának ellenszegülni nem lehet; de engedje meg nekem, miután a h.-b.-nak szinte egyik tagja vagyok, hogy figyelmeztessem a házat és minden hazáfit, miről van itt kérdés? A házat meg kell menteni, és nem ugy, hogy számtalan véleménykülönbségre oszoljunk mint-

egy készakarva, hanem meg kell menteni; nekem, ki a kormánynak és e háznak tagja vagyok, nincs más politikám; s ha egyszer meg van mentve a haza, akkor véleménykülönbségben határozzon a többség a felett, mit kell tenni? Talán megengedik nekem, ki a honvédelmi bizottmánynak tagja vagyok, hogy beszéljek, mert igen furcsa, ha egy részről azt mondják, hogy meg vannak vagy nincsenek megelégedve a honvédelmi bizottmány eljárásával, s más részről, ha a honvédelmi bizottmány egy tagja beszél, nem akarják kihallgatni. Igen rövid a calculus, hamar bevégezzük a számadást egymással. Meglehet, hogy én azok közé tartozom, kik nem fogják fel a haza jelen körülményei közt azt, mit tenni szükséges; én azt sokszor mondottam kisebb nagyobb körökben, én, a ki soha sem kormányi sem egyéb hivatalra nem vágyódtam, soha senki kezéből el nem fogadtam, mert feladásomul azt tüztem ki: mihelyt a haza rendes állapotban lesz, figyelemmel kisérni a kormányt, akár millyen lesz eljárása; hogy nekem senki hivatala, sem czime, sem diszjele nem kell, azt bebizonyitottam a multban, s ha élni fogok, bebizonyitom a jövendőben; én szabad ember vagyok, annyira szabad, hogy nem voltam befolyása alatt a hatalomszónak, de nem voltam befolyása alatt a tömegnek sem. Ha szabad, a nélkül, hogy magamnak érdemet tulajdonitanék, hivatkozni a martiusi napokra, fognak engem ismerni azok, kik elfogulva nincsenek. Ha én a martiusi napokban a pünkösdi királysággal kaczérkodtam volna, tudtam volna magamnak azon helyet megszerezni, mellyről mást én utasitottam volna el; de én még azt sem kivántam, hogy valami elnök legyek, mert tudom azt; hogy a ki a hatalmat nem ismeri, azt a hatalom elnyomja, mert nem bir vele. Én tehát szabadon beszélhetek, annyival szabadabban, mert engem talán, egy két kérdést kivéve, nem is pártoltak, tehát a bizodalomért nincs mit köszönni, én mindenfelől szabad vagyok. A mint egyszer egy conferentiában kimondtam, september 11-ke óta többször ismételtem, hogy minden magyarnak csak egy véleményben szabad lenni, s e vélemény az, hogy a hazát meg kell tartani. Második politicai elvem az, hogy minden érdeket pártolni kell; harmadik: ellensége a hazának az, ki véleménykülönbséggel visszavonást akar előidézni. Én érzem, meglehet, hogy nem jól fogom fel, ha nem ez a ház politicája, nem tartja meg, hanem elveszti hazát. September 11-ke óta, a mint önök tapasztalhatták, többet beszéltem, de nem azért beszéltem nyiltan, mintha valakitől féltem volna, én senkitől és semmitől nem félek, ezt bebizonyitottam és be fogom bizonyitani, hanem azért, mert akkor, mikor az austriai kormány olly kezek által intéztetik, mellyet önök nem látnak, akkor nevetségesnek tartom factiosus vitákba ereszkedni a felett, mi a teendő. Most a politikának ollyannak kell lenni, melly kezet fogjon abban, hogy megtartsuk a hazát, nem pedig bő beszédünek az iránt, hogy egyik vagy másik uton mentsük meg a

hazát; ez végre farizeusi szerep lenne, miről meg van irva a bibliában, hogy a farizeusok és sadduceusok azon vesztek össze, hol kell dicsérni az istent, végre mind a kettő megbukott, és álhitűnek neveztetett. Nem az a kérdés, hol és miként? hanem hogy kell. Én nem nézek véleménykülönbséget, baráti kezet nyujtok minden véleménynek a nélkül, hogy a magamét feláldoznám. Azt mondom: meg kell menteni a hazát; a többire nézve majd eljön az idő, mikor szabadon mozoghat minden véleménykülönbség; akkor szétoszolhatunk véleményben; részemről ha legjobb barátaim lesznek is a kormányon, épen olly figyelemmel kisérem tetteit a kormánynak, mint máskor, s ha hibázok, nem fogok ellenmondani, hanem meg fogom magamat győzni. A mult kormányban nekem a legjobb barátaim voltak, és én kimondtam, hogy a kormány eljárásával nem vagyok megelégedve; oda ültem az ellenzéki padra, és barátim által kormányhivatalra voltam felszólitva, s némellyek azt mondták, azért nem vállaltam fel, mert csak altitkárnak neveztek s nekem olly emberrel, mint Szemere, szolgálni kisebbség lett volna. Azok engem nem értettek, kik ezt beszélték. De vártam, hogy engem magamviseletéről megértsenek. Mikor én fel voltam hiva a kormányra, nem fogadtam el a hivatalt soha, nem a nemzettől, nem a hazától, mert azt hiszem, sem én, sem azok, kik most a kormányon vannak, nem valók arra, hogy kormányoznának, hanem valók arra, hogy a kormányt, akármillyen legyen az, szilárddá tegyék azáltal, hogy folytonosan működjenek; csak a bizodalom, mellyet önök kifejeztek, tett képessé bennünket a kormányra, és nem is leszünk rá képesek, ha önök a bizodalmat megvonják, és elvesztik a hazát; és miként kell a kormányt pártolni? minden felekezetességnek véget kell vetni, minden dicsvágynak, minden emberi gyengeségnek ellene kell mondani és kezet fogni abban, hogy megmentsük a hazát. Én egy példát hoztam fel egy jó barátom előtt, ki engem megértett, és azt mondta, hogy igazságom van; arról volt szó, ha valljon ezen ugynevezett honvédelmi bizottmányon valami változtatást tegyünk-e vagy nem; de midőn a hirlapok azt mondták, igen csudálkoznak azon nyomoruságos viseletén a bizottmánynak, hogy azóta már egy vagy más részre határozottan nem nyilatkozott. Én azt elszenvedtem, és fogok is többet elszenvedni, sőt elszenvedtem még, hogy csaknem kimondták nevemet, hogy még valami botrány is történhetett volna; tehát én attól sem félek, nem azért, hogy meg nem történhetik, mert velem is, a mi emberrel lehet, minden megtörténhetik, hanem az nem történik meg soha, hogy meggyőződésemet feláldozzam. Tehát azon jó barátom, mikor azt mondta, hogy talán mégis kellene valamit tenni, egy hasonlatossággal álltam elő, és azt mondtam: ha nekem egy zsupra vagy kévére van szükségem, s az egészet akarom, ha azon politikával élek, hogy az egynéhány legmagasabban álló szálat fogom meg s azt huzom ki, az egész kévét

elvesztem. Ha már most a véleménykülönbségnek fogunk engedni, az történik velünk, hogy néhány szál a kezünkben marad, hanem az egész kicsuszik kezünkből és nem a miénk. Tehát ha az egészre van szükségünk, sokkal jobb politica, a derekát megfogni, ott vannak az apró és hosszú szálak, azok mind tényezők a haza megmentésében, és nemcsak azon véghetetlen nagy tehetségek, mellyeknek ha az ember szemökbe néz, nem olly igen nagyok; hanem Magyarországnak szüksége van most minden magyarra, és azért mondtam én és mondom most is : ha valahol nagyobb számu emberek összejőnek, ne azt kérdezzék egymástól, milly politicai hitű, hanem álljanak egy tömegbe, a helyett hogy külön fractiót szerezzenek. Tehát ebben méltóztassanak praeter propter megitélni, hogy milly politicám van; ha ez a háznak nem tetszik, örömest átadom helyemet, méltóztassék ollyannal betölteni, ki a háznak politikáját képviseli; de fájdalommal kell kimondanom : ha a háznak nem ez a politikája, ez a ház néhány hétig együtt ülhet, de soha a hazát meg nem menti."-

E tárgy még a másnapi ülésben is szőnyegre hozatott, mikor Kossuth nyiltan a parlament előtt bevallá, hogy ő alkudni kész.

De lássuk ekkor-nap tartott beszédét :

„Legelőször annyit kénytelen vagyok kijelenteni, miként sajnálom, hogy az interpellatio hirlapi czikk körül forog. Én sokkal komolyabbnak tartom ezen időt, mintsem hogy illyessel foglalkozzunk s hogy erre nézve a kormánynak kelljen nyilatkozni. Ezt előrebocsátom. Azonban a képviselőház parancsolt s nekem nyilatkoznom kelle.

A honvédelmi bizottmány érezte annak szükségét, tisztelt ház, hogy a sajtónak hatalmas eszköze a közvélemény tájékozásában annál kevésbé hanyagoltassék el, minthogy az ellenség a közvéleményt Magyarország dolgainak állása iránt mindenféle rágalmakkal, mindenféle gyanusitásokkal és fonák előterjesztésekkel iparkodik megmérgezni és félrevezetni. Pesten a sajtó szabadon működött, mert hiszen a magyar országgyülésnek és az ennek kifolyását képző honvédelmi bizottmánynak terrorismust vetni szemére csakugyan nem lehet; igazán mondom, sok vád van a világon, a mi alapos, és sok, a mi nem alapos; hanem ezen vád, már legyen érdem, vagy legyen hiba, igazán nevetséges, ha terrorismus vettetik szemére akár a képviselő háznak, akár a honvédelmi bizottmánynak. De az ellenség részéről azt mondják Pesten, a Figyelmezőben lehet olvasni, hogy nálunk nem lehet szabadon szólani, nem lehet szabadon irni; én pedig a mennyire tudom, elitélés csak egyetlen egyszer, vagy egyszer sem történt; a sajtónak szabad tér engedtetett azon reményben, hogy a sajtó ollyan, mint Achilles lándzsája, melly ha sebet ver, maga legjobban gyógyitja meg. E részben nem is kellett volna annyit engedni, a mennyit engedett s ha hiba történt, az abban állott, hogy egy kissé nem voltunk kemények. A pesti catastropha után nagy válto-

zás történt a sajtóra nézve! a nyilvánosság organumai megkevesedtek és ugyszólván az Alföldi hirlapot kivéve a magyar journalistica a Közlönyre volt reducálva. Ezen lap rendeltetésénél fogva egyátaljában nem volt más, mint hivatalos értesités tényekről és rendeletekről; de teljességgel nem az, a mi az időszaki sajtó többi organumainak rendeltetése, hogy véleményt képviseljen és mivel más organum nem volt, másrészről pedig a népben csaknem általánosan elharapózott azon gondolat, hogy mi a Közlönyben van, azt a kormány mondja, habár az a nem-hivatalos részban álljon is: arról gondolkoztunk, hogy meglevén ezen vélemény és nem levén más organuma a sajtónak a vélemények szabad surlódás általi tisztitására, valljon nem lehetne e részben intézkednünk, hogy mi a Közlönynek nem-hivatalos részében mint vélemény, okoskodás, résonnement jelenik meg, a kormány gondolkozásának lehessen mondani? Gondolkoztunk tehát, hogy lehetne ezt elérni? de nehézséget találtunk s őszintén megvallom, sok journalisticai talentumot ismerek, de senkit kivéve s alkalmasint a ház tagjai is igy vélekednek, senkiről el nem ismerem, miként valakinek véleményét ugy tudja képviselni, hogy csak valaki is átalánosságban rámondhassa: ez épen ugy van irva, mintha magam mondanám. Azt gondoltuk tehát, hogy miután a kormány ezen lapnak tulajdonosa, ugy kellene eljárnia, mint egy laptulajdonos szokott, ki maga, vagy szerkesztője által minden czikket megnézet előre s azt mondja, hogy ezt felveszem, ezt nem veszem fel s igy a Közlönyben is, a mennyiben kormányvéleményt képviselt, megnézettek a czikkek, hogy nem ment-e belé, mi az országgyülésnek s ennek kifolyásának a honvédelmi bizottmánynak gondolkozásával ellenkezik.

De ebből még nem következik, hogy mind magáénak vallja a kormány azt, a mi bele megy, hanem csak az, hogy ne menjen belé az ő nézeteivel ellenkező. Errenézve nem tudtunk mást tenni, mint felkérni a képviselő házat, hogy a bizottmány részéről kiküldött egy tag mellé egy pár tagot rendeljen a felügyeletre. A ház ezt sem találta jónak, mert, mint hallám, a censuráról tétetett emlités, pedig nem az volt nézete a kormánynak, csak azon viszonyban vélte magát lenni, a milly viszonyban áll egy lapnak szerkesztése irányában a tulajdonos, ki azt veheti fel lapjába, mi neki tetszik. Igy levén a dolog, a honvédelmi bizottmány egyik tagját, Jósikát kérte meg, miként vállalná magára a Közlöny felügyeletét, hogy ne menjen bele ollyan, mi a kormány nézetével s irányával ellenkezik s ennek következtében azt adta utasitásul Jósikának, hogy elölegesen tekintse meg a Közlönybe iktatandó czikkeket. Jósika azonban ezt inpracticus dolognak tartotta s az interpellatio következtében tanácskozván a bizottmány, Jósika azt jelentette, hogy ezen megbizatásnak azáltal vélt eleget tenni, hogy kik fel voltak szólitva, hogy irjanak a Közlönybe, néhány átalános utasitást ad, miszerint tájékozhassák magokat, hogy

ollyasmit irjanak, mi az országgyülés többségének politikájával nem ellenkezik s adta nekik a következő utasitást : 1-ször, hogy a kormánynak politikája legyőzni az ellenséget s megmenteni a hazát. 2-szor az 1848-diki törvények által biztositott országos jogoknak hatást, elfogadást és tiszteletet szerezni. 3-szor kikerülni mindent, mi szakadást okozhatna. 4-szer ellenünk szórt rágalmakat megczáfolni s 5-ször a Közlöny stylusában azon decorumot tartani meg, melly egy hivatalos lap fontosságával s komolyságával megegyező. Ezen utasitást adta Jósika az iróknak, kik a Közlöny számára czikkek irásával foglalatoskodnak s előlegesen nem nézte meg a beigtatott czikkeket. Egyik feleletem tehát az, hogy a kérdéses czikkekről a honvédelmi bizottmánynak semmi előleges tudomása nincs s nem volt; hanem ha azt kérdi a ház utólagosan, hogy hát magáénak ismeri-e a kormány azt, a mi a Közlönyben irva van, erre nézve, átalánosságban, a nélkül, hogy megmondatnék, mit kiván különösen a ház, nem lehet felelni; mert nincs a föld kerekségén egy czikk is, akárki irja, mellyet magam részemről aláirnék, mert lehetnek benne ollyan dolgok, miről talán egyik ember azt mondja : ez igaz, a másik azt mondja : ez igaz ugyan, de nem kellett volna kimondani, a harmadiknak pedig a stylus és az összeállitás nem tetszik. Én tehát hirlapi czikket egészen magaménak ismerni nem fogok, valamint arra sem lehet senkit is felszólitani, hogy mondja meg, miszerint magáénak egészen nem ismeri, mert vannak ollyan dolgok a czikkben, mellyeket az ember elismer s vannak ollyanok, mellyeket el nem ismer. Alázatos kérésem tehát az volna, hogy arranézve, valljon a kérdéses hirlapi cikkeket a honvédelmi bizottmány magáénak ismeri-e vagy sem, ne kivánjon a ház feleletet. Hanem ha a ház valamelly czikkben kijelentett elvre nézve szólitja fel a kormányt, valljon követi-e azon elvet vagy nem, erre nézve a kormány tartozhatik felelettel s én ismervén a háznak bölcseségét, az interpellatiót nem is értettem másképen, mint hogy a ház a kormány politikáját akarná tudni. Ha ezt méltóztattak alatta érteni, van egy rövid, de igen rövid feleletem s az egyértelmü azzal, mit sok izben volt szerencsém a ház előtt kinyilatkoztatni, egyértelmű azzal, mi eddig a ház határozatait nagy körülményekben és kérdésekben vezette. Én t. i. a politikát ugy definiálom magamnak, hogy a politica az exigentiák tudománya. Ha azt kérdik tőlem, miképen akarom, vagy mikép akarná a honvédelmi bizottmány Magyarország dolgait bevégezni, erre nézve mint politicai kérdésre nem tudok felelni, mert a politica az exigentiák tudománya, mert nem ismerem a körülményeket, mellyek közt Magyarország állapotát bevégezni kell, tehát nem tudom, miképen lehet bevégezni. Nekünk, kik a haza védelmi terén állunk, csak kettő lehet feladatunk, t. i. óvakodni attól, hogy a jelen körülmények vontató kötelére akarjuk vonni a jövőt, mellyet nem ismerünk, hanem védelmezni a hazát akképen, hogy Magyarország dolgai becsületes

kiegyenlitésének semmiféle utja bevágva ne legyen, hogy a nemzet bölcsesége és a körülmények szerint akként intézhesse el dolgait, mint legjobb és legtanácsosabb. Ha tehát a ház tőlem Kossuth Lajostól azt kérdi : republicanus vagyok-e vagy monarchista, erre nem felelek, hanem ha azt kérdi : mit akar a kormány s micsoda politikát követ? azt mondom : követi azt a politikát, hogy védeni kivánja a hazát igazságtalan megtámadás ellen s e védelem közben semmi utat nem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján ugy egyenlittethessenek ki, mint a körülmények szerint kiegyenliteni legtanácsosban lehet. Több politikát nem vallok be e perczben s többet bevallani nem lehet. Ehhez még azt adom, hogy jövőre nézve, mi a politikát illeti, ismerem a kormánynak kötelességét, hogy bármi is történjék velünk, soha semmi esetben meg nem engedi Magyarország ügyeit ollyan irányba sodortatni akárki által is, hogy akárminő egyénnek akár egyénisége akár politikája decidáljon a nemzet sorsa felett, hanem hogy mindenkor a nemzet maga decidáljon."

E beszéd után Madarász József jelenté, mikép ő Kossuth nyilatkozatával teljesen meg van elégedve.

S ezzel e tárgy befejezettnek tekinteték.

V.

Pesten ekközben a politicai vizsgáló bizottmány többeket elitélt. Ezek közt őrnagy Söll, Csömy molnár, meglövettek. Czuczor egy költeményeért 6 évi várfogságra itélteték. Móga és Lázár 10 évi várfogságra lőnek itélve.

Febr. első napján gr. Lamberg innepélyesen eltemetteték.

Ugyancsak e hó elején a meghóditott vidékek hódolati nyilatkozatot küldöttek be. E hódolatok azonban semmi fontossággal nem birtak, miután, a mint kivonultak a császáriak valamellyik helyből s a magyarok bevonultak oda, nemcsak azokhoz is hasonló nyilatkozatot küldöttek, hanem ügyöket tettlegesen előmozditó demonstratiók tétettek.

Bármilly szigoru rendszabályokat bocsátott is ki tábornok Wrbna, bármilly példás büntetést szabott azokra, kik a Debreczenneli közlekedést fentartják : semmi eredménye sem lett annak.

A febr. 11-dikén kiadott rendelet nemcsak megujitja ezt, hanem azon zsidókra is, kiknek községéből valaki illyszerü bűnért elfogatik, ez 20,000 pfrtot fizet.

Negyedik fejezet.

A lapok Debreczenben. Esti lapok. Átvonulás a Stureczen. Korotnoki csata. Branyicskói csata. Csányi és Bem. Piskii csata. Leiningen Czibakházánál. Klapka Kompoltnál. A kápolnai ütközet. Bem hadjárata.

I.

A békepártiak Debreczenben ekközben terjesztendők elveiket, egy organumot nyitának meg Esti lapok czim alatt Jókai Mór szerkesztése mellett.

Főbb dolgozótársai Kazinczy, Kovács, Zichy A. valának.

S valóban, kik a Madarász-uralmat már megunták, kapva kapták e lapokat, mert annak legfőbb kizárólagos tendentiája volt, ezt suiteje-vel megbuktatni.

Madarász L. hatalma akkor tetőponton álla, e lap pellengérre állitá. Kezdetben sajtó utján próbálta ellensulyozni. Testvére által megindittatá a Debreczeni lapokat, semmi hatása sem lőn, valamint a Márczius is régi befolyásából sokat vesztett.

Az Esti lapok kimondott elve volt, nem zárni el a békülés utját s pártja igen nagy vala.

E három lapon kivül (ezek közül a Debreczeni hirlap egy pár héti élet után meghalt) kettő vala : a Közlöny és az Alföldi hirlap.

II.

Csaknem egész febr. közepéig el volt Görgei a debreczeni kormánytól vágva.

A windschachti csata után Bayer ezredes vezénylete alatt serege egy részét Körmöcz felé küldte. De ez a legnagyobb vésznek levén kitéve, éjfélkor, midőn senki sem gyanitá, annak koromsötétjét felhasználva, egész seregével átment a Sturecz hegyi tunnelen, mellyet árkászok által kelle járhatóvá tenni, s mellyen át a mult században Rákóczy tett átvonulást.

Borult idő vala, havazott, az orkán sivitva fütt el a táj felett. Az éj és táj vadonvolta a hideget növelte.

S ez ut mégis olly sajátságos vala!

Parancs szerint szólni nem vala szabad, de ha egy ágyu- vagy markotányosnői szekér elsülyedt, ki tilthatta volna el a káromkodást! S illyenkor az oldalvást hallgatva lovagló huszárok is leszálltak lovaikról.

S ez nem vala mind! a lovak botorkáztak vagy horkoltak s nem egyszer tünt fel a hóból egyegy félig elsülyedt honvéd!

Jan. 19-kén a Szánthónáli csata után Görgei Tokaj, Tarczal és Keresztúr felé vette utját, hol 22-kén Schlick tábornok által megtámadtatván, őt kétségbeesett heves csata után keményen megverték s visszavonulni kénytették. Görgei seregének erejét bámulandó ügyességgel tudá felhasználni.

Rosenbergben hg Windischgrätz követével találkozék s alkudozott is vele. Görgei a béküléstől már ekkor nem volt idegen, azonban részint mert föltételei nem fogadtattak el, részint mert a magyar fegyverek szerencséje más helyt is kedvező fordulatot vett, félbenszakadtak.

Febr. 3, 4-én Korotnoknál első jelentékenyebb diadalt aratott.

III.

Görgei febr. elsején 1849. Szepes határain átlépett. Guyon osztálya a gömöri szorosokon Iglóig nyomult; Görgeié Kézsmárk vidékét boritotta el.

Lőcsén Kiesewetter cs. őrnagy egy Nugentféle zászlóaljjal, 3 congréve rakétával s 50 könnyü lovassal tanyázott.

Ez megtudván egy iglói ember által a magyarok jelszavát, febr. 3. és 4. közti éjen Iglóra megtámadást rendezett.

Az előörsökön, a jelszó által megcsalván őket, szerencsésen átjött s már a városhoz közel volt, midőn a legközelebbi előörsök az ellenséges lovasokat észrevevék, lövöldözni kezdének s igy az iglói őrséget fölébreszték.

Kiesewetter már ben volt a városban, mikor ezek gyülekezni kezdtek, azonban a 10,000-nyi magyar sereg ellenében megállni ugy sem birván, heves utczai csata után visszavonult, két rakétát s vagy 30 embert vesztvén.

Febr. 4-kén Lőcsén s Szepesváralján keresztül visszavonult a branyicskói hegyszorulatig. Négy órakor délután gr. Deym tábornok 11 ágyuval, 4 század lovassággal és 4 zászlóalj gyalogsággal megérkezett Kassáról és Kiesewetter csapatjával egyesülvén, a branyicskói hegytetőn állást vőn.

Az ágyuk egy hegysikon voltak felállitva, honnan a golyók az egész utat beérheték; a gyalogság a hegy másik oldalán, hol tulajdonkép csak a szoros kezdődik. A többi utak is őrséggel elláttattak. A főhadiszállás Sirokkán volt.

Guyon 10,000-nyi gyalog, 23 ágyu és 1,500 lovas seregével

febr. 4-kén Szepesváraljára érkezett és másnap Guyon egy szepesi mérnök által készitett terv szerint egyszerre az ellenséges sereget mind elülről megtámadni, mind hátulról körülvenni szándékozék. Mindkettő sikerült.

Febr. 5-kén Korotnokra érkezvén, két zászlóaljnak parancsot ád, rohammal elfoglalni a hegyet. Kiválasztá a két legroszabb, rongyos, félénk ujonczokból álló zászlóaljt és két kartácscsal töltött ágyut állitván föl mögöttük : vorwärts, Sturm! kiált. A zólyomi zászlóalj habozik, Guyon lövet reá és 5 ember elesik. Ekkor rohanva mentek fel a meredek hegynek egész az ellenséges ágyukig s kettőt elfoglaltak. Egy német tüzér felkiálta : „a magyarok bolondok, mi lövünk s ők ránk törnek.“ Gr. Deym tábornok pedig az előleges ágyuzás nélküli szuronyszegezést taktikátlanságnak mondván, a hegy másik oldalának védelmére elvonult.

Az Ujházi-vadászcsapat akkor már mellékuton felmászván a hegyre, a Sz. Anna melletti austriai csapatot elüzé.

Nagy veszélyben levén ekként a hadtest, a branyicskói szorost odahagyá s Eperjesre vonult.

A zólyomi zászlóalj uj lobogót kapott ezen felirattal ; „Branyicskói diadal febr. 5-kén 1849.“

IV.

Erdélyben a kormánybiztos kezdetben Beőthy volt, de ez Bem kivánatára onnan elmozdittatván, helyette Csányi küldetett le. De Bem ezzel sehogy sem tudott sympathisálni. Neki különös szenvedélye volt a politikai kormányzatot is vezetni, s miután ez által intézvényei nem egyike ferdén ütött ki, a Csányi rendeleteivel összeütközött.

Ebből a két ember közt surlódásokra került a dolog, ugy hogy Bem nem egyszer sürgette annak elmozditását.

Egyike volt az általa felállitott institutióknak a vésztörvényszék, melly Roth hires lelkészt (mint ki a küküllőmegyei szász falvakat szász székekbe kebelezte) halálra itélte.

S ez is az, mit Bem kölönösen ellenzett, miután ő amnestiát hirdetett.

De lássuk hadjáratát.

Vizaknánáli kemény megveretése után Bem szüntelenül veretve Dévára ment s onnan csatáiról következő hadjelentés küldetett :

„Bem tábornok azon segitséggeli egyesülés végett, melly a Maros völgyén hozzá utasittatott, Dévára vonulván, miután ott a várt segéderővel február 8-kán egyesült, nyomban megfordulva február 9-én r. $^1/_2$9-kor előre nyomult, miszerint Medgyesnél a székely segéderőt magához vonja s a több pontokon elhelyezett csapatokat is

öszpontositva az ellenség főerejét s fészkét egész erővel megtámadhassa.

Utjában 9-kén az ellenség főereje által, melly 6 zászlóalj gyalogságból, 2 osztály lovasból s 5 ágyuütegből (30 ágyuból) állott, a Piski melletti hidnál megtámadtatott. De ámbár egész seregünk a csata kezdetekor még meg nem érkezett volt, mindazáltal 10 órán át tartott makacs és véres ütközet után este 6 órakor az ellenség olly nyomatékkal visszaveretett, hogy vad és rendetlen futásban volt kénytelen menedéket keresni s egy ágyuját is vitézeink kezében hagyni.

Bem tábornok a futamló ellenséget az éj daczára Padig üldözte s másnap 10-kén az ellenség üldözését és seregeink előnyomulását Szászvároson át Szászsebesig folytatta s bár oda késő éjjel érkezett, pihenés nélkül még azon éjjel oldalt Alvinczra vonult s ott az ellenség egy zászlóalját egészen szétverte.

11-kén egy ügyesen kiszámitott cselmozdulat segitségével előhaladását a gyula-fehérvári vár tátongó ágyui és a Szászsebesen öszpontosult ellenséges hadsereg között, a Maros és Küküllő közti hegyeken át szerencsésen folytatván, estve Bervére érkezett, győzelem-koszoruzott seregének a roppant fáradalmak után egynapi pihenést engedvén, Medgyesre s onnan egész öszpontositott erejével az ellenség fő s utolsó fészke ellen előnyomulandó.

A Piski mellett levő hidnáli kemény ütközetben az ellenség holtakban és sebesültekben 1000 embert vesztett, közöttök van legvitézebb tisztjeinek egyike, Losénau ezredes. E dicső diadalt részünkről holtakban és sebesültekben 300 hősnek hazafivére pecsételte meg. Az ellenséget maga Puchner vezette.

Bem tábornok ugy ezen előnyomulással, melly által nemcsak az ellenséget verte meg, de vitéz seregeinek egyesülését is eszközlötte s hadseregének Kolozsvárral megszakadva volt összeköttetését ujra kinyitotta s biztositotta, valamint az e végett előbb Dévára történt remek visszavonulásával is vezéri dicsőségének koszorújába egy ujabb boglárt tűzött s a hozzá csatlakozott uj seregeket dicsően avatta be a győzelem utjába.

Személyét illetőleg megjegyzendő, hogy a Dévára történt visszavonulás közben egy puskagolyó jobb kezének közép ujját szétzúzván, a hős tábornok saját inasa által vágatta le a szétzúzott ujat és sebét beköttetvén, mintha semmi sem történt volna, oda ment, hol a veszély legnagyobb volt."

V.

E közben két jelentékenyebb csata történt.

Klapkának Kompoltnál előörsi csatája volt.

Hadjelentéséből érdemes közleni :

„Klapka ezredes mezőkövesdi főhadiszállásán megtudván, hogy azon ellenséges seregnek, melly legujabb időkben Pestről Gyöngyösre érkezett, két század gróf Auersberg nevü vasasokból álló előcsapatja Kompolton tanyáz, azt február 18-kán reggeli órákban megrohantatá.

A terv kivitelét a derék Dessewffy Arisztid ezredesre bizta, ki is a megrohanást 5 és egynegyed órakor reggel 4 gyenge huszár századdal olly vitézséggel vezérelte, hogy az ellenség tökéletesen meglepetve, rövid de kemény csatázás után, többet 50 halottnál a csatatéren hagyván, szétverve és rendetlenül megfutamodott, zsákmányul hagyván vitéz huszárainknak 35 foglyot lovastul együtt, az osztály zászlójának szalagját, a tisztek vezetéklovait és podgyászait, sok ruha- és fegyvereket, s köztük az ellenség parancsnokának gróf Coudenhoven-nek kardját és sisakját. A foglyok közt van egy főtiszt és egy főorvos.“

A czibakháziról gróf Vécsey február 24-ről következő hadjelentést külde :

„Ma reggeli háromnegyed 6 órakor a sánczokhoz (Czibakháza mellett) rendelt előőrseim észrevevék, hogy Varsány felől az ellenség előrenyomul; mire a mieink csatakész rendbe állittattak, s tüstént ágyut küldék a szükséges fedezettel Nagy-Kér felé az ellenség előnyomulásának, s ha lehet, visszavonulásának is gátlására ; a többi ágyuimat részint a helység baloldalán, részint a hid mögé elhelyezém.

Az ellenség ereje 6 osztály lovasságból, 2 zászlóalj gyalogságból, u. m. a Károly főherczeg és bánáti ezredbeliekből, egy 6 fontos, egy 12 fontos és egy röppentyüágyu-ütegből állt.

A csata reggeli 8 órakor kezdődék, mindjárt kezdetben leszerelék tüzéreink az ellenség 2 ágyuját, azonban folyvást tartott a tüzelés. 10 óratájban az ellenség 2 gyalog zászlóalja és 2 ágyuütege előbbre nyomult s a hidat ostrommal igyekeztek elfoglalni, de kartácsaink által ebben meggátoltattak. Ekközben elküldém gróf Leiningen őrnagyot a 19-dik gyalogezred 3-ik zászlóaljának három századával s a pozsoni vadászokkal csatárlánczban a hidon át, s visszaverők az ellenséget. A csata hevében gróf Leiningen őrnagy az ellenségnek néhány fegyvereseit mieinknek tartván, azok által körülvétetett s elfogatott épen akkor, midőn már az ellenség gyalogsága folytonos visszavonulásban volt; ekkor a közülök visszamaradottak, számszerint mintegy 60-an, Leiningen őrnagyot magokkal vivék a hid közelében levő korcsmához. Látván ezt a miéink, a Schwarzenberg nevet viselő gyalogságot többé visszatartóztatni nem lehetett „el van fogva őrnagyunk“ kiáltással rohantak előre, követve a többi majdnem minden gyalogság által, és szemközt az ellenség majd minden ágyuival s 6 osztály lovasaival, kik azonban a támadást ujabban megkisérteni nem

merék, a miéink megmenték őrnagyukat azáltal, hogy a korcsmát ostrom alá vevék.

A 6-ik hadosztálybeli utászok szakasza Pottak századosnak személyes vezénylete alatt a leghevesebb ágyu- és puskatüzelés közt kétszer rontá el, s annyiszor helyreállitá a hidoni közlekedést.

A korcsma ostrománál az ellenség részéről 17-ten estek el, közöttök 2 tiszt és pedig egyik Lord Digby a Jellachich-huszároktól, másik Ivánovics százados. Ezeken kivül 2 tisz s 31 közvitéz elfogatott.

A 19-ik gyalogezredbeli hadnagy Talabér különösen kitüntette magát. Ő törte be a korcsma ajtaját, ő rohant első az ostromlott korcsmába.

Erre az ellenség teljesen visszavonult. S ezt még ideje korán tevé, mert már ekkor a Damjanics tábornok serege is közeledék, melly azonban a csatában részt nem vett.“

VI.

Eredmény- s következményeiben sokkal fontosabb volt a kápolnai csata.

A császári hadsergek fővezére erről következő hadjelentést külde :

„Herczeg Windischgrätz Alfred tábornagy urnak kápolnai tábori főhadiszállásáról e perczben érkezett a csatatéren ónnal irt tegnapi tudósitás a cs. kir. seregek által az emlitett helyzés mellett kivivott két napi győzelmes csatáról, valamint a gróf Schlick altábornagy seregéveli egyesülésről. A pártütők Eger és Poroszló felé szaladtak és folyton üzetnek. Zanini ezredbeli egy zászlóalj zászlóstul elfogatott. Veszteségünk csekély. Seregeink lelkülete, mint mindig, kitünő. Kelt Budán, február 28-kán 1849. Duca di Serbelloni s. k., cs. kir. altábornagy.“

„Miután gróf Wrbna és herczeg Schwarzenberg altábornagyok hadlábai folyó évi február 26-án Gyöngyösről Kápolna felé és Árokszállásról Kál felé előnyomulván egy óra távolságra Kápolnán innen délutáni 2 órakor az ellenségre akadtak, melly balszárnyával Kálnál állott s e helység és Kompolt közti erdőt elfoglalva tartotta, és föllállitott hadi rendét a Gyöngyös és Kápolna közti főuton is túl terjesztette, gróf Wrbna altábornagy az első ágyulövésekre, mellyek herczeg Schwarzenberg altábornagy hadlábától áthallatszottak, maga részéről is az ellenséget, melly nagy haderőt fejtett ki, megtámadta.

Kezdetben ugy látszott, mintha az ellenségnek szándoka lett volna balszárnyunkat fenyegetni, minthogy egy erdős dombot elfoglalt és azt két zászlóaljjal megrakta, azonban egy századnak a 6-dik vadász-zászlóaljból Feldegg kapitány alatt, két század főherczeg István-ezrediek segitségében történt szuronnyali merész rohama elegendő

volt elüzésére és ezen érdekes pont elfoglalására. Ez alkalommal Salis őrnagy egy gránátdarabocska által megsebesittetett. Ezután az ellenség a két előnyomuló hadláb közé két huszár-ezredet rendelt benyomulni.

Civalart nevet viselő dzidás-ezredből 4 század Baselli őrnagy parancsa alatt ezen megtámadásnak ritka elszántsággal elejét vették és noha előbb egy tömegben álló gyalog zászlóaljat vertek szét, mégis álmélkodásra méltó rendben, egy szárny Kresz-féle könnyű lovasság által segitve, ama két huszárezredre rohantak és azokat nagy veszteséggel visszaverték.

A mieinkből itt Weissenthurm hàdnagy és 6 dzsidás elesett, 35 megsebesittetett. Az ellenségből 60 holt és erős sebesedettek maradtak helyben. Ezután az ellenség minden ponton visszavonult s Kápolna s Káal felé űzőbe vétetett, hol a bekövetkezett setétség a harczot félbe szakasztá.

Gróf Schlick altábornagynak, ki hadtestével már f. évi február 25-kén Pétervásárra érkezett, tegnap estvére Verpelétig kelle előnyomulni, hogy a fősereggel egyesülhessen. De azon pontra el nem juthata, mivel a siroki szorost az ellenségtől elfoglalva találta, mellyet csak egy igen dicső harcz után nyerhete hatalmába. Ezalatt az éj beállott, mellyet e hadsereg azon állásban tölte.

Reggel 27-én a megtámadás tábornagy ő herczegsége által folytattatott, miután a baloldalon is azon irányban élénken folytatott ágyúzás Schlick altábornagy közeledését tudtul adá.

Schlick altábornagy az ellenséget egész Verpelétig üzé maga előtt, holott ez megtelepedett s magát makacsul védelmezte. A helység mégis Krieger dandára által rohammal bevétetett, hol a Latour gyalog-ezred 2-ik zászlóalja magát különösen kitüntette; az ellenség sebes futással a dombokra vonult; egy osztály Eger felé a hegytorkolat közé szorittatott.

Ugy látszik, hogy az ellenség Kápolna birtokát különös fontosságúnak tekinté, minthogy az ütközet folytán két izben megkisérté annak visszafoglalását, miután azonban nem sikerült számos ágyuival Wyss dandárát onnan elűzni, s időközben Coloredo dandárja is a hasonvonalon levő Döbrő faluba előnyomult, és az ellenség megtámadó hadlábainak jobb oldalát veszélyeztette, sietett a dombokon át visszavonulni.

Schwarzenberg herczeg Kálig előment, melly helyet rohammal bevette; a visszanyomott ellenséges seregek, mellyek nagy számu ágyukkal voltak ellátva és a Maklárnáli állásba vonultak, Kápolnán túl egy órányira üzettek, hol a bekövetkezett setétség és a seregnek fáradsága a további üldözést félbenszakasztatá.

Ámbár túlnyomó ellenséges erők ellen, seregeinknek kitűnő lelkesedése és vitézsége, a tábornok urak czélszerű vezérlete, és

derék tüzéreink élénk és hatályos tüzelése mégis minden akadályokat legyőztek.

A mindkét részről veszteség számokban határozottan még ki nem mutatható. Az ellenség részéről az legalább is 300 holtra és 1000 fogolyra mehet, kik között 15 tiszt találtatik, egy zászló elfoglaltatott. Zülow százados halálát a Preussen vasas ezredből és Schutz hadnagyét a 2-dik vadász-zászlóaljból fájlaljuk. A megsebesültek között találtatnak Sauer kapitány a Latour-gyalogezredből, Uichtritz kapitány és Hoffmann főhadnagy Preussen nevű vasas-ezredből, valamint Weckbecker kapitány a 2-ik vadász-zászlóaljból. Kelt Budán, márczius hó 1-jén, 1849. A cs. kir. hadsereg főhadikormánya által.“

Érdekes e mellett tudni a Dembinszki felőli hadjelentést:

„Dembinszki altábornagynak már több napok előtt kijelentett azon combinatióját, hogy az ellenség Eger vidékén fog akarni előnyomulni, a történetek tökéletesen igazolták.

Az ellenség nagy erőt vont össze a Tarna völgyén, s eldöntő csatára látszott készülni.

Dembinszki fővezér a csatát február 27-kén szándékozott elfogadni. Azonban már február 26-kán, midőn még Görgei tábornok hadosztályai a harcztérre nem érkezhettek, s jóformán csak Klapka ezredes hadosztálya foglalta el harczállomását, délután két órakor a csata irtózatos ágyutüzzel megkezdetett s a három mérföldnyi (kompolt-kápolna-verpeléti) vonalon mindenütt kifejlődvén, szakadatlanul tartott mindaddig, míg a sötétség a csatának véget nem vetett. Ez napon hazánk ellenségei minden ponton hátranyomattak s vitéz seregeink megtarták harczállomásukat. Több izben kéz-viadalra került a dolog, huszáraink két század dsidást a szó szoros értelmében összevagdaltak.

Február 28-kán jókor reggel a nagyszerű ütközet ujra kezdődött, Windischgrätz maga vezérlett, Schlick, Sultzig serege is támadólag vonult Verpelét felé. Vitéz seregeink nyolcz óra hosszant álltak s viszonozták, hol védőleg hol támadólag az iszonyatos tüzet, a nélkül, hogy az ellenségnek a harcztérből egy talpalatnyit engedtek volna. Délután 3 óratájban a fővezér Kápolna helységet két izben ostromlá s győzedelmesen be is vette, ekkor, midőn a győzelmet már csak aratni kellett volna, a Zanini olasz-zászlóalj, melly a közös nyomás keserves érzeténél s a közös szabadságszeretetnél fogva igazságos harczunkbani részvétre méltatva volt, az ostrommal bevett faluban rút árulással átment hazánk s hazájuk ellenségeihez.

Ezen árulás, de kivált a kétnapi csatázásban kifáradt seregeknek mulhatlanul szükséges percznyi pihenés tekintete, a csatát félbenszakiták, az ellenség is egészen kimerülve lehetett, mert a tüzelést mindkét részről mintegy elvágták.

Seregeink a csatatértől egy óranyira foglaltak helyet a kerecsend-maklári vonalon. A főhadiszállás Maklárra tétetett, seregeink legszebb rendben foglalták el állomásukat. Az ellenség nem mert utánuk nyomulni.

S 28-án reggel seregeink parancsot kaptak ismét előre a kompolt-kápolna-verpeléti vonalon állomást venni.

Az ellenség Tófalut, Kápolnát, Kált meggyujtotta.

Az ütközet nagyszerü volt. Ágyu-foglalás vagy veszteség egyik részről sem történt.

Első nagyszerü csata, mellyre eddig különválva működött különféle hadseregeink külön osztályai egyesültenek, s az ellenség megtanulhatá, hogy hadsereggel van dolga, melly az igaz ügynek szent lelkesedése mellett bizalommal szeretett vezéreinek intéseire fegyelmes renddel ügyel s melly minden talpalatnyi tért csak drága vér árán engedne oda.

Az ellenség öszpontositá legfőbb erejét, s egy talpalatnyi tért nyerni annyira nem vala képes, hogy az általa is elhagyott harcztérvonalon a nagy ütközet utáni reggel febr. 28-kán seregeink 10,000 emberrel megerősödve, már ismét jó kedvvel s bátran készen állottak, óhajtva várva kétnapi ütközet után az uj csatát.

Február 27-dike bizalommal töltheti el még a kétkedők keblét is.

Dembinszki altábornagyot egy kartácsdarab nyakszirten sujtá; de ez nem akadályozá őt, hogy az ütközet végeig a legveszélyesebb helyeken megmaradna, csak lovat kelle változtatnia, mivel lovát egy golyó megsérté.

A kéz-viadalban seregeink mindenütt győztesek voltak. Az irtózatos álgyutüz által itt ott pillanatnyira megzavarodott csapatok egy biztató szóra rendbe állottak vissza, s szuronyt szegezve rohanták meg ujra az ellenséget. Februar 27-ke szivemelő dicsőségnapja volt a magyar szabadság védseregeinek. A személyes vitézség nagyszerü jelenetei, mellyekben e nap tábornokainktól kezdve le a közvitézek bátor tömegéig olly gazdag volt, későbben adatnak át a hálás közönség méltányló tudomásának. A honv. b. nevében, Kossuth.“

VII.

A másnapi országgyülésen Kossuth következő beszédet tarta e tárgyban :

„Utólagosan bocsánatot vagyok kénytelen kérni a tisztelt képviselő háztól, hogy egy pár napra a kormány székhelyéről el kellett távoznom a nélkül, hogy a képviselő háznak, mint az különben kötelességemben állott volna, arra előlegesen engedelmét kikérném; de a körülmények olly fontosoknak és sürgetőknek látszottak, hogy 24 órai veszteséget a hazára nézve igen károsnak gondolt a honvé-

delmi bizottmány, s azért utólagosan bátor vagyok alázatosan bocsánatot kérni, hogy elmenni kénytelenittettem.

Elmenetelemnek fő czélja, bizonyos igen ijesztő alakban mutatkozni kezdett egyenetlenségeknek a táborbani kiegyenlitése volt volna. Errenézve méltóztassék a képviselőház azon örvendetes jelentésemet kegyesen venni, hogy röviden szólva, istennek hála! minden rendén van, semmi baj sincs.

Egyébiránt ezen alkalommal a hadi munkálatokról a következőket van szerencsém jelenteni. Dembinszki altábornagy ur már ezelőtt mintegy két héttel, akkor még, mikor Kassa és Putnok táján állottak seregeink, azon véleményét fejezte volt ki a honvédelmi bizottmánynak, hogy igen valószinüleg az első nagy ütközetek Eger táján lesznek. Megvallom, hogy a katonai tudományokban jártasságot magamnak nem igényelvén, ezt nem igen tudtam akkor megfogni; azonban ez belátását igazolja, mert ugy történt, 26-án 27-én és gondolom tegnap is ütközet volt; de már ennek eredményéről nem tudok bizonyost. Eger táján Tarna völgyén volt az ütközet nagyobbszerü, mint a minők eddig hazánk védelmének mostani egész historiájában előkerülnek. 26-án nem voltak még a kiszemelt positiókban együtt seregeink, csupán csak Klapka ezredes urnak seregosztálya volt Egeren túl Verpelét táján elhelyezve s a főhadiszállás Egerben, hol Dembinszki maga volt jelen és a nép által fáklyás zenével üdvözöltetvén, a többi közt azon szivreható jelenet adta magát elő, hogy az ellenség tőszomszédjában akkor, mikor mondhatnám, csaknem — nem akarom mondani, minden, de legfőbb disponibilis erejét összevonta az ellenség, Eger városának összes lakossága a főhadvezérnek és kormánybiztosnak kezébe tette le azon esküt, hogy a hazát minden kitelhető áldozattal és eréllyel fogja védelmezni. Nem levén 26-án seregeink még egészen összepontositva, a tábornok-vezér nem szándékozott 26-kán már csatát kezdeni, hanem legyen, hogy az ellenség kivánt csatázni, legyen, hogy némelly seregparancsnokaink ütközetvágya szolgáltatott a megtámadásra alkalmat az ellenség részéről : mintegy 2 óratájban délután megkezdetett a csata olly irtózatos ágyuzással, mihez hasonlót hallani még nem igen volt alkalmunk és tartott addig, mig az ütközetnek a sötétség véget nem vetett. Akkor 26-án az ellenség 3 órai hosszu vonalon a csata minden positióiról visszaveretett és a mi seregeink azon positiókat foglalták el, mellyeket az ütközet előtt az ellenség tartott. 27-én, mikor már két osztály, Guyon és Kmety osztályvezérek Görgei táborának többi részeivel csatlakoztak volt, reggel hajnalban mindjárt megkezdte az ellenség a támadást, a csata szinhelye a Tarna völgye volt Verpeléttől Kálig, a hol három helységet, Tótfalut, Kápolnát és Kált, az ellenség föl is égetett. Megkezdődvén hajnalban az ütközet, 8 óra hosszant tartott a nélkül, hogy seregeink csak egy talpalatnyi földet is vesztettek volna. Azonban,

délután mintegy három és négy óra közt, mikor Dembinszky altábornagy személyesen vezetné az ostromot Kápolnára, hogy az ellenséget onnan kiverje, a minthogy szuronyszegezve győzedelmesen be is vonult; mikor bevonult a faluba, akkor a Zanini-zászlóalj, az egyetlen idegen zászlóalj, melly seregeink között volt, a győzelem után, minden lövés nélkül átment az ellenséghez, ujabb jeléül annak, hogy csak magában bizhat a magyar. Természetes, hogy egy illy erős zászlóaljnak, 8 órai fárasztó csata után, miután előtteváló nap folytonos csatázásban fáradtak seregeink, általmenetele némi kis zavart idézett elő, mellynek nehogy káros következései legyenek, a fővezér czélszerünek találta a seregeket a csata előtti positiókba visszarendelni, a mi ugy történt meg, hogy a főhadiszállás Maklárra tétetett által. A kik ismerik e vidéket, tudják, hogy egy jó órai távolságra van. Ott állomásoztak tehát seregeink, tegnap reggelre ismét parancsot kápva, hogy az ütközet előtti positiókat foglalják el s oda vonuljanak be. A tegnapi napnak tehát eredményét nem tudhatom, hanem ezen parancs, mellynek még tanuja voltam s melly tegnap reggel adatott ki, hogy seregeink az ütközet előtti positiókba vonuljanak, igazolni látszik azon hirt, a mi egyébiránt csak hír, hogy a tegnapelőtti csata végével, mikor a mi seregeink a makléri csata előtti vonalba vonultak, az ellenség Gyöngyös felé vonult vissza. De erről positiv tudomásom nincs, csak onnan gyanitom, mert a fővezér azon parancsot adta ki, hogy seregeink az ütközet előtti positiókba menjenek. Az altábornagy várta a megtámadást tegnapra is, egyébiránt mind ő, mind Görgei tábornok ur azon véleményben voltak, hogy ha az ellenség nem támad, ők fognak támadni, miután már 2 nehéz divisióval, kilencz—tizezer emberrel erősebbé vált seregünk, mint tegnapelőtt volt, mert két osztály nem vett részt az ütközetben, Kmety osztálya átalában nem vehetett részt, Guyon pedig az ütközetnek csak végére jött. Egyes bravourokról és fényes tettekről, minthogy azokat tökéletesen revellálva kell általadni a nyilvánosságnak, jelentést nem tehetek, hanem örömmel mondhatom, hogy egész seregünk, mellyben, tagadni nem lehet, megvan a lelkesedés, de másrészről nem minden osztályban van meg a kellő gyakorlat, még a tiszt urak közt sem igen sok javult azon időtől fogva a gyakorlatban, fegyelemben és rendtartásban, mióta utolsó alkalommal láttam a sereget, mert akkor, mondhatom, a háromnegyed résznyiben megnyert győzelem után egy fegyverzetlen és rendetlen sereg közébe vetett bombának sikerült annyi bajt okozni, melly az egész sereget rendetlenségbe hozta. Még egész bizonyossággal mondhatom, hogy ha seregünk egy része az ellenség irtózatos tüzelése alatt megzavarodva hátrált is, nem volt arra szükség, hogy saját tisztei állitsák helyre a rendet, hanem, ha egy más zászlóaljbeli tiszt szólt is hozzájok: „szuronyt szegezz, előre“ megtörtént s igy esett meg, hogy megfutamodott zászlóaljak egy szóra ismét neki indultak

és szuronnyal üzték el az ellenséget s már e tekintetben az ellenség seregeink támadását ki nem állotta, hanem ágyukban hogy erős az ellenség, az igaz. Nem mondhatom tehát, hogy a tegnapelőtti napon fényes győzelmet nyertek volna seregeink, melly ha megtörtént volna, az ütközet olly nagyszerü volt, hogy azt jórészben Magyarország sorsára nézve eldöntőnek lehetett volna mondani. Az ellenségnek körülbelül 24—30 ezernyi ereje volt a csatában, azonban elvesztve sem volt az ütközet, hanem a lipcsei másodnaphoz volt hasonló, melly nem dönté még el a csatát, mert tegnapra ismét visszamentek seregeink a csata előtti vonalba. A Zanini-zászlóaljnak általmenése nagy szerencsétlenség volt s ohajtottam volna, mondotta volna meg szándékát az ütközet előtt, akkor eleresztettük volna őket, mert furcsa dolog, hogy azon bataillon hagyjon el bennünket, mellynek élén a fővezér a helységbe vonult be. Az eredmény tehát az, hogy talán még egy alkalommal sem voltak seregünknek különböző osztályai egyesülve illy nagy számban nagy erőnek ellenében, ugyszólván, eldöntő alakot magára ölthető ütközetben, mert eddig csak seregosztályok csatáztak s az eredmény az, hogy becsületesen megállották a sarat, ugy hogy tábornokaink egyike, ki hős elhatározásu férfiu, hanem a multak tapasztalásainál fogva nem nagy bizodalommal viseltetett seregeink gyakoroltsága iránt, az ütközet után azt mondá, hogy nem lehet már most Magyarország sorsáról kételkedni! Habár szerencsétlenség történt is, nem lett belőle szaladás s egy buzdító szó elég volt helyreállitani a sereget, a mi jó jel s a jövőre nézve biztositékot foglal magában. Ennyit jelenthetek ez uttal. Több sebesültekkel a huszárok közül szólottam magam is, kik, a mint drastice szokták magukat kifejezni, azt mondák, hogy dzsidások ugy hevertek a földön, mint a csirkék, hanem biz ők is sokan nehéz sebeket kaptak. Szám szerinti veszteségről nem tehetek jelentést, mert az ütközet eldöntő perczeiben senki sem számitotta össze, egyes osztályokról tudok annyit, hogy például Szekulics osztálya 12 embert vesztett, Guyon osztálya, melly az arriére garde-ot képezte a hátravonulásnál, vesztett 20—25 embert. Egyébiránt a kik ott voltak, mind ütközetben voltak; még a gránátosok is. Számról tehát nem szólhatok, a hirt pedig nem emlitem, mert ezerekről szólanak az ellenség részéről, valamint a mi részünkről is nem kevésről; mindenesetre az ütközet véres és kemény volt. Most tehát legjobb reménynyel várom a tegnapi nap kimenetelét, mert bizonyos, ha tegnapelőtt a mi seregeink hagyták is abban az ütközetet estefelé, hanem személyes tapasztalásból mondhatom, hogy csaknem csudás dolog volt, egyszerre, mintha elvágták volna az ágyuzást, pedig a futamló sereget az ellenség kergetni s lőni szokta, s körülbelül mind a két sereg kissé kifáradt s hátrább vonult, ujra kezdendő a csatát. Ennyi jelentésem van jelenleg, mellyben első örvendetes eredmény seregeinknek megedzett gyakoroltsága, másik pedig, hogy az első nagy eldöntő

ütközetet nem vesztettük el, ha nem mondhatjuk is, hogy eredményes győzelmet vivtunk ki; és a harmadik, hogy azon baj, mellynek elintézése végett mentem le a táborba, megszünt."

VIII.

Bem febr. 27-éről következő jelentést külde:

„Febr. 23-án elhagyám Medgyest, az ellenség pedig (Urbán, Fidler és Malkovszky vezérlete alatt) febr. 26-án hagyá oda Beszterczét és én üldözém őt a Bukovinába vezető uton késő éjjelig. Csupán Rusznál találtam először részéről gyenge, később azonban Borgo-Brundnál már meglehetősen makacs ellenállásra. Ez utóbbi helyen két óra hosszant tartott a csata; mellynek eredménye lőn, hogy az éj bekövetkeztével az igen hosszan terjedő Borgo-Brund és Tiha falvakat ostrommal bevettük s az ellenséget teljesen kivertük, ki is azonnal a hegyek közé huzódott. Az ellenség részéről 7 halott s mintegy 30 sebesült maradt a harcztéren, mi 1 halottat s 11 sebesültet számlálunk.

Febr. 27-én az ellenséget egész a határszélekig kergetém s a királyhágóntúli utolsó falut Marosényt is megszállottam."

Ötödik fejezet.

Machinátiók az Esti lapok ellen. Szolnok bevétele Damjanich által. Kossuth jelentése. Szeben és Brassó bevétele. A márczius 19-iki ülés a Zichy-perben.

I.

Az esti lapok ekközben keményen kikelvén Madarász és pártja ellen ez minden ármányt elkövetett betiltatni e lapot. Jelesen a cautio letételéért inditott ellene pert, de hasztalan! a cautio letétetett s a lap nem szünt meg ostora lenni a pártnak s élethalálharczát folytatni vele.

Damjanics és gróf Vécsey Szolnokot rohammal márczius 5-kén bevették. Ottinger Rékas felé folytatta utját. Ez alkalommal sok fogoly, lőszer, fegyver, 11 ágyu s 7000 pfrt foglaltatott el.

A márczius 9-diki ülésben Kossuth a háznak következő jelentést tett:

„Midőn a legutóbbi alkalommal szerencsés valék a tisztelt háznak jelentést tenni arról, hogy a Dembinszki altábornagy vezérlete alatt működő hadseregek körébeni némelly differentiák a táborbani gyors megjelenésemet szükségessé tették, akkor egyszersmind szerencsés valék azt jelenteni, hogy istennek hála, azon differentiák kiegyenlittettek, és seregeink, a verpelét-kápolna-kompolti vonalon az ellenség főerejével megütközvén, habár nem is vivtak ki eredményes győzelmet, de a csatát el nem vesztették, és másfélnapi erős ütközet után mintegy egyórányi távolságra a csatatértől megállapodva, harczszomjasan, elhatározva élni halni a hazáért, várják az ellenséget. Ezen jelentésem utánra következő napon a mint a hivatalos hirlapból tudni méltóztatnak, Mezőkövesd és Szihalom táján szinte ütközet volt, mellynek kezdete a legszebb eredményekkel, elhatározó győzelemmel látszott igérkezni a nemzetnek, mert alig támadta meg az ellenség az ott felállitott seregünk utócsapatját, mellyet a vitéz Kmety alezredes vezérlett, már is a támadó ellenség csapata szétveretve, kivált lovasságának legnagyobb része, részint lekonczolva, részint pedig szertefutva, elhagyta a csa-

tatért és seregünk birtokába négy ágyu jutott. Megvallom, hogy már azon alkalommal, midőn ezen győzelemrőli rövid tudósitást vettem, várva vártam egyszersmind a másik tudósitást arról, hogy ez csak kezdete azon csatának, melly előnyomulással s győzelemmel fogja további lépteiben a nemzetet megörvendeztetni. Annál meglepőbb volt reám nézve, midőn kevés órák mulva azon tudósitást vettem, hogy seregeink a Tiszán innen, Tisza-Füreden állanak, s 35,000 embernyi tömegbe vannak öszpontositva; egyszersmind vettem azon tudósitást, hogy a seregbeli tiszti kar és Dembinszki altábornagy között olly differentiák ütöttek ismét ki, mellyek a hazát a győzelemre okvetlen szükséges katonai fegyelemnek felbomlása által veszéllyel fenyegetik. És ismét csakhamar másodizben jöttem azon helyzetbe, hogy nem lett légyen időm a tisztelt háznak engedelmét alázattal kikérnem, hogy t. i. azon differentiák kiegyenlitése és ebből a hazára eredhető veszélyek elháritása végett a táborbai menetemet megengedni méltóztassék; hanem saját felelősségemre, a hadügyminister s az ország táborvezérkarának főnöke kiséretében nyomban a hadsereghez indultam. Mielőtt a helyszinére megérkeztem volna, vettem Szemere Bertalan országos honvédelmi bizottmányi tag s felsőmagyarországi teljhatalmu országos biztos urnak tudósitását, mellyben arról értesit, hogy azelőttvaló nap az egyesült seregnek, egy dandárát kivéve, melly előörsökön volt, minden törzstisztei egyesülvén, tanácskozmányt tartottak, azon tanácskozmányra országos biztos urat mint az ország kormányának képviselőjét meghivták, sőt őtet azon tanácskozmány vezérletére felhivták, s ezen tanácskozmányban közakarattal egyetlenegy szókivétel nélkül a fővezér Dembinszki altábornagy irányában bizalmatlanság nyilatkoztatott ki, különösen a következő pontoknál fogva:

1. Hogy Schlick serege a mi vitéz és őtet mármár körülkeritett hadosztályaink közül kimenekülni engedtetett.

2. Hogy annak Windischgrätz főtáborávali könnyü egyesülése megengedtetett.

3. Hogy a kápolnai csatában a győzelem nehezittetett az által, hogy rögtön az ütközet előtt a különböző hadtestekhez tartozó hadosztályok felállitásában nem tartatott meg a hadosztályok egysége, hanem egyik osztály a másikkal összezavartatott, és magok az alvezérek is csak rögtön, minden előtudósitás nélkül vették az elfoglalandó állomásokról szóló rendeletet, s igy olly seregeknek állottak élén, mellyeket nem ismertek, mellyek dandárparancsnokainak neveiről sem volt előlegesen tudomások, ugy hogy egészen ismeretlen sereggel kellett küzdeniök, a mi nem történt volna, ha mindegyik hadtest együtt maradván, mindegyik, eddig ismert, megszokott vezérének vezérlete alatt állittatott volna ki; mit az alvezérek annálinkább szükségesnek tartottak volna, mivel minden hadseregi osztálynak megvannak saját erényei és gyarlóságai, s csak hosszas tapasztalatok nyomán

lehet azoknak felosztása iránt akképen intézkedni, hogy az erősebbek a nagyobb erőt kivánó helyekre, a gyengébbek pedig a kevesebb erőt kivánó helyekre állittatván, állásaik által a sikert sok részben biztosithassák. Majd ismét elkövetkezett a panasz, hogy nem ugy ütött ki, mint kellett volna, a mezőkövesdi ütközet, mellynek dicsőséges megkezdését szerencsém vala emliteni, s mellyben 30 ezer ember egy tömegben és harczszomjasan volt egyesülve az ellenség irányában, melly számra is csekélyebb volt, ugy hogy a tisztikar s a hadvezérek, ha a csata az ellenségtől elfogadtatik, vagy ha ő harczot nem ajánlván, részünkről kezdetik meg, a győzelmet csaknem bizonyosnak tartották, annyival inkább, mert a magyar természetéből meritett tapasztalásnál fogva a 30 ezernyi sereg egyik dandára által megkezdett szerencsés siker a lelkesedést annyira emelte, hogy kimondhatatlan nagy bajba került s a fegyelmet fentartó parancsnoknak nagy erőkifejtésre vala szüksége, a seregeket a fővezér parancsa nélküli támadástól visszatartóztatni. Azonban hogy a csata nemcsak el nem fogadtatott, hanem a seregeknek hátravonulás parancsoltatott, viszont topographiai ismeretek nélkül nagy részben Egerfarmosnak a seregnek mocsárokon s árkokon keresztül való vezetése által történvén, övezetig voltak kénytelenek vitéz seregeink a vizen keresztül gázolni, s az ágyuk megmentése is csak azáltal lett eszközölhető, hogy sok helyen a legénység vontatta ki a posványból az ágyukat, mig néhány ló elveszett. Illy uton vezettetett vissza a hadsereg Poroszlóig, onnan pedig Tiszafüredig, Görgei tábornok ur parancsot kapván, hogy egy osztályt Poroszlón az ellenség ellenében tartson, a minthogy Görgei személyes vezérlete alatt felállitotta azon hadosztályt, de kémek által biztos kutfőkből tudósitást kapván, hogy az ellenség három oldalról, alulról, fölülről és szemközt túlnyomó erővel őtet már-már megtámadni készül, ugy hogy, kivévén a tiszafüredi defilét, magát csaknem bekeritettnek kénytelen volt tekinteni, s tekintetbe vevén másrészről azt, hogy a Poroszlóról Tiszafüredre vezető töltés veszélyes defilének tekinthető, mert csak épen azon keskeny töltésen lehet a seregeknek előre vagy hátra menni, mert ha tágabb tér nyilik is imittamott a mellette fekvő rétekre, de sok helyt erek vágják keresztül a terrenumot, melly ereknek áthágásával a töltésre s azon levő hidakra kell visszatérni, ugy hogy Görgei tábornok ur a legnagyobb veszélynek látta osztályát a visszavonuláskor kitéve s a töltés végén felállitandó ágyukkal irtózatos sok veszteségébe került volna a hazának a Füredre eszközlendő visszavonulás. Azért a katonai disciplina megsértésével kétségtelenül, a fővezér parancsának ellenére, az előörsöket kiállitván, osztályát megmenteni s haszontalanul fel nem áldozni magát ösztönöztetve érzé és maga is Füredre visszavonult. Végre hozzá járul még azon ok, hogy a seregek a 3 napi csatázás közben, hozzájárulván a 4-dik napi visszavonulás, ugyszólván semmit nem

ettek, mit a tisztikar és alvezérek annak tulajdonitottak, hogy a fővezér nem tette meg az intendaturánál a kellő dispositiókat az iránt, hol és mellyik helyen tartassék készen az élelmi szerek gyüjteléke.

Illyen panaszok alapján nyilatkozott az összes tisztikarnak bizalmatlansága a fővezér iránt, melly minthogy nem egykét személytől, hanem az egész tisztikartól eredett, s mert a veszélyek és kötelességek közt is a fontosabbra ügyelni Szemere országos biztos ur magát ösztönöztetve érezte, nem akarván a hadsereget kitenni annak, hogy épen az ütközet előtti perczben az összes tisztikarnak katonai törvényszék elébe állitása által a seregnek ellenség elébe vezérlete csaknek lehetetlenné tétessék, s ezáltal a megbecsülhetlen idő elvesztegettessék, a kormány nevében szükségesnek látta akként intézkedni; hogy

1. A tisztikarnak felszólitására jelentést tegyen a kormányhoz, s kérje fel, hogy a kormány elnöke személyesen menjen a táborba, s a differentiák felett határozzon.

2. Hogy addig, mig az elnök megérkeznék, Dembinszki altábornagy ur legyen szives a vezérletet akként vinni, hogy az alvezérek közül egy kettőt haditanácsba magához hivni sziveskedjék; melly határozatot és megállapodást Szemere Bertalan kormánybiztos ur mint ideiglenesen a kormány nevében tettet, Dembinszki fővezérnek tudtára adván, ő a haditanácsnak tartását és a dispositiókban tanácskozólag való részvétét bárkinek is határozottan és olly eltökéllett férfias szilárdsággal tagadá meg, miszerint azon jellemző kifejezéssel élt: hogy, ha süvege tudná, mit gondol feje, még süvegét is eldobná, nem hogy mással tanácskozzék. A dolgok ezen helyzetében Szemere Bertalan országos biztos ur ideiglenesen akként intézkedett, hogy a seregben a legidősebb tábornok, a ki Görgei volt, ideiglenesen vigye a parancsnokságot, addig, mig a hozzám intézett felhivás következtében megérkezném és a hadügyministerium közbejöttével intézkedhetném. Illy stadiumban találtam a dolgokat a táborba érkeztemkor. Méltóztatnak a tisztelt képviselők az előadottakból látni, hogy milly előzmények jöttek már itt közbe, mellyek némi moralis kényszerüség szinét is viselték. Meg kell vallanom, hogy a tisztikarnak s alvezéreknek illy rendkivüli fellépése maga Görgei tábornok ur által is a katonai disciplinával rendes körülmények között olly annyira össze nem egyeztethetőnek nyilatkoztatott ki, miszerint egyenesen kimondá, hogy ha ő volt volna Dembinszki, és irányában e szerint tagadta volna meg az engedelmességet Görgei, Görgeit főbe lövette volna; és ezt azért mondja, miszerint a kormány meggyőződjék arról, hogy midőn ő életét, és a mi előtte még szentebb, becsületét is kész volt koczkára vetni, ezt csak azért tehette, mert lelkének legbensőbb meggyőződése szerint

ugy látta tökéletesen a dolgokat, hogy ha ezt nem teszi, a hazára nézve roppant veszély fogna következni.

A hadügyminister Vetter táborvezérkari főnök urral a hely szinén megérkezvén, mindenekelőtt ugy a fővezér, mint a seregparancsnok urakat magunk elébe kérettük, s egymás jelenlétében a dolgok állása iránt felvilágositást kivántunk, a mi meg is történt. Mindkét részről megtétettek a nyilatkozatok, s azon nyilatkozatokat hallotta a hadügyminister is jelenlétemben, s az egész seregnek együtt volt törzstisztikarát kihallgatta, s a dolgok állásáról magának tökéletes felvilágositást szerezni iparkodott, valamint én is iparkodtam, s meg kell vallanom, miszerint azon meggyőződésre jutottam, hogy a legközelebbi napoknak eredménytelensége igen is meglepő: hanem, hogy olly tökéletes bizonyossággal el tudja az ember határozni, valljon csak épen és egyedül magának a fővezérnek hibás dispositioi miatt, vagy egyszersmind talán egyik vagy másik részről pontatlanság, s a közremunkálásrai készségbeni lanyhaság, vagy talán a két ok együtt okozhatta ez eredménytelenséget, annak kipuhatolására és megitélésére hosszabb idő s több heteken keresztül tartó hadi vizsgálatok volnának szükségesek, s a körülményeket ugy látom, hogy az országnak állapota s az időnek megbecsülhetlen fontossága most teljességgel meg nem engedi, hogy illyen vizsgálatok tétele végett, hadseregeink ellenséggel szemközt heteken által hurczoltatva, inactivitásba tétessenek; s midőn egyrészről kinyilatkoztattam, mint az ország kormányelnöke, hogy a tisztikar részéről a fővezér irányában lett bizalmatlanság nyilatkozatát a katonai fegyelemmel összeegyeztethetőnek teljességgel nem ismerem, s én azt határozottan roszalandónak tartom s roszalom is, másrészről Dembinszki altábornagy urat felszólitottam, valljon tekintve a hazának jelen körülményeit, miket fővonásaiban emliteni már alkalmam volt, elégedettnek érzi-e magát ezen elégtétellel vagy nem? szives készséggel ugy nyilatkozott, hogy ezt tökéletesen elégli, hanem kinyilatkoztatta, hogy katonai reputatioját sokkal magasbra becsüli, mintsem hogy ne kérné magát dispensáltatni azon sereg vezérletétől, mellyben iránta bizalmatlanság nyilatkozott, mert ő nem biztos arról, hogy a seregnek magasabb és alacsonyabb állásu tiszteiben egyenként és összesen nemcsak hideg engedelmességet, hanem azon szives készségü közremunkálást fogná feltalálni, melly a győzelemnek és sikernek feltétele. Azért ő saját maga becse iránti tartozásból kinyilatkoztatni véli magát, hogy továbbá ezen sereget nem vezérelheti, hanem kéri, magát más intézkedésekre használtatni, magát egyébiránt a kormány dispositiója alá bocsátván.

A dolgok helyzete igy volt, és én megfontolva minden körülményeket s értekezvén az alvezérekkel s bizonyosságot szerezvén magamnak azoknak hazafiui indulatuk iránt, akkép intézkedtem

Tiszafüreden, hogy a Szolnok körül egyesült hadseregnek vezérlete iránti dispositiót függőben tartván, a sereg Tiszafüred táján volt részének, nevezetesen Görgei, Répási és Klapka vezénylete alatti hadosztályának, mellyet máshová besorozni a kormány szükségesnek nem tartott, vezérlete Görgei tábornok urra bizassék, minthogy e részben a rendeletet ki is adtam és Szemere Bertalan kormánybiztos urat utasitottam arra, hogy a kormány nevében folytonosan a seregnél maradván, a mint egyrészről a politicai és politialis hatóságot gyakorolja, ugy másrészről őrködéssel legyen a felett, valljon a hadjáratnak politicai irányzata, mellyet kiszabni egyedül a kormány joga s kötelessége, hiven megtartatik-e, és folytonos világosságban tartsa a kormányt mindazokról, mellyeket a hadseregre nézve a kormánynak tudni érdekében áll. Görgei tábornok ur szives nyilt férfias készséggel mindezen intézkedéseket, miket ugy e tekintetben, mint különösen a sereg élelmezésére nézve az intendanturánál, továbbá a rendes ellenőrségnek a pénzkezelés körüli behozatala iránt tettem, a leghelyesebbeknek és természetszerüeknek elismerve, s a hazának hűséget, a kormány iránt engedelmességet, mindnyájunk személye iránt pedig a legférfiasabb szives őszinteségét ajánlván, azon meggyőződéssel jöttem vissza, hogy az összes sereg fővezére iránti bizalom hiányát azon egyetértés fogja pótolni, mellyet a hallott nyilatkozatok folytán közte és a többi vezérek között fenmaradandónak állhatatosan hiszek.

Alig érkezém meg a fővárosba, Dembinszkitől egy levelet vevék, mellyben azt adja tudomásomra, hogy ámbár ő a kormánynak lépéseiben tökéletes megegyezését kinyilatkoztatta, mivel azonban időközben az ő dispositioi következtében Damjanics és Vécsei tábornok urak fényes győzelemmel Szolnokot nemcsak bevették, hanem Ottinger brigadjának megtámadása ellen győzelmes visszatorlással meg is tartották, jogát véli fenforogni, felszólitani a kormányt, miként neki azon elégtétel adassék meg, hogy a fővezérséget győzelmeinek közepette tovább folytathassa. Azt gondoltam és gondolom most is, nem bocsátkozván azon dispositiókba, mellyeknek következtében Szolnok bevétetett, s mellyeknek mivoltáról értesülve vagyok, egy átalában nem látom a körülményeket akkép fenforogni, hogy a kormány maga rendelkezéseiben ma adott szavának becsületével könnyelmüen 24 óra alatt játszhassék, s azért mivel a 3-dik és 9-dik zászlóalj, derék, vitéz és hős tábornokuk vezérlete alatt mondhatni a veszély előtt szemet hunyni nem tudó bátorsággal rohanja meg az ágyutelepeket, és a pusztitó kereszttüz között 11 ágyut elvesz s az ellenséget kiveri, nem láttam elegendő okát fenforogni, hogy a kormány által 24 óra alatt szükségesnek talált intézkedések megváltoztattassanak, s az egyenetlenség s zavarodás magva hintessék el ismét a seregben. Én tehát Dembinszki ur kérelmét kereken megtagadtam, s megmondám neki, hogy nagyon csudálkozom

ezen kivánságán. Meg voltak téve a hadiministerium táborvezérkari osztály részéről tudtommal s megegyezésemmel a hadi munkálatok folytatása iránti intézkedések és utasitások, de csak egy pár óra alatt is tapasztalnunk kellett, hogy egy országnak olly hosszu vonaloni hadvezérletét és tovább is a távolabb levő debreczeni bureauból sikerrel intézni nem lehet, hanem hogy a helyszine az, honnan az egységnek a rendelkezésekben kifolyni kell s honnan kell egyszersmind azon egységből kifolyó rendelkezések pontos teljesitésének biztosságáról magának a fővezérnek jelenléte által intézkedni. Hozzá járult ehhez még azon körülmény, miként, ha a kápolnai és mezőkövesdi ütközetekért az ellenség kebelében Te Deumokat tartottak is irányunkban Pesten, az egy kis respectust gerjeszthetett, sőt gerjesztett is; másrészről pedig a szolnoki győzelem egy kissé talán többet is gerjesztett a respectusnál. Mindenesetre a dolog ugy áll, hogy a szolnoki győzelmet hadviselésünk kiindulási pontja gyanánt minden időveszteség nélkül haladéktalanul, rögtön a legnagyobb eréllyel felhasználni a hazának olly érdekében áll, hogy ha ezen alkalom elhalasztatnék, olly alkalom halasztatik el, mellyet, meglehet, egy egész évi táborozás fáradságaival sem lehetne helyrehozni. És ezen szempontból indulva, széttekintve egyszersmind Europa politicai conjuncturái között, mellyek minden erőfeszitésünknek megkettőztetését látszanak igényelni, s mellyek iránt, midőn az időt arra alkalmasnak látandom, a tisztelt ház bölcs határozatát felhivni majd szerencsés leszek, akkint valék meggyőződve a képviselőháznak, mint a mellytől venni kell a honvédelmi bizottmánynak munkálkodásábani irányzatát, előleges tanácskozásokbani véleménye nyomán is, hogy rögtön és azonnal egy fővezér neveztessék ki ollyformán, hogy a Tisza körül két főponton egyesült hadseregeink, nevezetesen mellyek Szolnok táján, és mellyek Tisza-Füred táján állanak, bár több rendü hadosztályokból egyesülve, két nagyobb hadtestet képezzenek, és a felsőnek már Tisza-Füreden tett intézkedéseim folytán vezérlete Görgei tábornoknak, az alsónak vezérlete pedig, miután Vécsey tábornok nemes resignatióval, mellyért a hazának nagy méltánylatát és köszönetét érdemli, a vezérletet, mert a hazára nézve ugy jobbnak látta, ideiglenesen Damjanics tábornoknak általadta volt, Damjanich tábornoknak adatván, és az ezen hadseregtestekbe beolvasztott hadosztályok, a régi számokat természetesen megtartván, ugy az aradi, és a legközelebbi órákban Perczel tábornok ur vezénylete alá bizandó szeged-bácsi hadseregnek, nem különben az ország váraiban levő őrségeknek élén álljon. Valamint a fővezérnek kineveztetését épen e pillanatban, midőn az összes seregben hármoniát, az összevágó egybehangzást és minden oldalróli egy czélra dolgozást mulhatlanul szükségesnek találta a kormány, ugy az egyének között szétnézve, minden körülményeket megfontolva, legczélszerűbbnek azt vélte,

hogy Magyarország hadseregének fővezérévé mindaddig, valameddig az egyesült munkálatoknak szüksége tartand, Vetter tábornok neveztessék ki. Egyszersmind azonban kötelességemnek tartottam a tisztelt ház irányában kinyilatkoztatni, miként én számotvetve a kötelességek között nemcsak azért, mivel nem hiszem, hogy Debreczenből távollétem, bár kevesebb vagy hosszabb ideig tartson is, az ország kormányzatában legkevesebb csorbulást okozna, azért mert tisztelt társaim, a honvédelmi bizottmány tagjai, nélkülem ugy, mint velem együtt, az ország hasznára legjobb belátásuk szerint intézkednek, ugy mint eddig is intézkedtek; hanem azért is, mert mint a honvédelmi bizottmány elnöke ott vélem leginkább helyemet lenni, hol a kormányzati befolyásnak a legrögtönösb intézkedési szüksége foroghat fenn : elhatároztam magamban minél gyakrabban és minél több időt a táborban tölteni. Mert a táborbani jelenlétem által, nem csekély személyem befolyásával, hanem azon hatóságnál fogva, mellyet a nemzet akaratának következtében hivatalos állásomban viselek, és a mellynek súlyát és tekintélyét mindenki irányában fentartani tudom is, fogom is, nyujtsak a nemzetnek biztositékot a részben, hogy a hadseregben nem fog történni semmi ollyan, mi a sikert koczkáztathatná, el lesz háritva minden olly akadály, melly az előmenetelt nehezithetné, és fen lesz tartva azon katonai fegyelem és a felsőbbség rendelkezései iránti szives készség, melly készség a hadseregek ismeretes hazafiszeretetével és lelkesült vitézségével párosulva kétségtelenül biztos győzelemnek néz elébe. És el levén e szerint határozva a seregekbeni fegyelem, a fővezér iránti engedelmesség tekintetében biztositást kerestem és találtam abban 1-ör, hogy a hadseregeket és azoknak vezéreit, valamint különösen a két nagyobb hadtestet vezénylő tábornokokat is, olly hazafiui tiszta szeretettől ismerem sőt tudom lelkesülve, miszerint bizton elmondhatom, magamat és mindnyájunkat beleértve, hogy csak ugy lehet a hazát szeretni, mint ők szeretik, jobban nem. 2-or. Találtam a biztositékot magának Vetter fővezér urnak férfias erélyében, miszerint kétségtelen tudományához képest bir azon tehetséggel, hogy magának a hadseregben kellő tekintélyét mind megszerezni mind fentartani tudja, mert én akként vagyok meggyőződve, hogy nagyon gyengén állana azon fővezér tekintélye, ki mástól volna kénytelen kivánni azon tekintélynek támogatását, és ön magában az elegendő biztositékot fel nem találná. 3-or. Végre az egész sergek hazafiui érzelmein kivül találtam biztositékot abban, miszerint el valék sőt el is vagyok határozva, időmnek legnagyobb részét a táborban tölteni, pedig azon elhatározással, hogy érezve a rajtam fekvő felelősséget, melly felelősség tekintetéből a nemzet akaratából vállaimra bizott hatóságot teljes kiterjedésében gyakorlom, el levén arra is határozva, miszerint akkép fogok megjelenni a hadseregnél, hogy vagy én nem élek, vagy az nem, ki a kormány

iránt engedetlen mer lenni. Ekkint állottak a dolgok a tegnapi napon, midőn a körülmények sürgetős voltánál fogva Vetter tábornok, ki egyszersmind a legöregebb tábornok az activitásban levők között, altábornagygyá kineveztetett s a fővezérségre felhivatott. Épen a rendeletek kiadásával foglalatoskodtam, midőn egy szerencsés véletlen bizonyos értekezés végett a hadjáratra nézve Görgei tábornokot körünkbe hozá. A tegnapi tanácskozmányban egy érdemes követ urnak azon kérdésére: valljon biztos vagyok-e, nyujthatok-e elég biztositékot, hogy a fővezéri kinevezés a sergeknél engedelmességgel fog találkozni? csak azon biztositékot mondhattam, mellyeket most előszámláltam, de most már tiszta lélekkel mondhatom, e tekintetben egység van, s most a tisztelt ház és a nemzet nyugott lehet, hogy a hadsereg vezérei között megvan és meglesz az engedelmesség, egyetértés és azon öszhangzás, mellyet a hazafiui érzet és katonai kötelesség érzete sugail, és a mellytől a hazának megmentésére szükséges öszhangzás kétségtelenül megkivántatik. Ezek levén jelentéseim a dolgok mostani állására nézve, hogy és miként nyomulnak már e perczben és nyomulandanak a legközelebbi napokban seregeink előre, annak elbeszélésétől, esdeklem, méltóztassanak feloldozni; kérésem csak az, hogy a tisztelt ház az elmondottakról tudomást véve, vagy ezen történteket helyeselni és az által a mondottak nyománi intézkedéseknek a nemzet akaratának súlyával erőt kölcsönözni méltóztassanak, vagy pedig bölcseségük szerint, ha máskép tartják jónak, máskép intézkedni sziveskedjenek.

Jelentem egyszersmind a tisztelt háznak, hogy ma egy, nem akarom mondani fényes, hanem részemről legalább sokáig kedves emlékezetemben maradó jelenetben voltam szerencsés részt venni, mellyről megvallom, sajnálom hogy nem intézkedtünk ugy, miszerint olly helyen történt volna, hol a közönségnek minél nagyobb része lehetett volna tanuja a kormány s a kormány által a nemzet azon akaratának, miszerint nem az, hogy meg akarja hálálni vitézeinek azon feláldozását, miként véröknek s éltöknek koczkára vetésével iparkodnak a hazát megmenteni, mert ez olly érdem, mellyet meghálálni nem lehet, hanem hogy lehettek volna tanui a kormány azon akaratának, hogy az érdemeket méltányolva, magát az érdemesek kitüntetésére kötelezve érzi. Értem, tisztelt ház, hogy ma történt az országgyülés kegyes jóváhagyása következtében felállitott katonai érdemrendeknek, a mennyiben ezen jelek ideiglenesen elkészültek, legelső kiosztása a tisztelt ház több tagjai jelenlétében; azoknak, a kik jelen voltak, nevezetesen Vetter altábornagy, Görgei tábornok és vitéz követtársunk Perczel tábornok uraknak mellei ezen érdemrend közép-osztályával a nemzet nevében nem mondom feldiszesittetvén, hanem a nemzet nevében keblökre tüzetvén azon zálog, hogy valamint ők szivök tisztasága s igaz magyar érzelmöknél fogva a hazának

mindig hivei maradnak, ugy azon zálog odatűzésével a nemzet lekötötte irántuk a nemzet nagyrabecsülésének, tiszteletének s érdemeik elismerésének zálogát. A többi tábornok urak, a kik egyuttal szinte ezen napról ezen érdemjellel feldiszesittettek, nevezetesen Kiss Ernő altábornagy ur, betegsége miatt akadályozva volt jelen lenni, a ház elnöke többek kiséretében volt szives magára vállalni azon fáradságot, hogy azt nekie személyesen átadja. Valamint szintén Bem tábornok urnak, ugy Damjanich tábornok urnak és a manswörti s a szerencsétlen bár, de emlékezetben nagyszerüen dicső nagyszombati, nemkülönben a branyicskói csaták oroszlánbátorságu hősének, Guyon ezredesnek, kire nézve jelentem, hogy a kormány indittatva találta magát, a nemzetnek egyik főkincsét Komárom várát hűségére bizni. Ezen érdemrendjelek kiosztása elrendeltetvén, az illetőknek ugy okleveleik, mint érdemjeleik is a maga utján kézhez szolgáltatnak.

Ezekből állanak jelentéseim, a mikre nézve a tisztelt háznak határozatát, helyeslő vagy roszaló, mindenesetre bölcs s hazafiui indulattól vezérlett intézkedését kikérvén, magamat kegyes türelmökbe ajánlom."

A ház ez intézkedésekbeni teljes megnyugvását nyilvánitá.

II.

Erdélybe ekközben Brassó és Szeben által a fenyegetett két város megvédésére 10,000 muszka hivatott be.

Bem Kis-Kapusnál márcz. 2-án keményen megveretett. Márcz. 4-én azonban Medgyesen volt, hol keményen kezdé magát sánczolni.

11-én már bevette Szebent. Következő hadjelentést külde:

„Istentől megáldott napunk vala ma, mert olly szerencsés voltam, hogy Nagy-Szebent végre valahára sikerült ostrommal bevenni s éjjeli egy negyed tizenkettőre a városba, melly torlaszokkal volt védve, bevonulni.

Már tegnap szerencsés voltam Medgyesről elnök urhoz irni affelől, hogy engem az ellenség Segesvárnál bekeriteni, három oldalról egyszerre megtámadni s megsemmisiteni kivánt. Én használtam ez alkalmat s az egyenes országuton indultam Szeben felé, azalatt, mig ő egy a mostani évszakban járhatlan uton bekeritésemmel vesződött.

Szemközt állottunk 4000-nyi muszka gyalogsággal, mintegy 2000 osztrák gyalogsággal és közel 600 kozákkal, ellátva nagyszámu ágyukkal. Délutáni 4 óratájban Nagy-Szebenhez érkezém s az ellenséget ott már csatarendben készen és pedig a jan. 21-diki csatatéren felállitva találtam. Én visszaverém őt ujoncz székelyeimmel egész a város falaihoz, itt azonban a sánczokat nagyobb részt csak szuronyszegezve kellett bevennünk. Elfoglaltam az ellenségtől több ágyut, lőszertárszekeret s több száz fegyvert; a mennyiséget

azonban még ma nem tudhatom, erről majd holnap tehetek részletes tudósitást.

Elfeledém mondani, hogy több muszka foglyaim is vannak. U. i. A mint fenebbi jelentésemet végzém, szólottam az itteni tisztviselőséggel, elébök adám ügyök igaztalanságát s biztositám őket affelől, hogy a magyar kormány minden előbbi vétségeikre bűnbocsánatot ad, hanem az ezentúl elkövetendő vétségek szigoruan fognak büntettetni. Ők mindent megigértek, sőt még azt is, hogy a muszka interventio ellen is óvást fognak beadni.“

Ezután Brassó ellen ment. Onnan következőt irt:

„Folyó hó 19-én reggel Vledényből seregemmel kiindulván, Feketehalom előtt az ellenséggel, melly ott állást vett találkoztam, mintegy három óráig tartó harcz után seregem az ellenséget állásából kiverte s Feketehalmon túl Vidonbákig üzte, hol előcsapatom beszállásolt, magam pedig Feketehalomra főseregemmel visszatértem. Mai nap a Brassó felé való előnyomulást elintézendő Vidonbákra mentem, hol tudomásomra jött, hogy az ellenség éjjel Brassó előtti állomását elhagyta s az országból a temesi és törcsvári szoroson kivonult. Ezen hír bevalósult azáltal, hogy Brassó város küldöttsége ma reggel Vidonbákon elömbe jött s föltétlen megadását kijelentette; én tehát összes seregemmel ma négy órakor délután Brassót elfoglaltam, megtevén rendeleteimet: hogy a nevezett két szoroson futó ellenség üldöztessék s a két szoros netaláni betörés ellen biztosittassék. E szerint az erdélyi hadjáratnak vége van, miről a közönséget tudósittatni kérem.“

III.

Madarász L. ekközben a Zichyféle holmik közül többeket elorozván, hogy nyomorult tettét elpalástolhassa, a Közlönyben a nemtartható holmik elárvereztetését hirdeté.

Márcz. 19-diki conferencziában meghatároztatván e dolgot a nyilvánosság szőnyege elébe vinni, Kazinczy köv. interpellatiót tett:

„Azon kérdést intézem a honvédelmi bizottmányhoz: valljon a Közlöny mai számában megjelent árverési hirdetésben foglalt különféle ingóságok, nevezetesen arany és ezüt ékszerek, zsebórák, burnótszelenczék, ruhaneműek és egyéb tárgyak, mellyek ma délután nyilvános árverés utján fognak eladatni, egy részét teszik-e a gróf Zichy Ödöntől elfoglalt vagyonoknak?“

Madarász László h. bizottmányi tag: „Mielőtt ezen interpellatióra megtenném feleletemet, először is köszönetemet kell nyilvánitanom, hogy kérésemre a ház nyilvános ülésben kivánja e tárgyat partractálni. Ezen interpellatiónak kitételéből értem, mikint azon kérdés intéztetik a honvédelmi bizottmányhoz: valljon a Közlönynek bizonyos számaiban közhirré tett azon arany és ezüst ékszerek,

zsebórák, burnótszelenczék, ruha és egyéb nemüek, mellyek ma délután fognak elárvereztetni, a hazaáruló és már e miatt fel is függesztett Zichy Ödön grófnak lefoglalt vagyonai egy részét teszik e vagy nem? Én ezen interpellatióra nyiltan kijelentem, hogy igenis azt teszik; de azt kell megjegyeznem, hogy a Közlöny ezen számaiba hiba csusztatott be, mert az árverés az eladási összeirás szerint fog megtörténni, a miben pedig a drágasági ékszerek nem találtatnak. Igy nem tudom, minő hibából csuszhatott be az, hogy arany és ezüst ékszerek stb. A többi igenis áll, ezen vagyonok azon gróf Zichy Ödönnek, a ki nem is tudom hirtelen, mellyik szigeten felakasztatott, jószágából hozattak Pestre, onnan pedig a honvédelmi bizottmány rendeletéből a financzministerium közbejöttével a vasuton Debreczenbe szállittattak és itt a honvédelmi bizottmány rendeletéből azon javaknak egy része, melly aranynyal is volt vegyitve, lefejtetve már valóban is összeolvasztatott, alapját teszi az arany és ezüst hypotheka-banknak, a többi minden drágaságok pedig, mellyek becsök által figyelmet érdemlők és mellyek inventáltattak, el vannak rakva, letéve inventálás mellett és bepecsételve a pénzügyministeriumnak általadandók, mint p. o. kardsat. Ennek következtében bátor vagyok figyelmeztetni a házat arra, hogy én nem értem a képviselő urnak ezen interpellatióját s kérném, fejtené ki nézetét bővebben, mellyek az árverésre vonatkozhatnak, mert nyiltan kimondom, miszerint én, bár ismeretes vagyok kisebb nagyobb tekintetben Európa parlamentjeivel, de mióta parlament létezik, soha licitatiót parlamentben tárgyaltatni nem hallottam. Ezek iránt az interpelláló képviselő urnak nyomos okait ohajtanám hallani."

Kazinczy Gábor: „Az előttem szólt bizottmányi tag nem érti az interpellatiót, én tehát megmagyarázom. Ha a ház bizonyos vonatkozásban nem állana a végrehajtóhatalommal, ha nem tudnám, hogy az országos honvédelmi bizottmány semmi nem egyéb, mint kifolyása az országgyülésnek, mert az országgyülés constituált hatalom, bizonyosan egyike volnék azoknak, kik mindig ellenzenék, ha a törvényhozóhatalom a végrehajtóhatalom körébe át akarna csapni. Miért? mert a végrehajtóhatalom felelős, holott a törvényhozóhatalom szabadkezü. De miután ez ugy nincs s a kormányi hatalom tette, kell, hogy a ház által egyszersmind magáévá tétessék, azt hiszem, akár árverelés, akár nem, kivált ha nagy kérdések rejlenek a licitatióban, egyenesen a ház elébe tartozik. Én gróf Zichy Ödön vagyonainak eladásait in thesi sem tartom törvényesnek, nem tartom pedig törvényesnek azért, mert a magyar példaszó igen helyesen mondja, hogy egy rókáról két bőrt huzni nem lehet. Én a legszerencsétlenebb elvnek tartom azt, hogyha a büntetőigazság a vagyon elkobozására is kiterjeszkedik, mert ez civilizált népeknél a barbar népek maradványaira mutat. De Zichy Ödön nem is nota által öletett meg, hanem hadi törvények szerint itéltetett el s kérdem: mondjon itt bárki pél-

dát a világhistoriából, hogy egy ember, ki a haditörvények által itéltetett el, egyszersmind jószágainak elkoboztatására is büntettetett volna, miután felakasztatott. És igy én azt mondom, hogy az illy jószágelkobozás mindaddig, mig politicai biró által miczélrai forditása ki nem mondatik, politicailag el nem itélhető. De tovább megyek: nincs is reá semmi legkisebb alapos ok is; a hol a haza megmentésére eszköz és mód kell, azt akárhogy és akármiként is, kiparancsolni az álladalomnak kétségtelen jogában áll, de azt hiszem, az olly apróságokkal, mire nézve Madarász László azt mondta, hogy épen nem ékszerek és a melly pedig már a rendőri hivatal által háromszor van hirdetve, mit nyer az ország? semmit! mert vagy van értéke, vagy nincs; ha van, bocsásson ki rá az ország papirjegyeket és ekkor meglevén értéke, nyert vele az ország a nélkül, hogy becsértéke semmivé tétetett volna, ha pedig nincs értéke, ekkor az ország semmit nem nyer azon csekélységnek és apróságnak eladásával. Figyelmeztetem a házat, hogy épen azon perczekben, a midőn meglehetős sötéten borong reánk a jövendő, az efféle dolgoknak illy helyen, a hol hála istennek a luxus ugy, mint más városokban, anynyira kifejtve nincs, mondom, az efféle dolgoknak egy pár ember kezérei átbocsátása, mellyeket a jelen időben kellőleg senkinek módjában nincs kifizetni, mi következéseket fog maga után vonni. Azt hiszem továbbá, hogy vele az ország nem kap semmit; mert mit kap érte? papirost, ugyanazt a papirost, mellyet a státus alapfogalma szerint is, ha alapul fogna tekintetni, harmadfélannyiszor bocsát ki. Figyelmeztetem a házat, miszerint átlépni bizonyos terrenumra igen könnyü, hanem visszalépni igen nehéz. Politikában, midőn két fél áll egymással szemközt, a rabló ellenség és nyomorgatott nemzet, ha olly térre megyünk át, hogy: „ha te ütöd az én zsidómat, én is a tiédet" akkor, a midőn látszik, hogy a Duna minden tájékai ellenség kezében vannak, a midőn látszik, hogy Windischgrätz proclamatiójában különben is kárpótlás alapjául tüzte ki az itt levő képviselők javait, hová vezet ez? Az elárverezésnek az lesz a következése, hogy az ellenség egyikét is másikét is elkobozza és nyomoruságot teremtünk elő s olly terrenumra visszük át működéseinket, mellynek veszélyes következései lehetnek."

Még következő két beszédet lesz érdemes közleni:

Nyáry: „Ha Zichy Ödön most végeztetett volna ki s az lenne a kérdés, hogy elfoglaltassék-e Zichy Ödön jószága vagy nem? Én érteném az esetet, hanem most, miután a nemzet birtokába tette magát Zichy Ödön javainak, nem értem, s megvallom, végtelen sovány dolognak látom azt, hogy ezen a téren olly nagy dolgokat feszegetünk: valljon van-e joga a nemzetnek retorsionalis vagy akármi uton azon jószágot igy vagy amugy kezeltetni, mert azt itt senki nem tagadja, hogy mi birtokában vagyunk Zichy Ödön jószágának. Ha épen prókátorok akarunk is lenni, Zichy Ödön deficiált, a status

birtokába tette magát a hátramaradt javaknak. Most csak az a kérdés, s megvallom, ez nem a képviselőház elébe tartozó kérdés. Legyenek egy kis türelemmel, bizonyosan, ha valaki olly phlegmával veszi fel a dolgot, minővel kellene és pártkérdést nem akar belőle csinálni, igen tisztán látja. Most csak arról van a kérdés, mimódon kezeltessék a jószág? ha ez a kérdés ide tartoznék, akkor az is ide tartozik, hogy Zichy Ödön jószágai hogy kezeltessenek? domestice-e, vagy árendába adassanak. És hogy valljon nincs-e ott még az angol, belga, vagy nem tudom miféle rendszer s behozassék-e? Ha semmi egyébnek nem venné is a ház, hanem zár-kérdésnek csak a régi törvényekhez ragaszkodva; ha zár-kérdés, ekkor a ház megengedi azt, hogy a zárgondnok a res servando non servabiles eladhatja s kölönbséget tehet a ruhák és egyéb olly dolgok között, melylyek romlandók. Ez olly táblabirós dolog, hogy ha pártkérdéssé nem akar tétetni, soha nem is jöhet ide a ház elébe. Kimondom nyiltan, kivált miután a honvédelmi bizottmánynak egyik tagja megmondá, hogy ezen dolog a honvédelmi bizottmány elébe került s ott elhatároztatott, miként nem látja helyesnek az arany és ezüst ékszerek, a preciosumok, drágaságok eladatását,, hanem hogy csak azok adassanak el, mellyek épen a táblabirói rubricába tartoznak, a res servando non servabiles. Ha ezen szempontból veszi fel a ház és nem megy azon elv kifejtésére, mellynek kifejtése, higyjék meg önök, nem a jelen perczhez való, azon argumentumok, hogy mit fog tenni az ellenség? olly argumentumok, mellyek sem pro sem contra semmit nem bizonyitanak, ebben magában, hogy ellenség, benne foglaltatik az, hogy neki Magyarországon jövendője nincs : mi bizonyos tekintetben nem ugy fogunk intézkedni, most jelenleg, a mit sokszor mondottam, a status quo fentartása a kötelességünk, ha ezt fen nem tudjuk tartani, nincs jövendőnk. Ha az elvkérdésről letérve azt mondja a ház, mi azt akarjuk, hogy a magyar statusnak mindenből a lehető legnagyobb haszna legyen és mi azt hisszük, hogy Debreczen nem alkalmas arra, hogy itt egy Zrinyi-dolmány eladathassék, akkor nem fogjuk eladni; de ha nem ebből indulunk ki, akkor engedjék meg, hogy az elszámlált dolgok ne elvkérdésből határoztassanak meg, hanem vagy abból, hogy olcsón adattak el, vagy hogy res servando non servabiles. Mellyet más nem is ért, csak a táblabiró; hogy ennélfogva azokat eladathassa a honvédelmi bizottmány."

Kovács Lajos : „Ki kell előre is jelentenem, hogy ezen kérdést igen nevezetes elvkérdésnek tartom, valamint azt, hogy pártkérdésnek nem tekintem; de ki kell jelentenem azt is, hogy bár Nyári Pál vagy akárki is táblabirónak tartson érette, ezen kérdésben igen nagy fontosságot látok. Méltóztassanak figyelmezni jól, mert a dolog nem azon a téren áll, a mire elvezettetni látszik. A honvédelmi bizottmánynak magam is tagja voltam akkor, midőn ezen kérdés a honvédelmi bizottmányban tárgyaltatott, akkor is egészen ellenkező

vélekedésben voltam. Egyenesen azt rendelte a honvédelmi bizottmány, hogy gróf Zichy Ödönnek minden vagyonai zár alá tétessenek. Mert méltóztassanak meggondolni és ez nem olly kis dolog, a javak sem inventálva, sem elitélve nincsenek, már pedig biró és itélet nélkül Magyarországban senkinek vagyonát elvenni nem lehet. Kimondotta tehát a honvédelmi bizottmány azt, hogy miután a javak felett biró nem itélt, az országgyülés nem rendelkezett, csak zár alá lehet venni. Mi történt? zár alá vétetett a jószág akként, hogy kiküldetett a közvádló, a pénz- és igazságügyministerium küldöttjei és még egy követ, ezek inventálták a javakat és lepecsételték. Ezen vagyon most már nem egyéb, mint a nemzet kezében zár alá tett depositum, akár biró, akár országgyülés utján. Már most azon kérdést intézem a házhoz, hogy miután itt ez a dolog a honvédelmi bizottmány határozatából igy áll, lehet-e valakinek azon vagyonhoz nyulni vagy sem? Én azt mondom, ha közbe nem jött akár a birói akár más itélet, azon vagyon szent depositum. Nem értem én a kormánynak azon intézkedését, ha p. o. olly portékák volnának, melylyek elavulnak vagy becstelenné lesznek, de az órák, szelenczék stb. nem levén romlandók, nem szükségkép eladandók. Ha illy elkobozások s eladások a kormány rendeletéből történhetnek, akkor nem tudom, kinek vagyona lehet itt az országban biztosságban? Ez a végrehajtó hatalom körébe nem tartozik, ez nevezetes elvkérdés, azért én az eladást nem helyeslem.“

Mindamellett a kérdéses holmik elárvereztették.

Hatodik fejezet.

Perczel hadjárata. Madarászpárt bukása. Jelentés a Zichyféle ingóságok ügyében. Görgei hadjárata. Csaták : Hatvan-, Tápió-Bicske-, Isaszegnél, a magyar sergek előnyomulása. Apr. 14-ike Debreczenben, függetlenség. Welden főparancsnok. Asboth a Rákoson. Pest odahagyása. Nagy-Sarlói ütközet. Komárom felszabaditása az ostromzár alól.

I.

Az alsóvidékek sergei január és február havakban felparancsoltatván, a Bánát- és Bácskaságban a magyar ügy hanyatlani kezdett. A ráczok és alsóvidéki császári sergek parancsnokai hatalmasan nyomulának előre, annyira, hogy a magyarok csak védelmi állapotra kénytettek szoritkozni. Azonkivül a ráczok borzasztó gyilkolásokat vittek véghez. Hideg téli éjen meggyujtották a magyar falvakat, lakosait szétkergették, az el nem futhatottakat irtózatosan legyilkolák.

Márcz. 15-én tehát Debreczenben a magyar kormány Perczelt az alsóvidékre küldé, hogy azt azon sereggel, mellyet maga gyüjtött, foglalja vissza s Péterváradot az ostromzár alól mentse fel.

A szerencse Perczelt e hadjáratban különösen kegyelte. Zombornál, Sirignél és Horgosnál egymásután csatákat nyert s Batthyáy Kázmérral Pétervárad ellen mentek, azt élelemmel ellátandók.

Innen viszont a Bácskaság ellen ment s apr. 2-kán alig 2000 főnyi dandárral bevette Szent-Tamást és az ottani óriási sánczokat, mellyek alatt már annyi megveretést szenvedtek a mult évben a magyar sergek.

A csata nagyszerü volt. Déli 12 órától 4 óráig tartott és véresen s rohammal végződék. Ki elgondolja, hogy mennyi leszámolnivalójuk volt a magyaroknak a ráczokkal, képzelheti, hogy milly védelem ellen kelle itten küzdeniök.

De végre győztek s a kiállott sérelmet visszafizeték. Kegyelmet nem adtak; eszökben volt, hogy rokonaik sem kaptak kegyelmet. Gospodincze és Szent-Tamás hamuvá lettek.

Nem sokára azonban Stratimirovich éjjel megtámadván Perczelt, kinek sergei erre nem valának elkészülve, őtet Kácsra visszavonulni

kényteté. De Perczel hamar rendbe szedte magát; apr. 13-án Kovil-Szent-Iványon túlnyomá elleneit s már apr. 19-én Ó-Becsén volt.

Apr. 24-én Kikindánál, 25-én Török-Becsénél nyert nevezetes csatákat, e helyeket viszont visszafoglalván.

Apr. 29-én Jankahid és Elemérnél, másnap pedig Nagy-Becskereknél nyert csatákat. Ekképen az ő, Bem és Vécsey sergei közti közlekedés utjában semmi sem állt.

Bátran elmondhatni, hogy Perczel személyes bátorsága e csaták megnyerésére igen sokat tett, mellyet folytonos diadalmenethez méltán hasonlithatni.

II.

A parlamentben ekközben nevezetes dolgok történtek.

Az Esti lapok által Madarász L. ellen emelt vádak következtében egy számoltató bizottmány neveztetett ki, melly a Zichyféle ingóságok körüli eljárást vizsgálandá meg.

E bizottmány elnöke Kubinyi Ágoston vala.

S a vizsgálat egész máskép ütött ki, mint azt várták volna.

Kubinyi Ágoston az eljárókat nyilvános lopással vádolta s következő jelentést adott be:

„A számoltaló bizottmány a nemzeti képviselő háznak 905 számu határozata által, hazaárulási bün miatt kivégeztetett gróf Zichy Ödön lefoglalt ingóságainak számbavétele s erről teendő felvilágositás végett küldetett ki. Minthogy pedig a kérdéses ingóságok egy része, némelly ezüst s arany értéküek t. i. beolvasztatni, egy más része, mellyek a tartás alatt romlandóknak és meg nem tarthatóknak itéltettek s a honvédelmi bizottmány által elárvereztetni rendeltettek: szükségessé lőn, az érintett rendeletek végrehajtásával foglalkozottakat oda utasitani:

1. Hogy mind a beolvasztott, mind az elárvereztetett, mind végre a megmaradt ingóságok összeirásai ujolag készittessenek el, hogy a számbavétel a Budapesten maradt leltárrali összevetés során annak idejében megtétethessék.

2. Hogy a kezelésben résztvett egyének, miután több mulasztási s rendetlenségi hibák merültek fel, nyilatkozataikat mutassák be.

E nyilatkozatok be is adattak, nevezetesen I. s II. alatt álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczé, III. alatt honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlóé, IV. alatt a Budapesteni összeiráson s megbecsülésen jelen volt pénzügyi titoknok Fekete Lászlóé. Az elősorolt nyilatkozatokhoz vannak mellékelve a fenebb érintett uj leltárak, s azon jelentések s rendeletek, mellyek a beolvasztás és árvereztetés részletesb körülményeit tárgyazzák.

Ez iratok egybevetése után a számoltató választmány következőleg jelent:

A kérdéses ingóságok, igazságügyi tanácsos Kiss Lajos, pénzügyi titoknok Fekete László, közvádló Koczán Jósef által, előbb Gorove István, később Boczkó Dániel képviselők jelenlétében, Budán a dijazó-hivatalban összeiratván és szakértő egyének közbejöttével megbecsültetvén, minden óvatossággal ládákba tétettek a ládák kulcsokkal kellőleg lezárva s lepecsételve a főpénztári hivatalnak őrizés végett általadattak, az összeirások az igazságügyi, a lepecsételt kulcsok pedig a pénzügyi ministerségnél tétettek le; megjegyeztetvén, hogy a ládák hátára egy papiroson a belsőtartalom feljegyeztetett, és hogy az összeiráskor jelenvolt muzeumi igazgató Kubinyi Ágoston és régiségek őre Erdi János által külön válogatott ingóságok, nehogy a többiekkel összevegyüljenek, a gazdászati hivatalból hozott Verschlagba rakattak, s a Verschlag leszegeztetett.

Mult esztendő december 31-kén a kérdéses ládák honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlónak átadatni a honvédelmi bizottmánytól rendeltetvén, azok a főpénztári hivatal által a nála levő átvételi nyugtatvány mellett olly módon lezárva s lepecsételve, miként átvétettek, a lepecsételt kulcsokkal együtt az e végre megbizott hivatalnoknak kézbesittettek. A Budapestről eljövetelkor a vaspályaudvarnál néhány rendőri hivatalnok tizenegy ládával, mellyek közt voltak a gróf Zichy Ödön-féle ingóságokkal megrakottak is, az akkor induló álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczet megkereste a végett, hogy ezen ládák a főpénztárral és pénzjegygyárral Szolnokra együtt szállittassanak. A mi meg is történt. De miután Szolnokon a szóban forgó ládák után senki sem tudakozódott, a fenebb nevezett titkár azokat Debreczenbe hozatta, és itt a rendőrség által visszakivántatván, annak lezárva s az eredeti pecsétekkel ellátva kiszolgáltatta.

Debreczenben a többször emlitett ingóságok egy része a honvédelmi bizottmány rendelete folytán a rendőrségtől a pénzügyi ministerség által, erről vezetett jegyzék mellett, miként az I.-hez mellékeltekből kitetszik, átvétetett s beolvasztatott, egy része pedig, miként a III.-hoz kapcsoltakból kitünik, a rendőrség által elárvereztetett.

És miután honvédelmi bizottmányi tag Madarász László önmaga akkint nyilatkozik, hogy a kérdéses ingóságok iránti intézkedésre a honvédelmi bizottmány által ő utasittatott, a pénzügyi ministeriumhoz pedig e végett ő általa Salamon Sándor küldetett, hogy a ládák a rendőrségi hivatal teremében már Pesten megvoltak, s azoknak Debreczen felé szállitása iránt a rendőrséget ő utasitá, hogy a ládák Debreczenben, mint a rendőrség czime alatt küldött holmik, ismét a rendőrségi szobába tétettek; látnivaló, hogy ha ezen ládákban

volt ingóságok kezelésénél hibák és mulasztások történtek, ezen hibákért és mulasztásokérti felelet és kárpótlás terhe honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlóra, mint a honvédelmi bizottmány által felhatalmazott itézkedőre, s illetőleg kiküldötteire, háramlik.

A kezelésnél időközben elkövetett hibák kiválólag ezek:

1. Azon pontosság és gondoskodás, melly az álladalmi javakra nézve mulhatlanul igényeltetik, sem az átvételben, sem a Debreczenbei szállitásban a rendőrség által meg nem tartatott, miként ez a III.-hoz 7-dik sz. a. csatolt nyilatkozat több kitételeiből, jelesen: „ez esetre (t. i. a Zichy Ödön-féle javaknak a rendőri hivatalhoz lett átküldésére) nézve épen semmi tudomásom sincs, hogy mikor és ki vitte oda, mikor, ki, és miképen vette által, valamint arról sem, hogy mi volt bennök, hanem azon sürgős körülményben utasitám a rendőri biztosságot, hogy a vasuton szállittassa Debreczen felé" továbbá, „Debreczenben mint a rendőrség czime alatt küldött holmik, a rendőrségnél szobába tétettek, s ott hevertek," elegendőleg kitetszik. Sőt miután Szolnokon ezen ládák után a Debreczen feléi szállitásra utasitott rendőri biztosság még csak nem is tudakozódott, egyedül álladalmi titkár Duschek Ferencz gondossága eszközlé, hogy a kérdéses ládák Debreczenbe szállittattak.

2. A kezelési hűség sem a holmik eltartásában, sem a hivatalos pecsétek kellő megőrzésében meg nem tartatott: ugyanis az I., II. és III. alatti nyilatkozatok összehangzó tartalmával igazoltatik, hogy a megbecsült s külön válogatott ingóságok minden óvatossággal ládákba tétettek, a ládák Budapesten lezárattak, a Verschlag pedig leszegeztetett, s mindenik körülkötve, az összeirók ketteje által lepecsételtetett; s igy lepecsételve a főpénztári hivatalba letétetett: a későbben érkezett koffer, s két szekrény, miként előbb a ládák, hasonlóan leltároztattak, s az átadás szinte azon módon történt meg, továbbá, hogy a főpénztári hivataltól a rendőrségnek a ládák a lepecsételt kulcsokkal együtt ollymódon lezárva és lepecsételve, miként átvétettek, adattak által, végre hogy a ládák Debreczenben is lezárva s az eredeti pecsétekkel ellátva szolgáltattak ki a rendőrségnek; mégis ezek ellenére, Fuchs Vilmos pénzügyi tanácsos nyilatkozata szerint az elrendelt beolvasztás végetti megjelenéskor, egy vasas láda kulcscsal, két koffer pedig lakattal zárva találtatott, egy nagy láda fedele csak néhány szeggel volt leszegezve, három skatulya és két fiókos szekrény pedig egészen nyitva, és csak zsinórral bekötve valának. Lepecsételve nem volt egy sem, csak részint feltört, részint leszakasztott régibb pecséteket lehete rajtok látni, a kinyitott ládában régi ezüst edények, zsebórák, üvegedények, kardok, törők, távcsövek, lószerszámok, szentségtartók sat. összevissza hányva pakolatlanul hevertek a legnagyobb rendetlenségben, részint össze is törve vagy megsérülve találtattak. A III.-hoz 4-dik

számu csatolmányból rendőri titoknok Nyiri Jósa előadásából ide vonatkozólag kiemelendő ezen kitétel, „ekkor felbontván a több apró pecsétekkel ellátott papircsomót, kivettük a kulcsokat és a ládák felnyitásához fogtunk; ugy szintén ez: a ládák pecsétekkel voltak ellátva, de a pecsétek nagyobb részt töröttek valának.

3. Hivatalos visszaélés volt az, miszerint a honvédelmi bizottmánynak a képviseleti házat megnyugtató határozatán túl olly vagyonok is eladattak, mellyek eltarthatók valának, sőt a hazai müvészet s régiség-tudomány tetemes kárával s lenézésével számos régiségek, müvészi drágaságok s több ingóságok, mellyek mint az összeiráskor a Musaeum számára Musaeum igazgatója Kubinyi Ágoston és Érdy János által kiválasztattak, külön rakva voltak, Debreczenben elkótyavetyéltettek. Különben ezen árverésnél figyelmet érdemlő két eset az,

a) hogy midőn sok eltartható holmik eladattak, sok romlandók, mint p. o. ruhanemüek, megtartattak.

b) A 17. sz. a. emlitett két órára nézve sem az nem tünik ki, hogy azok nyilvános árverésen adattak volna el, sem az nem igazoltatik, hogy azoknak ára mikor és hová fizettetett.

4. Fuchs Vilmos nyilatkozatának ezen kitételei „a feltünő rendetlenség pedig, és a drágább ékszerek hüvelyeiben szembeötlő hiányok," „kötelesnek érzi magát alólirt megemlitni, hogy az éteszközök hüvelyeiben is több tárgyak, különösen pedig egyikben valamennyi kávés-kanál, hiányzottak, mint azt az üres helyekről látni lehete," továbbá Fekete László IV. alatti nyilatkozatának ezen kifejezése, „hallám Mérey Mór tanácsostól s Nyiri Jósa titoknoktól, kik az egészre felügyelni látszottak, miként a pecsétek feltöretve levén, a gyémánt gombokról nem tudnak semmit, min annyira inkább megijedtem, mivel a futrálban levő gyürüknek mintegy fele hiányzott." Végre a III.-hoz 15-dik sz. a. mellékelt leltár következő megjegyzései: „28 p. Egy nagy bőrtokban két osztályban magyar ruhára való ékszer igaz kövekkel és gyöngyökkel kirakva, mellynek egy része szétszedve találtatott, és az összeiró küldöttség által több hiányok miatt tökéletesen össze nem rakathatott, a kiküldöttek pecsétjeivel azonnal lepecsételtetett, megjegyeztetvén, miszerint a zárt az olvasztó hivatal zárkulcsa hiánya miatt multkori alkalommal feltörni kénytetett, most azonban a kulcs a tok fogantyujára rákötve találtatott; a 29. p. a. egy nagyobb chrysolitkövekkel kirakott nyakláncz, s egy kisebb: az egészből ugy látszik hiányzik egy broche, s a kisebb lánczból 4 tag, mellyeknek kövei 10 darabba összeszedve, helyeikre tétettek, az ezen ékszereket foglaló bőrtok lepecsételtetett; s az összeirás végén „a 28. sz. a. ékszerekre vonatkozólag az aláirás előtt Fekete László titoknok ur kijelentésére, ki a budai összeirásnál jelen volt, a kiküldöttség megjegyezni kivánta, miszerint az emlitett sz. a. tokban foglalt tárgyakból a szétszedett ékszerek,

mellyek Budán együvé tétettek, nem a nevezett tokban, hanem külön csomóban összekötve találtattak. Továbbá, hogy az illető ládák, mellyekbe az összes ingóság lezárva volt, csupán rendőri pecséttel volt lepecsételve. Mindezek, ha nem bizonyitják is, de igen terhelőleg jelentik föl azon körülményt, miszerint a hanyagsági s visszaélési hibákhoz talán azon botrányos merénylet is járult, hogy a szóban forgó ingóságok némellyei elsikkasztattak. Minthogy azonban illy nagy s közbotrány alapjául szolgáló ténynek a legerősebb gyanu terhelésein is túl világosan és kétségtelenül kell bizonyittatnia, arranézve, hiányzik-e az ingóságokból valami, és mi? s a megkisértett eltőkités mikor s ki által vitetett véghez? csak akkor tétethetik határozott jelentés, ha a régi leltárnak az ujabbbali egybevetése s ennek folytán szükségelt czélszerü nyomozások végrehajtattak. Egyébiránt.

Óhajtott volna ugyan a számoltató választmány intézkedni, hogy azon ingóságok, mellyek a muzeum számára kiválasztandók lennének, tétessenek külön, minthogy azonban a közbejött árverelés ezt már szükségtelenné és sok tekintetben feleslegessé tette, az e részbeni intézkedéssel felhagyott.

A fenebbiekrőli jelentés azon megjegyzéssel mutattatik be, hogy az elárvereztetett ingóságokból bejött összeg 2995 ft. 37 kr. p. p. III-hoz 21. sz. a. mellékelt nyugtatvány szerint a rendőrség által az álladalmi főpénztári fiókhivatalba befizettetett, a megmaradt többi ingóságok pedig két ládában, mellyek kellően lezárva és az összeiró bizottmány négy tagjainak pecséteivel ellátva vannak, ugyanazon pénztári hivatalnál III.-hoz 23. sz. a. csatolt téritvény szerint letétettek. Debreczen, april 6. 1849. Kubinyi Ferencz, bizottmányi elnök. Szacsvay Imre, bizottmányi előadó."

S az olly nyomoru, olly bünös Madarászpárt a közönség tapsai közt meg vala buktatva.

III.

Márczius vége felé kezdődtek meg en gros az operatiók s merőben Görgei terve szerint, hogy Tiszafüredről debouchirozzanak, a megbetegült s a halálig boszantott Vetter helyett Görgeire bizván a fővezérséget.

A magyar sergek Gályavölgyben Mácsától Fényszaruig erős helyzetben állának. Az operatiókat két directióban folytaták. Egyik sereg a gyöngyösi uton nyomult előre, a többi colonne-ok Jászberényt megkerülve, ott egyesültek s a Zagyváni hidon átkelve folytaták utjokat.

Ekkép Hatvan átellenében az ellenség oldalában manövriroztak.

Apr. 2-án Hatvannál volt a nevezetesebb csaták elsője, mellylyet rohammal vettek be. A honvédek egy része szuronnyal küz-

dött, másik könnyebbnek tartá a puskaágyat, de olly hideg vérrel és bátorsággal, mintha diszmenetre készültek volna. Hadtestét ezután Görgei a tábornokká kinevezett Gáspárra bizta.

Hatvan hamuvá égett, a mellettei hidat pedig tábornok Schlick a merész és heves támadások daczára elrontatá.

Mig Klapka Tápió-Bicske körül diadalmasan operált, a jobb szárny Aszódot és Bagot bevette, honnan Isaszeg felé ment.

A harcztér három meredek, erdőkkel sürün benőtt hegy vala. A magyarok Isaszeget elhagyni kénytetének, néhány zászlóalj rendetlenül szaladt. De a szerencse nem sokára visszatért.

Három szuronytámadást vesztének el. Iszonyu áldozat, iszonyu emberéletbe kerültek azok. De a negyediket megnyerték. (Apr. 6-án) A császári sergek főhadiszállásukat Gödöllőre tették át, miután Gáspár odaérkezése miatt ottan tovább nem tarthatták volna magukat.

Hogy e támadások, e csaták lelke Görgei volt, mondanom is fölösleges. Mint egy hadisten mindenütt elül állt, a küzdőket lelkesítve, bátorítva a sergeket. Ki ekkép látta őt kivont karddal kezében, villogó szemekkel fehér lován elül menve, példát mutatva s bátoritva a sergeket, saját embere el nem hiheté, hogy ez ember áruló lehet.

Görgei Pestet semmi áron sem akarta csata szinhelyévé tenni s operatióit is ekkép folytatá.

Kerepest és Czinkotát elfoglalák, egy más osztály pedig Üllőig és Monorig nyomult elő a vaspályán, mig a jobb szárny Váczig terjeszkedett ki (apr. 10.)

Az itteni csatában — megnyerte Damjanich — tábornok Göcz elesett és elfogatott. S midőn kivánatára Görgeit elébe hivák: „Én tábornok Göcz vagyok,“ mond halk hangon s meghalt. Görgei egész katonai disszel temetteté el.

A császáriak Párkányról Győr felé mentek, a magyar főhadiszállás Gödöllőre tétetett át.

A parlamentben ekközben tartott ülések egyik nevezetesbike volt a márcz. 28-diki, mellynek rövid vázlatát nem leend érdektelen ide igtatni:

„Olvastatott s hitelesittetett az utolsó ülések jegyzőkönyve. Az elnök bejelenté, hogy Ágoston József képviselő folyamodást intézett a házhoz, mellyben kéri magát a távollevő s nem igazolt képviselők irányában hozott határozat alól felmentetni, mert ágyban fekvő beteg Pesten. Rövid szóváltás után, a ház nevezetes többsége által, mind a jelen, mind az ehhez hasonló osztályba eső képviselők folyamodása egyszerüen félretétetni rendeltetett, vezérfonalul szolgálván azon határozat, mellynél fogva az 1-ső márcziusig meg nem jelent képviselők, állásukról önként lemondottaknak tekintetnek. E szerint Ágoston József megszünvén képviselő lenni, kerülete (Borsod megyében) uj választásra lesz a ház elnöke által utasitandó. Kubinyi

Ferencz által az utolsó ülésben tett s Szalay Ferencz által módositott inditvány olvastatott fel, melly szerint : 1. Az országos és kormánybiztosi foglalkozással megbizott, vagy az országgyülés helyszinétől bár mi szin alatt távollevő képviselő, távolléte ideje alatt képviselői dijját nem huzandja. 2. A hadi szolgálatban levő képviselők hadi szolgálatuk ideje alatt képviselői és viszont ez utóbbi szolgálatuk alatt hadi fizetéseiket nem huzandják. 3. Azon képviselők, kik álladalmi hivatalt viselnek, ha ez által elvállalt kötelességeiket nem teljesithetik, egyedül a képviselői dijt huzandják. Ezen inditvány, bár a képviselőház tetszését már eleve is megnyerte, ki fog nyomatni s aztán kerül tanácskozás alá.

Az igazoló választmány előadója, Dobolyi Sándor, előadá az igazoló választmány Komárommegye udvardi és ócsai választókerületeinek képviselőkül elválasztott Csernátoni Cseh Lajos, Thaly Zsigmond megválasztásáról szóló jegyzőkönyvei iránt beadott jelentését. Csernátonit a választmány igazoltnak tekinté. Olvastatott a választásról szóló jegyzőkönyv, mellyből kitünik, miként nevezett Csernátoni a megyei igazgató választmány által a választás vezérletére kiküldött elnök jelenléte alatt a választó közönség által egyhangulag választatott el, mégpedig miután a választókerület székhelye Udvard az ellenség kezeiben volt, Szentpéterről pedig, hová a választási hely kitüzetett, honnan azonban a választók, nehogy a közellevő ellenség által háborittassanak, tovább kényszerültek vonulni, Izsa helységben. E tárgy élénk vitát gerjesztett a házban. Luzsinszky, Martincsek, Madarász József, Raggályi, Kállay s Dobolyi Sándor, Csernátoni Cseh Lajost igazolandóknak vélték s szért a választmány véleményét pártolták, leginkább a következő okoknál fogva. Luzsinszky a körülmények rendkivüliségét kérte figyelembe venni, mellyek, szerinte, az eszközök rendkivüliségét is megendedik, a választó népnek ezen igaz hazafiuságát, miután ez jobban ismerte Halassy Ede előbbi képviselőjét, mint a képviselőház s tudta, hogy az a gyülésen megjelenni nem fog, méltányolni ohajtotta, Csernátonit is igazoltnak véli tekinthetni. Martincsek nem lát az uj választásban revocatiót, csak azt, hogy a választók nem levén bizalommal volt képviselőjök iránt, ezzel más egyént kivántak felruházni és a ház ugy fogja a nép iránti bizalom jelét adni, ha választottját igazolja. Madarász József annyival inkább elfogadhatónak látja Csernátoni megválasztását, mert a képviselőház az országgyülés kezdetén a helyettes képviselőket is igazolta. Szerinte ezen inditvány már jan. 25-én megtétetvén, elmellőztetett s később a komáromi választások hirére hozatott ismét elő, hogy a ház a nép uj képviselőit elfogadhassa. Szónok különösnek tekinti azok véleményét, kik azt mondják, hogy a választókerületek nem választhatnak, hacsak a háztól felszólitott hatóságok által nem utasittatnak az uj választásra, mert hiszen ekkor, ha például valamelly kerület képviselője meghalna és

a ház elfeledné uj választásra felhivni, ezen kerület nem lenne képviselve. Szóló nem barátja a revocatiónak s a helyettesitést nem tartja alkotmányosnak, Csernátonit azonban a körülményeknél fogva igazolandónak véli s a ház felett álló nép jogait a nemigazolás által nem kivánja csorbittatni. Ragályi aggodalmat lát abban, valljon lesz-e ezen választókerület olly helyzetben, hogy másod izben is választhasson? ezen esetben nem szeretné, ha az országgyülésen képviseletlenül maradna s azért Csernátonit igazolandónak véli. Kállay az uj választottat mindaddig igazolhatónak véli, mig törvénnyel nem bizonyitják be előtte, hogy a választás érvénytelen.

Az igazoló választmány véleményével ellenkező nézetben voltak s azért Csernátonit nem igazolhatónak vélték: Kubinyi Ferencz, Szunyog, Pálffy, Kazinczy, Csiky és Tóth Lőrincz. Kubinyi nem tartja érvényesnek a választást, ha ez nem a képviselőház felszólitása következtében történik, mert a választó kerületek hatóságát a választás bevégzésével befejezettnek tekinti; Szunyog nem tartja Csernátonit igazolhatónak, mert a ház határozatilag kimondá, hogy márczius 1-ig minden képviselő birja székét, ezen választás pedig sokkal előbb történt. Szerinte ez nem lenne egyéb revocationál, pedig emlékezik a ház, mit mondott, midőn egy esztergommegyei képviselő ellen küldői bizalmatlanságot jelentvén ki, őt vissza akarták hivni; azt mondá: hogy e tárgyban majd csak maga a ház lesz a biró. Pálffy a ház határozatát, melly szerint mindazon kerületek, mellyeknek képviselői lemondottaknak tekintetnek, uj választásra lesznek utasitandók, a jelen kerületre is kiterjesztendőnek véli. Madarász József előadására megjegyzi, miként a ház a helyetteseket az országgyülés kezdetén csak a Királyhágón túli részekből fogadta el, de a körülmények, mellyek ezen esetre állottak, nem állanak a mostanira is. Kazinczy Madarász Józsefnek mondott szavaira, hogy t. i. a nép e ház felett áll, megjegyzé, miként ez nem igy van, mert e ház felett semmi sem áll, mert ez maga a souverain nemzet képviselője. Figyelmezteté a házat, hogy a parlamentaris modort személyek végett meg ne buktassák. Emlékezteté a házat, Trefort Ágoston pestvárosi volt képviselő esetére. Trefort választói mindaddig nem választottak uj képviselőt, mig erre a ház által nem utasittattak. Szóló a ház fenálló határozatait lerombolni károsnak tartja s ezért e választást érvénytelennek ismeri.

A hosszasan tartott tanácskozás által eléggé megvitatott tárgy végre szavazat által döntetett el, Csernátoni Cseh Lajos választását a nevezetes többség nem igazolhatónak mondván ki s az illető kerületet uj választásra utasitandónak rendelvén.“

IV.

Ennyi diadal, illy váratlan siker elkábitá az embereket, kik a polgári kormányzat hajóját vezették.

Apr. 12-én Madarász felett ki kellett volna mondatni az itéletnek.

De e dolgot egy más feledékenységbe sülyeszté.

Emlitők, hogy a Nyáry-párt minden áron békülni akart, s midőn ez azt hivé, hogy ügye a legfényesebben áll, Kossuth a conferencziában inditványozá, hogy az uralkodó ház detronizáltassék.

Két nap conferencziáztak.

A követi kar nagy része, mert abban a bukás magvát látta, nyiltan ellenzé, okokat hoza fel a párt ellenében, melly kába merényét még okadolni sem tudá.

Hasztalan! kimondák a detronizálást (Debreczen, apr. 14-kén a ref. egyházban), kimondák a magok bukását!.....

Következő okiratot bocsátának közre:

„Mi a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyülés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által Magyarországot elidegenithetlen természetes jogaiba visszahelyezve, minden hozzátartozó részekkel és tartományokkal egyetemben az önálló független európai státusok sorába iktatjuk s a hitszegő habsburg-lothringi házat isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk: erkölcsi kötelességünknek ismerjük, ezen elhatározásunk indokait nyilvánitani, miszerint tudva legyen az egész müvelt világ előtt, hogy e lépésre a halálig üldözött magyar nemzetet nem túlzott elbizakodás, s nem forradalmi viszketeg, hanem a türelem végső kimerültsége s az önfentartás kénytelensége vezeté.

Háromszáz esztendeje mult, hogy a magyar nemzet, szabad választás által az osztrák házat kétoldalu kötések alapján a királyi székbe emelé.

És e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedés három százada.

Isten ez országot a jóllét és boldogság minden elemeivel megáldotta. Közel 6000 négyszeg mérföldnyi területe sokszerü bőségben van elárasztva a felvirágzás forrásaival, tizenöt milliónyi népe kebelében hordja az ifju erőt s fogékonyságot, hogy Európa keletén a népszabadságnak és civilisatiónak hatalmas tényezője s Európa békéjének mint hajdan őre volt, ugy jövendőben biztositója legyen.

Soha egy dynastiának háládatosabb feladat nem jutott az isteni gondviseléstől, mint jutott a habsburg-lothringi háznak Magyarországon.

Elég volt volna, nem akadályoznia természetes kifejlődését, s most Magyarország a legvirágzóbb országok között állana.

Elég volt volna, nem irigyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, mellyet e nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen megőrizgetett, s királyai iránt a példátlan hűség kegyeletével azonositott; s a habsburg-lothringi ház a magyar nemzetben trónusának rendithetlen támaszát még sok ideig feltalálhatá.

De ezen dynastia, melly egy uralkodót sem mutathat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét és dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól fira a hitszegés politikáját követé, s vagy nyilt erőszakkal azon dolgozott: hogy ez országot törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már előbb minden szabadságból kivetkőztetett császári tartományaival egy közös szolgaságba összeolvassza; vagy, ha e részben a nemzet törhetlen vigyázata által magát gátolva érezte, minden igyekezetét oda fordítá, hogy Magyarország, erejében elzsibbasztva, kifejlődésében feltartóztatva, a császári tartományoknak gyarmatul szolgáljon, miszerint azok Magyarországból s annak rovására minél több hasznot huzhassanak, s e haszon által képessé tétessenek azon terhek elviselésére, mellyekkel rájok az alkotmányaiktól megfosztottakra a pazar gazdálkodásu császári uralkodás akadály nélkül nehezedett, s nehezedett nem alattvalóinak érdekében, hanem a korlátlan uralkodás európaszerte terjesztésének s a népek szabadsága elnyomásának érdekében.

Több izben történt, hogy e zsarnok rendszer ellenében, mellynek minden lépését vagy nyilt erőszak, vagy bünös ármány és cselszövény bélyegzé, a magyar nemzet, önfentartása végett, fegyveres védelemhez volt nyulni kénytelen.

És bár diadalmasan vívta az igazságos védelem harczait: erejének használatában mindig olly mérséklett s a királyi szó iránti hitben mindig olly bizakodó volt, hogy győzelmes fegyverét azonnal letette, mihelyt királyai a nemzet jogait és szabadságait egy ujabb alkukötéssel, egy ujabb esküvel biztositották.

De hiában volt minden ujabb kötés; minden ujabb királyi eskü az uralkodóház ajkairól egy ujabb hitszegés kezdete volt, s a magyar nemzet országos életének megsemmisitésére intézett politikája háromszáz éven át soha nem változott.

Hiában ontá vérét nemzetünk ezen házért, valahányszor az veszélyben forgott; hiában áldozott e dynastiának családi érdekeiért annyit, mennyinél többet nemzet nem áldozott soha királyaiért; hiában felejté túlzott nagylelküséggel minden ujabb igéretnél a multak sebeit; hiában ápolt kebelében olly törhetlen hűséget királyai iránt, melly még a szenvedések között is a vallásosságig emelkedett; a habsburgi s utóbb habsburg-lotharingi ház uralkodása Magyarországon utódról utódra a folytonos hitszegés históriája maradt.

És a magyar nemzet mindemellett tiszteletben tartá a kapcsolatot, melly őt kétoldalu kötésekkel ezen dynastiához kötötte, s

ha most, az önfentartásnak természetes kötelességénél fogva, e hitszegő háznak trónvesztését és számüzetését elhatározza : ezen igazságos itéletre csak azon tapasztalás által volt indithaló, hogy a habsburg-lothringi ház kérlelhetlenül összeesküdött Magyarország státuséletének kiirtására, és önmaga tépte szét azon kötelékeket, mellyek őt a magyar nemzethez csatolták, mit Európa előtt nyilt kérkedéssel be is vallott.

Több ok van, melly isten és világ előtt minden nemzetet feljogosit, hogy a felette uralkodott dynastiát trónjáról számüzze. Illyenek :

ha az ország ellenségeivel, rablókkal, pártütőkkel a nemzet elnyomására szövetkezik ;

ha az esküvel szentesitettt alkotmány s országos statusélet eltörlésére fegyveres erőszakkal támadja meg alattvalóit, kik ellene fel nem lázadtanak ;

ha erőszakkal eldarabolja s megcsonkitja az ország területi épségét, mellyet fentartani megesküdött ;

ha idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására s törvényes szabadságuk elnyomására.

Minden egyes ok elég bűn arra, hogy a dynastia a trónt elveszitse.

A habsburg-lothringi ház példátlan hiszegéssel mindezen bűnt együtt és egyszerre követte el, s elkövette a magyar nemzet statusélete eltörlésének határozott szándokából, elkövette annyi árulás, annyi rablás, gyujtogatás, öldöklés, kegyetlenség, a népjognak olly lábbaltapodása kiséretében, hogy e büneinek historiája felett elborzad az emberiség.

Alkalmul ezen hitszegésre az osztrák háznak azon törvények szolgáltak, mellyek az ország alkotmányának biztositására a mult 1848-ik tavasszal hozattak.

Ezen törvények pedig a honpolgárok belső viszonyaira vonatkozó gyökeres reformokkal ujjá teremték ugyan az országot, mert eltörülték a hűbéri adózásokat s papi tizedet, a népnek, nyelvre s vallásra való tekintet nélkül, képviseleti jogot adtak, az előbb aristrocratiai szerkezetü országgyülésen letették alapját a jogegyenlőségnek s eltörülték az adómentességek privilegiumát, visszaállitották az erőszakkal elnyomott sajtószabadságot, s visszaéléseinek fékezésére esküttszéki institutiót alakitottak; de bár a februári franczia forradalom által előidézett szellemi rázkódtatás következtében az austriai birodalomnak csaknem minden tartománya forradalomban s a dynastia egészen gyámolatlan volt : a hű magyar nemnemzet nem igyekezett ezen körülményt arra felhasználni, hogy a király ellenében uj meg uj jogokat szerezzen a nemzetnek, hanem megelégedett azzal, hogy nemzeti szabadságát, önállását és függet-

lenségét a ministeri felelősségre alapitott közigazgatási rendszer által ujabb meg ujabb királyi hitszegések ellen biztositotta.

De azon önállás és függetlenség, mellyet azáltal biztositott, nem volt uj szerzemény, hanem régi, s törvény és királyi eskük által folytonosan fentartott jog, melly még azon jogszerü viszonyon sem változtatott legkevesebbet is, mellyben Magyarország az osztrák császári birodalom irányában állott.

Magyarország ugyanis Erdéllyel s minden egyéb hozzá tartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császári birodalomba soha bele nem olvadott; hanem mindig önálló, független, szabad ország volt, még azután is, hogy a pragmatica sanctió elfogadásával a magyar királyságra nézve szintazon örökösödési rendet állapitotta meg, melly az uralkodó-háznak egyéb országaira és tartományaira nézve meg volt állapitva.

Világos bizonyság erre magának a pragmatica sanctiónak azon törvénybe iktatása, melly által a magyar koronához tartozó országok területi épsége s az ország önállása, függetlensége, alkotmánya és szabadsága határozottan fentartattak.

Világos bizonysága ennek az, hogy a trónörökösök a pragmatica sanctió után is csak akkor lettek Magyarország törvényes királyai, ha a nemzettel koronázási alkukötésre léptek, s annak és az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküdvén, szent István koronájával megkoronáztattak.

A koronázási alkukötésekben pedig mindig benfoglaltatik, hogy a trónöröködési rend mellett is Magyarországnak minden jogai, szabadságai, törvényei és egész alkotmánya sérthetlenül fentartandók.

Egyetlen egy volt a pragmatica sanctió óta a habsburg-lothringi házból eredett trónörökösök között, II. József, ki ezen alkukötést alá nem irta, az alkotmányra meg nem esküdött, s koronázatlan halt meg. De épen azért a magyar királyok sorában meg sem jelenik, s minden tettei és rendeletei érvénytelenek.

Utóda II-dik Leopold csak illy koronázási alkukötés, eskü és koronázás mellett ülhetett a magyar királyi székbe, melly alkalommal a királyi esküvel szentesitett 1790 : 10-dik törvényben ujolag világosan kijelentetett : hogy Magyarország szabad ország, egész kormányformájára nézve független és semmi más országnak avagy népnek alá nem rendelt, hanem saját önállással és alkotmánnyal biró, s ennélfogva saját törvényei és szokásai szerint kormányzandó.

Igy esküdött meg és lett királlyá 1790. után I. Ferencz is, ki, midőn a római császárság megszüntével az osztrák császári czimet felvette, tömérdek törvényszegései között annyi tartózkodással mégis birt, hogy nyiltan elismerné, miként Magyarország a hozzá tartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császárság részei közé nem tartozik; a minthogy amattól mindig külön vámvonal által el is volt, és van különitve.

Igy esküdött és lett királlyá végre azon V. Ferdinánd is, ki a mult évi törvényeket a pozsonyi országgyülésen szabad akaratból szentesitette, de esküjét mihamar megszegvén, a magyar nemzetnek az önálló nemzetek sorából kitörlésére családja többi tagjaival összeesküdött.

Pedig a magyar nemzet a hűségnek pietásával ragaszkodott e hitszegőhöz. A mult évi martiusi napokban is, midőn császári birodalma felbomlásnak indult, midőn Olaszhonban fegyvereit egymást követő veszteség érte, midőn császári lakában minden perczben az elüzéstől remegett, a magyar e körülmények kedvezései közt sem kivánt egyebet, mint hogy biztosittassék az alkotmány és biztosittassanak azon ősi jogok, mellyekre az osztrák házból 14 király és ő maga is megesküdött, de mindannyian hitöket szegték.

És midőn e régi jogok uj biztositékaul a ministeri felelősség törvényét szentesitette, és a magyar ministereket kinevezte, a magyar nemzet lelkesedéssel karolta körül ingadozó trónusát.

E vésznapokban is, mint már több izben, az osztrák házat a magyar hűség mentette meg.

De még le sem röppent az eskü ajkairól, már összeesküdött családjával s öröklött absolutismusi vágyai bűntársaival : a magyar nemzetet semmivé tenni.

Összeesküdött pedig főleg azért, mert ministeri felelősség institutiója mellett Magyarország önálló alkotmányos kormányzatát a bécsi cabinetnek nullificálnia többé nem lehetett.

Magyarországot előbb egy Budán székelő kormányszék igazgatta magyar királyi helytartó-tanács név alatt, mellynek elnöke a nádor vala, ennek is világos törvényekkel meghagyott kötelessége volt a magyar alkotmányt, önállást és törvények szentségét megőriznie, de mivel collegialis forma mellett a személyes felelősség semmivé leszen, ezen kormányszék kezéből a bécsi cabinet lassankint minden hatalmat kivőn, s azt igazgató kormányszéki állásából a király nevével takarózó udvari önkény postájává sülyesztette.

Igy történt aztán, hogy bár Magyarország törvény szerint önálló kormányzattal birt, mégis az ország pénzével s a nép vérével idegen czélokra az absolutisticus bécsi cabinet rendelkezgetett, kereskedelmi érdekeinket a népeket kizsákmányló császár érdekeinek egyoldalulag alárendelte, elzárt a világforgalom érintkezéseitől, s hazánkat gyarmati helyzetbe sülyesztette.

Ez az, mit a ministerialis kormányformának behozatala jövendőre meggátlandó, s a papiroson hervadó országos jogokat s királyi esküt valósággá érlelendő vala.

Ez, és különösen az ország pénzével s a nép véréveli önkényes rendelkezhetés lehetlenitése volt az ok, miért hogy az uralkodó ház hitszegően elhatározá, hogy istentelen bujtogatásokkal Magyarországot vérbe lángba boritsa, s midőn a belső erő minden kötelékeit e

szerint megszaggatnia sikerülend, a belháboruban vérző országot fegyveres erőszakkal eldarabolja, a magyar nemzetet az élő nemzetek sorából kitörülje, s az eldarabolt országot, önállásától megfosztva, az osztrák birodalom státushalmazába beolvassza.

E czéljának kivitelét azzal kezdette meg, hogy a ministerium alakitása közben egy osztrák tábornokot a törvény elleni pártütés zászlójának a magyar koronához tartozó Horvátországban feltűzése végett azon ország bánjává nevezett.

És pedig azért szemelte ki a pártütés kezdeteül Horvátországot és Slavoniát, mert az oda tartozó határőrvidéki részek katonai szerkezeténél fogva ott legtöbb kész fegyveres erőt vélt találhatni s azon vidékek lakosai hosszu idő óta minden polgári jogokból alkotmány ellenére kizárva, katonai szolgaságuk megszokása által a császár nevével legkönnyebben valának felbujtogathatók.

És kiszemelte a pártütés kezdetéül Horvátországot és Slavoniát azért, mert az erőoszlatás szándokából ott a magyar nemzet elleni gyülölséget embertelen politikája már évek óta bujtogatá s azt a nemzetiségi szenvedélyek felizgatásával s gyalázatos eszközökkeli ápolásával egy pártnál a dühösségig ingerelnie sikerült, mindamellett hogy a magyar nemzet a horvát és slavon nemzetiséget nemcsak elnyomni soha nem akarta, sőt azoknak belkormányzatukban is szabad fejlődést engedett, polgári jogokban pedig horvát és slavon testvéreivel nemcsak testvériesen megosztozott, hanem nekik még saját jogainak megcsonkitásával különös kiváltságokat és szabadalmakat is engedett.

A bán tehát a császár nevében pártot ütött, s nyilt lázadást kezdett a magyar király ellen, ki ama császárral azon egy személy vala, s lázadását annyira vitte, hogy Horvátországnak és Slavoniának nyolczszázados kapocs után Magyarországtól elszakasztását s az osztrák birodalomhoz csatolását decretáltatná.

Nemcsak a közvélemény hanem kétségtelen adatok a pártütés meginditásáról a király nagybátyját Lajos főherczeget, Ferencz Károly főherczeget, a király öcscsét, s különösen nejét Zsófia herczegnőt vádolák, s mert a bán, pártütésében egyenesen a császár iránti hűség leplét használta, a magyar ministerium megkérte az uralkodót, hogy nevének ezen szentségtelenitését s a családjára vetett homályt egy ünnepélyes nyilatkozattal háritsa el.

Akkor még az uralkodó ház ügyei Olaszhonban roszul állottak, s azért az álarczot nyiltan levetni nem merte. Annálfogva a bánt és párthiveit pártütőknek, felségsértőknek és lázadóknak 1848-dik esztendőben junius 16-diki rendeletében nyilvánitotta. De mig ezt nyiltan kijelentette, a pártütőt és czinkostársait császári udvaránál kegyelmekkel halmozá, s pénzzel, ágyukkal, fegyverrel, lőszerekkel segitette.

A magyar nemzet bizván a királyi nyilatkozatban, nem sietett

a pártütőt saját fészkében megtámadni, hanem a polgárvérontást, ha csak lehet, elmellőzendő, a pártütés tovább terjedésének gátlására szoritkozott.

Csakhamar hasonló módon felizgatva, Magyarország délkeleti részein a szerbajku lakosok lázadtak fel.

A király ezt is lázadásnak nyilatkoztatá, de szintugy mint amazokat, pénzzel, fegyverrel, ágyukkal, lőszerekkel segitette, saját császári tisztei s tisztviselői gyüjtöttek be a szomszéd Szerbiából szerb rablócsoportokat a rácz pártütők segitségére s a békés magyar és német lakosok legyilkolására vezérlették és az egész combinált horvát-rácz lázadás intézése a pártütő horvát vezér kezeibe tétetett.

Következtek a rácz lázadásban iszonyatosságok, mellyeknek hallatára is elborzad az emberi sziv. A békés lakosok legyilkoltattak a kinzásoknak legirtózatosabb nemeivel, egész virágzó városok s falvak elpusztittattak, a gyilkolásoktól menekült magyar saját hazájában földönfutó koldus lőn s az országnak legvirágzóbb vidéke siralom völgyévé tétetett.

A magyar nemzet védelmezni vala kénytelen magát, de nemzeti seregeink nagy részét az osztrák cabinet már előbb Olaszhonba küldé a lombard-velenczeiek legyőzésére s bár saját hazánk ezernyi sebekből vérzett, annak ótalmára haza nem eresztette.

A többi magyar seregek legnagyobb része az osztrák tartományokba volt a törvény ellenére elhelyezve, nálunk pedig az országban többnyire osztrák seregek tanyáztak, mellyeknek legnagyobb része inkább a pártütésnek támasza, mint a törvény s belbéke ótalmazója volt.

Sürgettük ezen idegen katonaságnak az örökös tartományokban tanyázó magyar ezredekkel fölcserélését. Részint megtagadtatott, részint minden uton késleltetett. S ha vitézeink a haza veszélyének hirére életveszélylyel csapatonként haza indultak, üldözőbe vétettek s ha ittott a túlnyomó erőnek engedni valának kénytelenek, nem csak lefegyvereztettek, de halállal is büntettettek, mert hazájokat akarták a rablók és pártütők ellen védeni.

A magyar ministerium sürgette a királyt, utasitaná törvény értelmében az országbani minden hadsereg- és várparancsnokságokat, hogy az alkotmány iránt hűséggel s a magyar ministeriumnak engedelmességgel tartoznak. A parancs köröztetés végett István főherczeg nádor és királyi helytartóhoz Budára leküldetett, a levelek megirattak s postára tétettek, de a király öcsese, a nádor királyi helytartó annyira vetemedett, hogy a ministerelnök által ellenjegyzett rendeleteket a postáról visszacsempészné, a mint azok később, midőn ő az országból hütlenül eltávozott, hátrahagyott irományai között feltaláltattak.

A pártütő bán megtámadással fenyegette a magyar tengerpartot, az ország kormánya fegyveres erőt küldött a király megegyezé-

sével Styria felé Fiume megmentésére s a fegyveres erő utközből Olaszországba menni kényszerittetett és Fiumét a pártütők erőszakkal elfoglalták s a magyar koronától elszakitották.

És ezen gyalázatos ármányt a bécsi cabinet tévedésnek nyilatkoztatá, mint tévedésnek mondá azt is, hogy a horvát pártütőknek fegyvert, pénzt, ágyukat és lőszert küldött.

Általában titkosan utasitva lettek ugy a pártütők, mint a katonai és várparancsnokok, hogy ha jön is roszaló, vagy a magyar ministerium iránt engedelmességet rendelő királyi parancs, annak ne engedelmeskedjenek, hanem az osztrák ministerium utasitásait kövessék.

Soha gyalázatosabb játék nemzettel nem üzetett.

A magyar nemzet e szerint pénz, fegyver, hadsereg nélkül az ellentállásra készületlenül, rendszeres ármánnyal és árulással körülhállózva, önkényteseikkel, nemzetőrökkel s gyakorlatlan fegyvertelen népfelkeléssel volt magát a kiirtás ellen kénytelen védelmezni s a magyar hadseregnek az országban maradt részeitől segittetve, nyilt csatákban mégis győzött mindenütt, de több absolut szellemü tisztek- s vezéreknek ármánykodása s árulásai miatt a sánczerősségekbe vonult rácz, szerb és határőr lázadást hirtelen le nem győzheté.

Uj erőteremtésről kellet gondoskodnia.

A király, szinleg még mindig engedve az elutasithatlanul törvényes kivánságoknak, 1848. jul. 2-ra országgyülést hirdetett s a nemzet képviselőit felszólitotta, hogy a horvát és rácz lázadásnak legyőzésére, az ország békéjének helyreállitására fegyveres erőről s pénzforrásokról gondoskodjanak, egyszermind maga s egész királyi családja nevében kinyilatkoztatta, hogy a horvát-pártütést s a ráczlázadást a legünnepélyesebben kárhoztatja.

Az országgyülés gondoskodott. 200,000 emberben s 42 millió forintban a szükséges erőt megszavazta s törvényjavaslatait királyi szentesités végett felterjesztette; egyszersmind példátlan hűséggel a királyt, ki akkoron Bécsből Innsbruckba szökött, felszólitotta, jőjjön Budára, segitsen jelenlétével a pártütés lecsillapitásában s támaszkodjék a magyar nemzet hűségére, melly őt és trónusát meg fogja óvni minden veszélytől.

De ezen kérés hasztalan volt. Sőt időközben Radeczki győzvén Olaszországban, e győzelemben elbizakodva a habsburg-lothringi ház, elérkezettnek vélte azon időt, hogy az álarczot levesse s nyilt erőszakkal lépjen fel a belháboruban vérző Magyarország elnyomására.

A horvát bánt, a pártütőt s ő maga a király által is pártütőnek nevezettet, most már kedves hivének nyilatkoztatta, pártütéseért megdicsérte s kezdett ösvényének folytatására hivta fel.

Hasonlót nyilatkoztatott a vérben fürdő rácz lázadók iránt.

Ez volt a jelszó, mellyre a pártütő horvát bán időközben királyi

pártfogás alatt gyüjtött seregeivel pusztitva, rabolva a Dráván áttört, mire az országban volt osztrák seregek nagy része hozzá pártolt, az eszéki, aradi, temesvári, gyulafehérvári várparancsnokságok s bánsági és erdélyi hadparancsnokságok hűtlenül elárulták az országot; felső Magyarországba, egy a király által osztrák ezredessé emelt tót pap, a király szemei előtt Bécsben toborzott cseh rablókkal beütött s a pártütő horvát vezér azon elbizakodással haladt előre a védtelen országban a főváros felé, hogy ellene a magyar hadsereg nem fog küzdeni.

Az országgyülés még most is bizott a királyi esküben s a király felszólittatott, hogy a pártütést szüntesse meg; de válaszul az osztrák ministerium egy nyilatkozványára hivatkozást nyert, mellyben az jelentetik ki, hogy a magyar nemzet önálló kormányától a magyar pénz-, had- és kereskedelmi ügyek kormányzatát elvonni elhározott akarata, egyszersmind a király a fegyveres erő és hadi költségek iránt saját felhivására alkotott törvényektől a szentesitést megtagadta.

Erre a magyar ministerium leköszönt, de az uj ministerium alkotására felszólitott ministerelnök által előterjesztett ministeri jelöltek meg nem erősittettek.

Az országgyülés a nemzet megmentésének kötelességétől ösztönöztetve, a pénzforrásokat határozatilag elrendelé s katonaállitást parancsolt.

A nemzet teljes készséggel engedelmeskedett.

A nemzet képviselői egyszersmind felhivták a király öcscsét István főherczeg nádor királyi helytartót, szálljon eskü szerinti kötelességénél fogva táborba a pártütők ellen. Elment, nagyszavakban fogadott fényes igéretekkel; de miután a pártütő horvát bánnal küldöttei által üzeneteket váltott és már-már ütközetre kerülne a dolog, a tábort titkon elhagyá, sőt az országból is hűtlenül eltávozott.

Irományai között pedig előtaláltatott az előre kikoholt terv, miként fog Magyarország Styriából, Austriából, Morvából, Sziléziából, Gallicziából és Erdély felől egyszerre kilencz oldalról megtámadtatni.

És az osztrák hadügyminister felfogott levelezéseiből kisült, mikint utasittattak a Magyarországot környező osztrák tartományok hadi parancsnokai Magyarországba beütni s combinált hadi munkálatokkal a pártütőket gyámolitani.

És megtörtént a beütés kilencz oldalról, mig ben a hazában a felizgatott népségek polgárháboruja dühöngött. Mindnyája között legkeservesebb az Erdélybeni támadás, mert ezáltal Erdélynek Magyarországgali tökéletes egyesülése, melly 1791. eszt. óta sürgetett közóhajtás volt és a melly a mult évben, előbb a magyar s csakhamar az erdélyi országgyüléseken hozott s az uralkodó által szentesitett törvényeknél fogva ugy lőn valósággá, hogy az 1848-diki julius

2-káni magyar nemzetigyülésen Erdélynek összes képviselői s köztük a szászok is megjelentek, erőszakosan felbontatni megkisértetett; sőt Erdélyben a hitszegő osztrák vezérek nem elégelték a rendes seregekkeli hadviselést, hanem a pártütő szászok által gyámolittatva, fellázitották az oláh népséget, melly a törvény által neki ajándékozott szabadság ellen feltámadva, barbár vandalismussal gyilkolta, kinozta a védtelen magyar lakosokat, nem kimélve sem nőt, sem gyermeket, sem gyámoltalan öreget, s rommá égették és felprédálták a legvirágzóbb városokat s falvakat s köztük N.-Enyedet, Erdélyben a tudományok egyik székhelyét.

De a magyar nemzet ennyi árulástól, erőszaktól s veszélytől környezve, bár fegyvertelenül, készületlenül, kétségbe nem esett jövendője felett.

Önkénytesekkel s népfelkeléssel szaporitá csekély rendezett erejét s az igazság érzetéből meritett hazafiui lelkesedéssel pótolván a gyakorlat hiányát, a pártütő horvát tábort megverte s miután vezérök az ütközet után nyert fegyverszünetet arra használta, hogy becsületszavát szegve, vert seregével az éj sötétében megszökött, az országból kikergette. Egy másik több mint 10,000 főnyi serege pedig körülkeritve, vezérestül együtt utolsó emberig elfogatott.

A vert sereg Bécs felé futamodott s V-dik Ferdinánd király annyira vetemedett az erkölcstelenségben, hogy annak vezérét a megvert, megfutamlott pártütőt Magyarországon a királyi hatalom teljhatalmu képviselőjévé nevezné s magát a lázadás lecsillapitása végett egybehitt országgyülést csak ministeri ellenjegyzés mellett s igy is a következő évi költségvetés megállapitása után engedi feloszlattatni, jogtalanul eloszlatottnak nyilvánitván, alkotmányt és minden alkotmányos institutiokat, hatóságokat, törvényszékeket felfüggesztve, az egész országot haditörvényszék alá s a polgárok életét, vagyonát, becsületét azon pártütő zsarnok kényének s korlátlan hatalmának alája veté, ki, mint a haza ellensége fegyveres kézzel támadta meg az országot, a törvényt és az alkotmányt.

Sőt a hitszegő osztrákház még e borzasztó cselekedetnél sem állapodott meg.

A pártütő bánt a Bécset ostromló seregeknek ótalma alá fogadta, s miután Bécset egyesitett erejök által ostrommal bevették s meghóditották, az egész egyesült sereget Magyarország meghóditására vezették.

A még mindig hű magyar nemzet parlamentert küldött az ellenséghez. Parlamenterje elfogatott s börtönre vettetett s a magyar nemzet igazságos felkiáltása feleletre sem méltattatott, hanem mindenki, a ki ártatlan hazáját védeni merné, akasztófával fenyegettetett.

Mielőtt azonban a zsarnok dynastia főserege beütne Magyarországra, az olmützi palotában családi revolutio eszközöltetett,

V-dik Ferdinánd lemondott a trónusról, mellyet annyi vérrel, annyi hitszegéssel megfertőztetett, a király testvéröcscsének, az örködési jogról szintugy lemondott Ferencz Károlynak fia, az ifju Ferencz József főherczeg kiáltotta ki magát osztrák császárnak s magyar királynak.

De a magyar nemzet alkotmányos trónjáról a nemzet nélkül családi pactumok által senki sem rendelkezhetik.

És mégis a magyar nemzet annyira nem óhajtott egyebet, mint törvényeinek fentartását s azoknak óltalma alatt a becsületes békét, hogy ha ezen trónváltozásra a magyar nemzet megegyezése törvényes uton felkéretik s az ifju herczeg a magyar alkotmány fentartására esküt tenni ajánlkozik, a magyar nemzet semmit sem késett volna, őt, mielőtt kezét polgárvérbe mártotta, diplomaticai kötések alapján királyának fogadni és szent István koronájával megkoronázni.

De ő megtagadva mindent, a mi isten s ember előtt szent, nemcsak erre nem ajánlkozott, sőt inkább kivetkőzve az ifju kebel romlatlanságából, első szavával kikiáltotta, hogy Magyarországot, melylyet ő, a lázadó, lázadónak mert bélyegezni, fegyverrel hóditandja meg s hogy élte feladatának ismeri, azt ezredév óta fentartott önállásából kivetkeztetve, az osztrák birodalomba beolvasztani.

És szavát, a mennyire tehette, igyekezett is rettenetesen beváltani. Ráküldte Magyarországra Windischgrätz teljhatalmu helyettesének vezérlete alatt álló seregét s egyuttal Galliczia és Styria felől az országot külön seregekkel megtámadtatá.

A magyar nemzet védelmezé magát a reámért halál ellen. De mert ennyi ellenség ellenében s ben az országban vandal lázadóktól zaklatva, még egész védelmi erejét ki nem fejtheté, elejénte hátrálni vala kénytelen; s hogy a fővárost a prágai s bécsihez hasonló ostrom szerencsétlenségétől megmentse s e jobbra érdemes nemzet sorsát készületlenül egy ütközet koczkájára ne tegye, elhagyá magát a fővárost is, s az országgyülés és nemzeti kormány mult január elején Debreczenbe tétetett át, az igazságos isten segedelmébe s a nemzet erejébe vetett azon biztos reménnyel, hogy a főváros elhagyásával a nemzet nem fog elveszni.

És hála istennek, nem veszett el!

Azonban még ekkor is megkisérté a békés kiegyenlitést, követeket küldött a hitszegő dynastia fővezéréhez, de ő kevély elbizakodással az alkudozást elutasitá, a magyar nemzettől feltétlen megadást mert követelni s az ország békekövetjeit az Olmützbe menetelben meggátolva, letartóztatta, sőt azok egyikét, a volt ministerelnököt, fogságra vetette s megszállván az elhagyott fővárost, ott a hóhér bárdjával zsarnokoskodott, hadifoglyaink egyrészét legyilkoltatta, másrészét súlyos börtönre vetteti s a többieket embertelen

éhségre hárhoztatja, vagy az olaszországi seregekbeni szolgálatra kényszeriti.

S hogy semmi se hiányozzék az austriai ház bűneinek mértékéből, Erdélyben a vitéz magyar hadsereg által megveretve, az orosz czár segitségéhez folyamodott s a szomszéd Oláhországból ugy a magas porta tiltakozása, mint az európai hatalmak bukaresti consulainak ellenzése daczára a népjog megsértésével, orosz seregeket hozott be Erdélybe a magyar nemzet legyilkolására.

És e végre, hogy ennyi bűneinek gyümölcsét biztositsa, Ferencz József, ki magát magyar királynak meri nevezni, f. évi márczius 4-kei s 6-kai manifestumaiban nyiltan kimondja, hogy a magyar nemzetet kitörli az élő nemzetek sorából; területét öt részre feldarabolja, Erdélyt, Horvátországot, Slavoniát, Fiumét s a magyar tengerpartot Magyarországtól elválasztja; Magyarország belső területéből a rácz rablók számára külön vajdaságot kiszakit s általában az egész országot önállásától, törvényes függetlenségétől s országos lételétől megfosztva, az osztrák birodalomba beolvasztja.

Ime elszámláltuk egyszerü historiai igazsággal a habsburg-lothringi ház példátlan bűneinek hosszu sorát s az örökkévaló isten itéletére s a világ közvéleményére hivatkozva mondjuk ki, hogy a hitszegő házzal a kibékülés lehetsége megszünt, s tartozunk isten törvényének, tartozunk hazánknak, tartozunk a jognak, tartozunk a morálnak, becsületnek, Európának s a civilisatio érdekeinek, hogy e hitszegő dynastiát a magyar királyok trónjáról számüzve, adjuk át isten itéletének s a közvélemény, morál s becsület utálatának.

Tesszük pedig azt halálra sértett nemzetünk törhetlen erejének érzetében.

Ime három hónap óta szállotta meg hazánk fővárosát a hitszegő ellenség és nemzetünket készületlenül lepte meg; de a magyar nép az élethalálharcz közepett nőtt erejében, s diadalmas harczok közt szerezte magának a meggyőződést, hogy hazáját meg fogja menteni.

Három hónap óta a zsarnok ellenség minden erejével egy talpalatnyi földet sem nyert, sőt vesztett tért tér után, ütközetet ütközet után.

Három hónap előtt a Tiszáig valánk visszaszoritva s most már igazságos fegyvereink egész Erdélyt visszaszerezték, Kolozsvárt, Nagy-Szebent, Brassót visszafoglalták s az osztrák ház seregeit egyrészt Bukovinába űzték, másrészt ugy őket mint a segitségükre jött orosz seregeket tökéletesen megverve, Erdélyből utolsó emberig kiűzve, Oláhországba menekülni kényszeritették.

Felső-Magyarország nagyrészt meg van az ellenségtől tisztitva.

A rácz lázadás megtörve, erősségeik Sz.-Tamás és a római sánczok ostrommal bevéve s a Tisza és Duna közti vidék egész Bácsvármegyével, le egészen Titelig a nemzetnek visszaszerezve.

Maga a hitszegő osztrákház fővezére pedig minden egyesült

erejével öt egymásutáni ütközetben megverve s a Dunáig s részint a dunántúlra visszakergetve.

És azért mindezek alapján az örökkévaló isten igazságára s a művelt világ itéletére hivatkozva, és nemzetünk természetes jogaira ugy, valamint nehéz szenvedések alatt tettleg bebizonyitott erejére támaszkodva azon kötelességnél fogva, melly minden nemzetet az önfentartásra ösztönöz, ezennel az általunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk, a mint következik:

1. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzátartozó minden részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai statusnak nyilvánittatik, s ezen egész státus területi egysége feloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2. A habsburg-lothringi ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Slavoniának, Fiumének és kerületének Magyarországtóli elszakitását s az ország önálló statuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkisérteni, e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét ugy a pragmatica sanctiot, mint általában azon kapcsolatot, melly kétoldalu kötések alapján közötte s Magyarország között fenállott, ezen hitszegő habsburgi s utóbb habsbuglothringi ház Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden czimek használatától megfosztatik, s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

A minthogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és számüzöttnek a nemzet nevében nyilvánittatik.

3. Midőn a magyar nemzet elidegenithetlen természetes jogainál fogva az európai statuscsaládba önálló és független szabad státusként belép, egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy azon népekkel, mellyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak, békét s jó szomszédságokat alapitani s folytatni és minden más nemzetekkel barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akarata.

4. Az ország jövendő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyülés fogja megállapitani, addig pedig, mig ez a fönebbi alapelvek nyomán megállapittatnék, az országot egész egyetemes kiterjedésében a nemzeti gyülés minden tagjainak egyajku felkiáltásával s közmegegyezésével kinevezett kormányző-elnök Kossuth Lajos fogja a maga mellé veendő ministerekkel ugy saját magának, mint az általa nevezendő ministereknek személyes felelősségük s számadási kötelezettségök mellett kormányozni.

És e határozatainkat adjuk tudtára a művelt világ minden

népeinek, azon erős meggyőződéssel, hogy a magyar nemzetet, mint a független önálló nemzetek sorában egyik testvéröket, azon barátsággal és elismeréssel fogadandják, melly barátságot és elismerést a magyar nemzet nekik ezennel általunk felajánl.

És adjuk tudtára Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzátartozó minden részek és tartományok lakosainak azon kijelentéssel, hogy az emlitett egy és oszthatlan magyar álladalom minden hatóságai, községei, városai, kerületei, megyéi és polgárai, szóval, minden egyesek s testületek, a trónvesztett habsburgi s utóbb habsburg-lothringi ház iránti hűség s engedelmesség kötelességei alól teljesen és tökéletesen feloldva vannak, sőt attól a nemzet nevében eltiltatnak, s mindaz, ki a nevezett házból netalán a királyi hatalom bitorlójául fellépni merészkedő egyént tanácscsal, szóval, vagy tettel gyámolitaná, honárulási bűnt követ el.

Melly határozatainknak életbeléptetését s közhirré tételét a magyar állodalom kormányának meghagyván, azt minden e végre szükséges törvényes hatósággal ezennel felruházzuk s a rendeletei és intézkedései iránti törvényes engedelmességre a nemzet nevében minden honpolgárt kötelezünk.

Kelt Debreczenben, 1849-ki april. 19-dik napján tartott nemzeti gyülésünkből.

A magyar nemzet törvényesen egybegyült főrendei s képviselői.

B. Perényi Zsigmond, a felsőház másodelnöke. Almássy Pál, a képviselőház alelnöke. Szacsvay Imre, jegyző.“

De ez csak néhány ember akarata volt.

A hadsereg nyiltan ellenzé, az ország kárhoztatá, kikelt ellene, ezáltal mindenki az ügy bukását elkerülhetlennek látta.

Idéztük ez oklevelet egész terjedelmében, hogy lássa mindenki, hogy meggyőződjék mindenki, milly kábitó szavakban, a tények milly nevetséges összeállitásában kereste e párt míve sikerültét.

Tények hozattak fel benne, szavakba burkoltattak azok, mik elárulák, hogy csak azért kapkodtak azokhoz, mert e lépésnél a nép, a nemzet sympathiájára nem számitának.

Jól tudák, hogy a nép szive gyökeréből királyi érzelmü, hogy sem idő, sem körülmény nem tudá kitörleni szivükből a költő azon szavait: „a legelső magyar ember a király!“

Jól tudák, hogy e lépés Európa sympathiáját elforditja tőlök. Phrasisokhoz, sok fényes szavakkal mitsem jelentő phrasisokhoz folyamodtak tehát e tárgy körül.

Jól tudák, hogy a magyarok istene elforditja tőlök arczát, elveszi rólok kezét, midőn e tényt elköveték!....

V.

S valóban e lépés által elvesztették a szerencse csillagát, melly csak kevés ideig mosolyga még reájok!

Apr. 11-én tszn Welden vette át a seregek parancsnokságát, kinek minden törekvése a cs. hadsereg concentrálása volt.

Ez időben bocsáttattak ki az ugynevezett Zwangsnóták (magyar kir. kincstári utalványok.)

A Pest felé nyomuló hadsereg parancsnoka Asboth vala, ki is apr. 11-én a Rákoson csatát nyert. Hadjelentés:

„Az ellenség 4000 emberrel 24 ágyuval s fél batteria rakétával támadta meg Asbóth ezredest, ki az ellenséget három positióból egész a kőbányai szőllőkig sőt azokon túl a pesti téglavetőig visszaverte.

A kun lovasok a huszárok segitségével két rakétastatiót foglaltak el az ellenségtől, mellynek legénységét a szó legszorosabb értelmében levágták.

Kövessy tüzérfőhadnagy fél hatfontos üteggel magát különösen kitünteté.

Egy ágyunknak minden lovai ellövettek, de azért az ágyu el nem veszett, mert Lukosik százados a pozsonyi vadászoktól derék vadászai által a lovavesztett ágyut biztosságba vonatta.

A méltán fájlalt Harsányi századoson kivül, magokat különösen kitüntették a Bocskay-huszároktól László százados, Sóvágó Gábor tizedes, és Ungváry Péter közvitéz, továbbá Mészáros Endre nemzetőri főhadnagy és segéd, nemkülönben Sólyomi Péter tizedes a kun lovasoktól.

Szintugy 11-én a VII-dik hadosztály (Gáspár) Pest felé egy nagyobb demonstratiót hajtott végre, melly alkalommal az ellenséges seregek Uj-Pestig, a pestvárosi erdőcskéig s a tüzérdepot-épületekig hátranyomattak."

Apr. 23-kig az összes cs. hadsereg kivonult Pestről, csak tábornok Hentzi alatt maradt Budán pár ezernyi várőrség.

Pestet Aulich hadteste vette be, ki is itt következő plakátot bocsáta ki:

„Polgárok! Győzelmesen közelg a magyar hadsereg a nem sokára egészen felszabadulandó Magyarország fővárosához.

Mi nektek szabadságot, függetlenséget és békét hozunk!

Mi elhozzuk nektek ezen legdrágább kincseket, hogy azokat jövendőben élvezhessétek.

Mi tehát felszólitunk benneteket napi foglalkozástokat elővenni, hogy a fővárosban a béke és csend semmi által meg ne zavartassék.

Mi testvérileg üdvözlünk benneteket, és lelkesedve felkiáltunk veletek:

Éljen a haza!
Éljen a szabadság!
Éljen a mi kormányelnökünk, sulyosan veszélyeztetett hazánk megszabaditója Kossuth Lajos. Pestmelletti tábor, apr. 25-én 1849. Aulich, tábornok és a második hadtest parancsnoka."

VI.

Görgei meggyőződve néhány szinleges támadás után, hogy az osztrák főerő Pest előtt áll, két erős colonne-ban egyenesen Léva felé nyomult Ipolyságon át. Itt (apr. 18.) mintegy 30,000 embere volt, katonák, kik alatta és általa bajnokokká lenni megtanultak. Ezekkel Kálna, Bars és Sz.-Benedeknél három colonne-ban a Garan vizén átment.

Ez nap Nagy-Sarlónál ütközetre került a dolog. Láttuk az azelőtti valóban nagyszerü csatákat. Hiában próbálnám ezt leirni. Elég egyszerüen annyit irni, hogy a többieket mind fölülmulta. A hely meggyuladt, a csata még délben is tartott, midőn az osztrákok visszavonultak.

E csata által Komáromnak ostromzár alóli felszabaditása lehetővé lőn (apr. 20.) egy heves és véres szuronycsata után Érdekes lesz Görgei hadjelentését e tárgyról közleni:

„Az I. és II. hadtest (Klapka és Damjanich) ma Komáromig előnyomultak.

Előnyomulásunk által e nagyfontosságu vár a bal duna- és vágpartoldalróli megszállás alól felszabadittatott, azonban a Dunán túl huzott parallelákbóli lövöldözés folyvást tart, ámbár az ellenség ostromlövegeinek száma, különösen a taraczkoké, nagyon csökkentnek látszik.

A vár eddigi ostromoltatás által keveset szenvedett.

Lenkey tábornok ma négy zászlóalj gyalogság-, egy osztály huszár- és egy üteggel a várat Csallóköz felől megszállt ellenséges hadsereg ellen tett egy kirohanást, mire az ellenség állomásait odahagyva, három gőzhajón a szigetről a Duna jobb partjára átkelt, de a mieink által üzőbe vététvén, ismét több embert vesztett, kik kezeink közé foglyokul estek. A mi veszteségünk csekély volt.

A Csallóköz ezzel szinte megtisztult az ellenségtől.

Minden tudósitásokból és saját tapasztalatom után azt következtethetem, hogy ellenséges sereg Komárom megszállását nem igen fogja sok ideig folytatni.

Kedves kötelességemnek nézem még azt is megemliteni, hogy a haza iránti jó szellem, melly a komáromiakat lelkesité, a szenvedett sok veszteség és veszedelmek daczára is épen nem csökkent, és minden dicséretet érdemel. Az utóbbi hidrakásnál (a Dunán keresztül) a polgárok a legnagyobb ellenséges tüz közepett munkás részt

vettek, valamint most is, midőn seregünk a várhoz közeledék, a lakosság a Zsitván és a vidéknek megáradott árkain átvivő hidak helyreállitásához szükséges épületfát a legnagyobb készséggel és gyorsasággal állitotta ki.

Épen most érkezett tudósitás szerint Görgei Armin őrnagy és mozgócsapatparancsnok Körmöczbányára bevonult, minek következtében az ellenség Turóczig visszavonulván, a mieink a bányavárosokat ismét elfoglalák.“

Ez volt a pont, hol a magyar hadsereg ügye legjobban állt. Ezután hanyatlani kezde.

Az ország legnagyobb része kezökben, a főváros visszafoglalva, csak ittott volt még egy pont, mellyet meg kellett volna küzdeniök.

Igy az oláhok, igy a ráczok, igy a többi nemzetiségek még leküzdve nem voltak, bár a körülményeknek hódolni kénytetének.

Igy Budán egy élethalálharczra kész tábornok, egy kő, mellyen át kellende esniök s melly a végbukás magvait hordozá magában.

De ezt a függetlenség kimondása óta mindenki látta az átalános zsibbadásban, melly mindenfelé túlnyomó volt!

Hetedik fejezet.

Irányi budapesti kormánybiztos. Buda ostroma és bevétele, levelezés Hentzi és Görgei közt. Perczel alvidéki hadjárata. Uzdini csata. Bem a Bánátban, orsovai deputatio. A Szemere ministerium kinevezése s beigtatása. Orosz interventio s eziránti rendeletek. Hétszemélyes és kir. táblák. A felső hadsereg vezényletét a király veszi át. Proclamatiója.

I.

Pest bevétele után, Buda osztrák kezekben levén, e városra nézve teljhatalmu kormánybiztossá nevezteték ki Irányi Dániel.

Mindaddig mig táblabirói dictiókat kelle az oppositió érdekében a parlamentben mondani, Irányi helyén vala, de e fiatal kellő ismeretekkel el nem látott egyén mint kormánybiztos a két város szeretetét megnyerni nem tudá.

Kossuth megrendelé Görgeinek, hogy 10,000 emberrel vegye be Budát, 30,000 pedig Komáromon fölül üldözze az osztrákokat.

Görgei megforditva cselekedett. S még egy másik baj vala, hogy Gáspár visszavonult s Damjanich lábát töré.

Megkezdetett tehát Buda ostroma. Máj. 4-én Görgei és Hentzi közt köv. levelezés folytattaték :

„Tábornok! Budát a magyar hadsereg bekeritette, és csak parancsomat várja, hogy a várat azon eréllyel támadja meg, mellyet csak egy nemzetnek élethalálra küzdő önvédelme olthat minden egyes vitézbe.

Önnek feladata : Budát huzamosb időre megmenteni, egy elvesztett feladat! Fogadja el ajánlatomat, mellyet önnek emberiségből teszek :

Adja meg magát!

A feltételek következők :

Becsületes hadifogság, a tisztek fegyverestül, a legénység fegyvertelenül.

Azon tekintély, mellyel a magyar táborban birok, a hadfegy, mellyet rendületlenül kezelek, személyes becsületem, mellyet megsérteni eddig senkinek, még Osztrákhonnak sem szabadott, a mint ezt önnek a „rebellis-csordák“ sikerei eléggé bizonyitják, kezesked-

nek önnek a tett feltételek szigoru megtartásáról, minthogy becsületszavammal állok jót érettök.

Győr, Sz.-Fehérvár, Komárom, Nyitra, Hanzsabék, a bányavárosok, sőt az egész Vágvonal kezünkben van, és Buda a legszükebben van körülvéve. Az ugynevezett Budavára nem vár, ön pedig, tábornok, megfoghatlan módon választatott meg az osztrákoktól egy Don-Quixottei feladat kivitelére; minek ha a legtragikaiabban felelend meg, aligha megóvhatandja magát a nevetségességtől.

És ha mindez nem rendíti meg önt, rendítse meg azon gondolat, hogy ön magyar, hogy önnek nagy tartozást kell leróni a haza iránt, és hogy az ehhezi alkalmat én nyujtom önnek!

Ha érett férfiúi megfontolás után mégis megmarad ön azon határozatánál, hogy az ugynevezett Budavárát a legmakacsabban védendi meg; akkor én önt egy lelkesült támadó seregnek szenvedélyes kitörései ellen nem védhetem ugyan feltétlenül, de a behozott hadifoglyokkal még akkor sem fogunk nemtelenül bánni, mert ez lovagias hadviselési módunkkal és emberiségi érzetünkkel ellenkezik; ha pedig ön az ugynevezett Budavárnak végsőigi megvédésével összekötendi a lánczhid megrontását vagy Pestnek bombáztatását, a honnét ön megegyezés alapján egyáltalában nem tarthat megtámadástól, és melly tett nyilván csak alávalónak mondható, akkor önnek becsületszavamat adom, hogy a vár bekövetkezett bevétele után az egész várőrség kardra fog hányatni, és én még családjának jövőjéről sem állhatok jót.

Ön parancsnoka az ugynevezett Budavárának, de egyszersmind atya is és született magyar, gondolja meg, hogy mit cselekszik. A hazának, az emberiségnek nevében szólitom önt fel, és feleletét legfölebb délutáni 3 óráig elvárom.

Tapasztalván azon gyalázatos, becstelen rendszert, melly szerint parlamentaireink osztrák részről mint bűnösök letartóztattatnak és mint illyenekkel bánnak velök, ezen iratomat önnek egy osztrák hadfogolytiszt által küldöm meg. Főhadiszállás Budán máj. 4-kén 1849. Görgei Arthur m. k., tábornok."

Hentzi vezérőrnagy és budai várparancsnok felelete Görgeihez, a magyar sereg tábornokához.

„Tábornok! Tetszett önnek engemet, mint az ugynevezett budai vár parancsnokát peremtorice felszólitani, hogy három óra alatt magamat megadjam, a várat átadjam, s magamat a vitéz várőrséggel együtt, mint hadifoglyokat kegyelmesen elvitessem. Erre én önnek azt válaszolom: hogy Budavára önnek gyors elvonultával 3. 4. és 5-dik januárban igenis nem volt vár, a mi a szétbomlásban levő magyar sereg futása által eléggé bebizonyul, de ez idő óta Buda tartható hellyé alakittatott, mellynek szerencséje lesz önnek a leghatározottabb ellenállással utját állani.

Felszólitom tehát önt, tábornok ur, önnek Buda bástyáira

nézve egészlen hatálytalan tüzelésével felhagyni, minthogy különben kénytetve leszek, egy pár nap mulva Pest városát szinte ágyuimmal megtámadni, mihez olly roppant segédszerekkel vagyok ellátva, hogy Pestnek végromlása okvetlenül be fog következni, a mihez már most is kell nyomulnom, megtámadtatva levén Pest részéről is.

Egyébiránt fel kell önt világositanom, hogy én nem vagyok magyar, hanem schweiczi és naturalisált osztrák, hogy Magyarhon iránt semmi kötelezettséggel nem terheltetem, hogy családom önnek nem áll hatalmában, és habár volna is, ezt nem vetném mérlegbe, azért végszavam önhöz :

Én a helyemet, mint kötelességem és becsületem kivánja, utósó emberig meg fogom védeni; feleljen ön arról, ha e miatt a két szép testvérváros fel fog áldoztatni. Buda, máj. 4-én 1849. Hentzi m. k., vezérőrnagy és várparancsnok."

A történteket láttuk.

Pest bevétetett. Budán osztrák őrség maradt. Kossuth a nemzet nevében parancsolá Görgeinek, hogy Budát vegye be.

„Most már minden elveszett, mond Görgei, e strategiai baklövés által."

De azért a parancsot teljesité.

Görgeinek a Svábhegyről küldött két hadjelentése az ostrom folyamát legtisztábban irja le.

„Folyó hó 11-kén az ellenség 3 osztály dzsidással, 3 zászlóalj gyalogsággal és vadászokkal, 6 ágyuval és röppentyüvel Lesvár felé közeledvén, előörseinket megtámadták; de Pöltenberg ezredes urtól segitségre küldött 3 osztály huszár és 9 ágyu megérkeztével az ellenséget különösen tüzéreinknek jól irányzott lövéseivel Eneséig visszaverték, ki egész Csornáig visszavonult.

Veszteségünk 2 sebesült tüzér, a huszároktól pedig 1 tizedes és 3 közvitéz elfogatott; az ellenségtől elesett egy dzsidás-tiszt több ember és ló, és a mint egy később átszökött őrmester és 2 közember állitják, huszonhét halottat, sok sebesültet és 12 lovat vesztett az ellenség.

Trebersberg tüzér-százados ez alkalommal igen jelesen viselte magát, miután ágyuival az ellenséget visszavonulásra birta, a keskeny töltésen egy ágyuval személyesen az ellenség után nyomult, és a legnagyobb golyózáporban az ágyut maga irányozván, kemény és jó tüzelése által az ellenség hátcsapatát szaladásra kényszerité, melly bátor előnyomulás által a többi ágyuk is tért nyervén, felállittathattak. E kitünő viseletért Trebersberg százados 3-dik osztályu érdemjellel diszesittetett fel. Ugyanaz nap reggeli 6 órakor a Csallóközben is 3 osztály lovasság 3 álgyuval Dunaszegnél felállitott előörseinkre törtek, de 3 órai csatázás után ismét Hédervárra visszaverettek.

Az átszökött őrmester beszéde szerint, minden oldalróli átalá-

nos megtámadás volt e napra meghatározva; de mivel az enesei oldalról a megtámadás visszaveretett, az ellenség terve füstbe ment.

Hentzi, budai várparancsnok, fenyegetését tegnap este borzasztón teljesitette. Jól czélzott számos lövések által sikerült neki a pompás dunasort több helyeken egyszerre meggyujtani. A tűz, nagy szél által élesztve, csakhamar elterjedt és Pestnek legszebb részét hamuvá tette. Borzasztó látvány volt! Az egész várost lángtenger boritotta, és a füstgomolyok közepett az égő gránátok csillagzáporként iszonyatos dörgéssel zuhantak a szerencsétlen városra. Nincs toll, melly e látványt egész valóságában leirhatná; „de én részemről az egész tüneményben az austriai dynastia halálpompájára gyujtott fáklyáknak lobogását láttam, mert a kiben e hazában még egy szikrája volt a kegyeletnek a hitszegett dynastia iránt, azt a tegnapi tett örökre kiirtotta; s ezért bár szivből fájlalom a főváros pusztulását, én az ellenség ezen gyalázatos tettét, mellyet akadályozni hatalmamban nem állott, de mellyre részemről semmi ok nem szolgáltattatott, csak a vár annál erélyesebb ostroma által megtorlani törekedendem, és annál szentebb kötelességemnek ismerem, a fővárost minél hamarabb illy minden emberiségből kivetkőzött ellenségtől felszabaditani."

„Ma reggeli 3 órakor Csepelszigetnél vetett hajóhidunk elrombolására az ellenség a budai lánczhidoszloptól 3 gyujtó és 4 kővel terhelt rontó-hajót bocsátott le a Dunán; de felállitott őrségünk az ellenség szándékát megsejtvén, olly erélyesen járt el hivatásában, hogy a hajókat elfogva elsülyeszté. Rohlitz főhadnagy, mint kinek rettenthetetlensége-, ügyessége-, s erélyességének egyedül köszönhetni az ellenség káros szándokának olly szerencsés meghiusitását, századosul lőn előléptetve."

Május 19-dik- és 20-án cseltámadások történtek, 21-re virradóra volt az elhatározó támadás. Előtte egész éjen át ágyuzás folyt, mintha roham nem is történendnék.

Két óra után a fehérvári rondella s a bécsi kapu tájáni rés egyszerre támadtattak meg. Mintha Róma harczosai keltek volna ki sirjaikból, megujulva láttam Julius Caesarnak a teutonok elleni küzdelmét s megujulva láttam a teutonok védelmét a római sas ellen.

A honvédek egy része puskatüzet adott, más része a kartácszápor daczára létrákon mászott fel, s ha 10 elhullott is, a 11-ik mégis rohant.

Görgei a Heiderich-háznál, hol főhadiszállása volt, a tornáczon fel s alá járkált egyszerü őrnagyi ruhában sipka nélkül s nézte a távcsővön át a harcz folyamát.

Másfélórai folytonos kartácstűz után néhány zászlóalj feljutott a várba, Ludwig kormánybiztos kérdé Görgeit: megirhatom-e Debreczenbe, hogy a vár be van véve, s figyelmezteté Görgeit az olaszok által kitüzött fehér zászlóra.

Emlékezik ön Melasra Marengónál? mond a fővezér. Ön megteheti, én még nem.

Négy óra lehetett. A hajnal első sugárai már kisütöttek.

Ott ott! mond Görgei, pillanatra kigyult arczczal, ott lobog a nemzeti tricolor! Éljen a honvéd!

S aztán néma és komor lőn. Volt e komorságában valami, mi a Carthago romai fölött siró Cato arczához hasonlitott.

Mint Róma bajnokai, e várossal, ugy küzdének a honvédek itt is. Mindkét vezér nyert, hogy diadala által eltemesse, miért küzdött!

A bevett várból Rákóczy és éljenek harsogának, éljenek a szomszéd városból.

Éljenekkel még nem vétetett be vár, mond Görgei. Nyergeltetett s oda ment, hol a pusztitás és halál angyala irtózatos nyomorokat hagyott. A helyszinén jutalmazá a bajnokokat. Többi közt egynek a golyó által kilyukasztott köpenyére tüzte fel az érdemrendet: „ügyelj ugymond köpenyedre, mert ha mindenüvé tüzök érdemrendet, furcsán fogsz kinézni.“ A lég mephyticus kipárolgással volt saturálva, az utczák kövezete cserép-, üveg- és gránátdarabokkal telve, az utczákon merev tetemek nyujtózának, a házak megrongálva s a nádori lak leégve volt.

Buda bevételét ő maga strategiai baklövésnek nevezé.“

II.

Perczel, mint kezdé, hasonló szerencsével folytatá az alvidéken táborozását.

Perczelnek a Bánát és határőrség visszafoglalására tett csatái közt az utólsó s egy időre teljesen befejező volt a május 7-iki, az uzdini csata.

Perczel teljesen győzött s az ellenség kétfelé oszolva, vad futásban keresett menedéket. Azonban a ráczság és oláhság közül igen sokan megadták magokat, mint Perczel jelenté: „térden állva esdettek nőik számára kegyelmet.“

A máj. 7—10-diki napokróli hadjelentést nem leend érdektelen közölni:

„A május 7-iki uzdini csata következtében a mokrini, basahidi, melenczei csaták folytán amugy is tetemesen fogyott és lehangolt egyesült szerb- rácz- császári hadsereg tökéletesen megsemmisült, és nemcsak Bánát, de a határőrség elfoglalása is ezáltal be van végezve.

A német- oláh határőrök, ugy a tótok is, legnagyobbrészt szétfutottak, és haza takarodva helységenként adják meg magukat. A

ráczság, értem a bánáti megyebelieket, ma vagy ezer szekérrel adá meg magát nőstül, gyermekestül.

Rettenetes egy látomás, 4—5000 népséget látni, melly pár nap óta futva mit sem evett. Ők szekereikkel, családaikkal lakhelyeikre parancsoltattak; fegyvereiket a Dunán átkelt szerémi határőrcsapatok és császáriak vitték el.

Pancsova küldöttsége már itt volt. A ráczság onnét Zimonyba szökött.

Ma délután a közel fekvő helységekben polgári igazgatás behozatala rendeltetik el."

„Mint már jelentém, az uzdini csata elhatározó volt: az ellenség kétfelé oszolva, vad futásban kerese menedéket. Nagy része, jelesen a ráczföld népe és igen sokan a végvidéki tót- oláh- német katonaságból, elvált vagy elmaradt az ellenséges táborokból, és haza, meg a szomszéd helységekbe menekült, mig alig harmada az ellenem állott nagy erőnek volt képes a Temesen Opovánál és ugy számukra készen állott gőzösökön és dereglyéken Szurdoknál a Dunán átfutni.

Bene alezredes Opovára küldetvén, ott a rácz földnépből sok ezer kocsikon megszámlálhatlan sokaságot talált és szoritott meg. Férfi, nő, gyermek, bánáti és bácsi megyékből, kiket a csábitó császári had nem engede magával a Dunán átkelni. Rettenetes sors éré e bűnös szerencsétlen népséget; több napokon át futva, éhezve, térdre hullva könyörgének kegyelmet. A férfiak csak nejeik és gyermekeik élteért könyörögtek, átkozva a császárt, a szerbeket és papjaikat.

Ők, mikint az Uzdinnál elfogottak, eredeti helyükre podgyászaikkal elutasittattak.

Egyik dandárommal Páncsováig sieték, még két kis ágyu, 30 töltésszekér, 600 lőfegyver, több dob, két császári és nagyobb mennyiségü rácz lobogó is birtokunkba esett, sőt még két a magyarságtól előbb elfoglalt lobogó is. Ezentúl nagy mennyiségü élés- és ruhanemü.

A népség lelkesedéssel fogada. Az elfutott lakosságnak 8 nap szabatott a visszatérésre. Polgári igazgatás fog rendeztetni, mig az országgyülés határozand.

Épen most veszem Bem altábornagy szives tudósitását, melly szerint Fehértemplomnál ő is megverte a császáriakat.

A melenczei csata april 29-én Becskerek és Melencze közt az eleméri, jankahidi és mitrai vonalon ment végbe.

Eznap hadammal Melenczét áthaladva, a fenti vonalban üték tábort, másnapra az ellent Becskereken megtámadandó; ő bizva 40 ágyujában és roppant számában, ezt nem várá el, hanem délután 4 órakor Mitra és Elemér közt 11 erős colonneval ellenem mozdula. Én szokás szerint be nem várám, hanem szinte elébe sieték.

És mintegy 5 órakor kezdődött azon nagy csata, melly Bánát meghódittatását lehetségessé tevé és az egyesült császári- szerb- rácz hadak megsemmisitését következteté."

III.

Bem erdély visszafoglalásával nem elégült meg. Kinyomult a Bánátba s részint Perczelnek adott utasitásokat, részint maga operált.

Bem fegyverei mint Erdélyben ugy a Bánátban is annyi szerencsével harczolának.

Sergei Károlyi alezredes vezénylete alatt (máj. 8-án) megszállák Fehértemplomot. 10-kén ő maga is oda érkezett s Petrilovánál a császári sergeket megvervén, Szászka ellen ment s ezt el is foglalta volna, ha a szaladó sergek a hidat el nem rontják.

Ezáltal a császáriak kényszeritve voltak a Bánátot másodszor is odahagyni (május 16-kán.)

E tárgyban Orsováról május 16-ról küldött hadijelentése:

„Különös szerencsémnek tartom kormányzó urat arról értesithetni, hogy isten segitségével sikerült nekem Magyarországnak a Bánátot nagy áldozatok nélkül visszaszerezni. Közeledésemre az ellenség mindenütt megfutott, annyira s olly gyorsan, hogy azt el sem érthettem; Orsovát pedig lövés nélkül elfoglaltam. A nép minket mindenütt barátságosan fogad, mert tudják a káránsebesiektől, hogy csak javukat óhajtjuk.

Az ellenség erős volt, ereje mintegy 14,000 emberből s 40 ágyuból állott, ez éjjel hagyta el Orsovát és Szkelakladovára ment Oláhországba; én a török basához küldött levelemben ezen átkelés ellen protestáltam és őt a népjog tiszteletbentartására és ennek értelmében az átkelt sereg lefegyverzésére felszólitottam.

A sereg, mellyet a Bánátból kivertem, Puchner régi hadseregéből, a temesvári őrség egy részéből s két zászlóalj végvidéki katonákból állott. Ezen szerencsétlen népnek egész erejét már kiszivta az ellenség, mert minden hadi szolgálatra alkalmas férfiut magával vitt, csak öregeket, asszonyokat s gyermekeket hagyván hátra.

Kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy ezen működésemben Perczel tábornok erélyes és szives segédkezet nyujtott, nem emlitem bátorságát, haditehetségét, mert ezek ismeretesek; nála nélkül ezen működés nem végeztetett volna el olly gyors sikerrel.

Még csak Temesvárt kell elfoglalni; a vár már olly jól van körülvéve, hogy onnét a várőrség többé ki nem jöhet, legfelebb a maga megadására. A várőrség kirohanást kisérte, hanem az általam ott hagyott sereg által visszaveretett; ugy gondolom, illy kisérletektől jövőre óvakodni fog. Az ellenség visszaverésénél különösen Pereczy alezredes tüntette ki magát; ezen visszaveretés eredménye

a várőrség tökéletes demoralisatióját fogja előidézni. Küldöttem a várba 15 fogolyt, kiket Orsován fogtam el, hogy lássák azok sorsát, kiknek a várat kellett volna felszabaditani; ugy vélem, hogy ez a vár megadását csak siettetni fogja. Bem."

Orsováról pedig Omer pasához mint a török hadsereg Oláhországbani főparancsnokához Bem levelet irt, mellyben Puchnernek lefegyverezését követelte, mi azonban nem történt meg.

A küldöttség, eljárásáról következőleg számolt.

„Tisztelt altábornagy ur! Tegnapi napon kapott szóbeli parancsa következtében Ujorsovára indulván, midőn a Duna magyarországi partjára érkeztünk s a szigeten levő török várőrségnek a kihivó jelt megfuvattuk, azonnal a várból egy csolnak 24 török katonával hozzánk átjött, velök Hassan Effendi őrnagy a bas veje, és Ali Sülejman tüzér-százados, kik is bennünket az ujorsovai várőrség parancsnokához Ozmán bey basához átvittek. Midőn a Duna közepére értünk, azonnal az ujorsovai váron s a basa lakásán tiszteletünk jelére (mint a velünk levő török tisztek magyarázák) a török lobogó felvonatott: a várba beérvén, a diszrendben felállitott török katonaság között Ozman bey basához bevitettünk, ki is bennünket felállva fogadván, kölcsönös tisztelkedés után az átadás végett reánk bizott leveleket neki átnyujtottuk. Miután a hozzá intézett leveleket környezetéből néki senki nem tudta megmagyarázni, azokat felbontva nekünk visszaadta, s tartalmukat megmagyarázni kérte; mellyeket mi elolvasván, értésére adtuk, hogy az elsőben független hazánk kormánya nevében altábornagy ur által arra szólittatik fel, hogy miután a független magyar haza kormánya most másod izben tapasztalni kénytelen, hogy ellenségünk, az osztrák hadsereg, a magas porta tartományaiba menekült és ezen fegyveres bemenetelt a török udvar meg nem gátolta, ezáltal mintegy közvetve a független magyar haza iránt ellenséges indulatot mutat, hogy ezen ellenséges indulat részünkről ne viszonoztassék: kivánja a magyar kormány nevében altábornagy ur, hogy az összes osztrák sereg lefegyvereztessék, fegyvereik altábornagy urnak a magyar kormány részére átadassanak, az emberek pedig további rendeletig letartóztattassanak.

Elolvastuk a második levelet, mellyben az osztrák erő által elrabolt két gőzös s három vontatóhajó mint magántulajdon a társaság részére visszaköveteltetik. Végre elolvastuk a harmadikat, mellyben altábornagy ur a Duna túlsó részéről seregünkre történt lövöldözések ellen tiltakozik. Mind a 3 levélre nézve szóval a legszivesebben megigéré, hogy altábornagy ur kivánsága szerint fog intézkedni.

Szinte azonnal elinditá az Omer basához czimzett levelet rendeltetése helyére. A magyar országgyülés függetlenségi nyilatkozatát, mellyet neki átadánk, a legszivesebben vette.

Miután a török szokás szerint bennünket kávéval és dohányzás-

sal megvendégelt, barátságos kézszoritásával és szives szomszédi egyetértésrei kéréssel elbocsátott, látogatások tevésére seregünket, s részéről visszontlátogatások elfogadására bennünket felkért, s tiszteletét altábornagy urtól kezdve egész az utolsó közembernek is küldötte.

Mint egy figyelmet érdeklő dolgot érdemesnek találjuk azt is jelenteni, hogy apróságok vásárlása alkalmával bankjegyekkel fizetvén, a kereskedők által, a minket kisérő török tisztek jelenlétében, meg voltunk kérve, hogy ne osztrák hanem magyar bankjegyekkel fizessük a vett tárgyakat."

IV.

A május 2-diki ülésben Kossuth következő előterjesztése fogadtatott el:

„Kossuth Lajos, a nemzet parancsából Magyarország s minden hozzátartozó országok, részek és tartományok kormányzó-elnöke ezennel adom tudtára minden törvényhatóságoknak, egyházi, világi s katonai hivataloknak, tisztviselőknek és lakosoknak, mikint én az álladalom ideiglenes ministeri kormányzata s kormányzati szerkezete iránt a nemzetgyülésnek következő előterjesztést s illetőleg tudósitást nyujtottam be:

Kötelességemnek tartom a nemzetgyülésnek jelenteni, mikint a nemzetgyülés által reám ruházott hatóságnál fogva ministerekül következőket neveztem ki:

Belügyministerré, egyszersmind a ministeri tanács elnökévé Szemere Bertalan képviselőt.

Külügyministerré gr. Batthyány Kázmér baranyai főispánt.

Pénzügyministerré Duschek Ferencz pénzügyministeri statustitkárt.

Közlekedési ministerré Csányi Lászlót.

Vallás- és közoktatási ministerré Horváth Mihály, vál. csanádi püspököt.

Igazságügyministerré Vukovics Sebő képviselőt.

A hadügyminister iránt jelentésemet legközelebb megteendem.

A kereskedelmi ministerium vezetését az illető minister kineveztetéseig ideiglenesen gróf Batthyány Kázmér külügyminister viendi.

A mi a kormányzatnak organismusát illeti, ennek a designált ministerium már itt levő tagjai közegyetértésével történt megállapitásánál két alapelv tartatott szem előtt.

Egyik az, hogy midőn a nemzetgyülés april 19-én hozott függetlenségi határozatában az ország jövendő kormányrendszerének minden részleteiben a nemzetgyülés által történendő megállapitásáig azt rendelé, hogy az országot egész egyetemes kiterjedésében a

magam mellé veendő ministerekkel ugy saját magamnak mint az általam nevezendő ministereknek személyes felelősségünk s számadási kötelezettségünk mellett kormányozzam, csak ideiglenes kormányt alapitott, az alkotmányozás hatalmát pedig, mint a függetlenségi nyilatkozat által a nemzetgyülésre visszaszállott népfenség természetes corolláriumát s egyszersmind a kormányzat egész működése felett a felelősségre és számadásra vonás folytonos gyakorlásának jogát is magának tartotta fen. A miből természetesen következik, hogy a nemzetgyülés hatóságára, működésére és működési körére, idejére s formájára nézve bármit is határozni, szóval a nemzetgyülés iránt s felett rendelkezni az ideiglenes kormányzati organisatio köréhez nem tartozhatik, hanem mindez a dolog természeténél fogva magának a nemzetgyülésnek van fentartva.

Következőleg az álladalom ideiglenes kormányának a nemzetgyülés irányábani viszonya a folytonos felelősségben, számadási kötelezettségben s törvényei és határozatai iránti engedelmességben határozódván, csak arra van szükség, hogy a kormányzó és ministerek közti kölcsönös viszony a szükséges egység s öszhangzás végett fővonásaiban kijelöltessék. S errenézve alapul második vezérelv gyanánt az vétetett fel, hogy ezen viszonynak akkép kell meghatároztatni, miszerint a nemzetgyülés folytonos őrködésén kivül a nemzet a maga szabadságának és függetlenségének biztositékát ebben is feltalálja.

Ezen elvből indulva, az alkotmányos élet kelléke szerint, a ministerekkel abban állapodtam meg:

1. Hogy a kormányzó bármelly rendeletei, parancsai, határozatai, kinevezései csak ugy érvényesek, ha a ministerek egyike által is aláiratnak; következőleg

2. Hogy a kormányzó csak a ministerek által kormányozhat.

3. Hogy a kormányzónak valamint felelőssége, ugy hatósága is a magasabb, ugy egyházi mint világi és katonai hivatalok kinevezésén kivül, különösebben az álladalom kormányzati politikájának meghatározására s a rendezést és szabályozást meghatározó rendeleteknek megállapitására szoritkozik. Mikre nézve tehát a ministerek sem összesen, sem egyenként, a kormányzó megegyezése nélkül nem határozhatnak. Mig ellenben

4. Az egyetértőleg megállapitott kormányzati politikát s rendezést szabályzó rendeletek végrehajtása körében a közigazgatás minden ágaira nézve a ministerek saját hatóságukkal és saját felelősségök mellett intézkednek. A ministerek választása, következőleg ha felelősség érzetében azt elkerülhetlennek látná, részben vagy egészben változtatása is, ezen ideiglenes kormány egész ideje alatt a nemzetgyülés határozata értelmében természetesen a kormányzó hatóságához tartozván.

5. Olly rendelkezések, mellyek az álladalom sorsának s jöven-

dőjének alakulására lényeges befolyással lehetnek, mint például: hadüzenet, béke- és szövetségkötés, teljes érvényességet csak a nemzetgyülés helybenhagyásával nyerhetnek.

Ezek azon állapodások, miket a nemzetgyülés helybenhagyása alá terjeszteni valamint kötelességemnek ugy elegendőnek is tartottam. Minden egyebek az alkalmazási részletekhez s az eljárás formáihoz levén számithatók.

Annyit mindazonáltal a kormányzati ügyek tárczaszerinti felosztására nézve megemliteni nem tartok feleslegesnek, hogy azon ministerium, melly az 1848. 3. t. cz. által a király személye mellé volt rendelve, a volt dynastia hitszegése s a nemzet függetlenségi nyilatkozata által magában elenyészvén, helyébe az álladalom külügyeinek igazgatása végett a külügyminister lép. Ellenben más egyéb azon megszüntetett ministerium köréhez számitott ügyek, mint nevezetesen a katonai hivatalokrai kinevezések, az illető minister ellenjegyzési köréhez tartozandnak.

A megkegyelmezési jognak gyakorlatára nézve pedig czélszerünek látszik egy kegyelmi széknek felállitása, melly 4 tagból álland, kiket a kormányzó nevez ki. Ezen kegyelmi szék fogván az igazságügyminister elnöksége alatt minden megkegyelmezési ügyekben, de csak birói itélet után, határozni. A megkegyelmezési oklevél pedig az igazságügyminister ellenjegyzése mellett a kormányzó által a nemzet nevében fog aláiratni és kiadatni.

Ezen elvek alapján vélném ugy a kormányzó által a nemzetgyülés előtt, mint a ministerek által a kormányzó előtt leendő esküformát megállapitandónak, melly a jelen körülmények szerint alig volna többre terjeszthető, mint a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fentartására s a nemzetgyülés törvényei s határozatai iránti engedelmességre. Kelt Debreczenben, május 1-jén 1849., az ország kormányzó-elnöke, Kossuth Lajos, m. k."

„Melly előterjesztésemet a nemzetgyülés mai napon tartott vegyes ülésében a ministeri kinevezésekre nézve kellő tudomásul vevén, többi részeire nézve pedig helyeselvén és helybenhagyván ezennel közhirré teszem, hogy a fennevezett ministerek mai naptól kezdve kormányzati hivatalos működéseiket megkezdették. Kelt Debreczenben, május 2-án 1849. Kossuth Lajos, országos kormányzó."

Az uj ministerek május 14-én igtattattak hivatalaikba.

V.

A hadügyministerséget ideiglenesen Klapka vezette.

Hire futamodván ekközben a muszka interventiónak, következő két rendeletet s óvást bocsáta ki a magyar kormány:

„A ministeri tanács előterjesztése a kormányzóhoz.

Az országot idegen hadsereg beavatkozásának veszélye fenyegeti. A muszka katonaság egy csoportja azóta talán már át is lépte a magyar föld határait.

Mi nem hisszük, hogy Európának alkotmányos kormányai a zsarnokhatalom e példátlan vakmerőségét tétlenül elnézzék. Mi nem hisszük, hogy ha a kormányok azt elnéznék is tétlenül, Európa szabad népei a nemzetek örök jogának e halálos megsértésére harczra ne keljenek. Mi nem hisszük, hogy volna Európában szabad kormány és szabad nép, mellynek mind jogérzetével mind érdekeivel ellentételben nem állana elnyomása egy nemzetnek, melly egykor a kereszténységnek bástyája volt a keleti bálványimádás ellen, s jelenleg előharczosa a szabadságnak a sötétség és szolgaság ellen, egy nemzetnek, melly idegen segély és a szomszéd népjogok sérelme nélkül képes volt jogszerü önállóságra és függetlenségre emelkedni Európa szabad nemzeteinek sorában.

Mi nem hisszük soha, hogy a népek elhagyjanak egy népet s hogy isten veszni engedje a szabadság és emberiség örök elveinek dicsőséges diadalát.

Mi megvárjuk az Európa sőt az egész művelt világ által megállapitott és bevallott nemzeti jogok sérthetlenségének nevében, hogy Európa népei fogják teljesiteni kötelességeiket.

Azonközben a magyar nemzet is fogja teljesiteni kötelességét, hogy saját függetlenségét megvédvén, ereje legyen Európa minden népei veszélyezett szabadságának biztositásában is közremunkálni.

Isten, az igazságos és mindenható, megáldotta eddig fegyvereinket, a szent szabadság fegyvereit az osztrák hadsereg legyőzésében. A muszka hadsegedelem honvédeink lángpallosa elől gyalázatosan futamlott ki hazánk földéről. Folytassuk a harczot bátran, seregeink megszokták a győzelmet; Európa népei ébredeznek fegyverrel kezökben, isten pedig kisértetbe ejti bár a szent ügyet, de áldása még nem hagyta azt el soha.

Megnyugtató ugyan annak tudása, hogy a nemzet sorsa felett egy hatalmas hadsereg áll őrt, mellynek mind számát, mind lelkesedését, mind vitézségét tekintve, az igazságos diadal kivivásán egy pillanatig sem kételkedhetünk, kivált miután néhány rövid hét lefolyása alatt számra nézve csaknem mégegyszerannyival fog az szaporittatni.

De kell, hogy hadainkon kivül az összes nemzet részt vegyen a harczban. Veszélyben van hazánk, nemzetiségünk, vallásunk, szabadságunk, életünk; mindezt megmenteni hirdettessék keresztesháború országszerte.

A muszka jogtipró beavatkozása által mindenkinek mindene veszélyezve van.

A muszka szabadságunkat fogja elragadni, mert a muszka csak rabot és szolgát ismer.

A muszka hazánkat fogja gyarmattá alacsonyitni, mert a muszka nem tűr maga körül önálló s tőle nem függő birodalmat.

A muszka nemzetiségünket fogja kiölni, a magyarét, a németét, az oláhét, a ráczét, a tótét egyaránt, mert gyülöli mindazt, mi nem muszka, s testvérjének a lengyelnek ásott sirjába minden más nemzetiséget is még kegyetlenebb szivvel eltemetend.

A muszka vallásunkat fogja eltiltani, mint Lengyelországban a catholicismust üldözi, Lieflandban, Esthlandban a protestansokat kínozza, az óhitüekre saját formáit és patriárcháját erőteti, az izraelitákat pedig rémületes szenvedésekkel sanyargatja.

És vele, mint sötét borulat, a vadság és müveletlenség hosszu uralkodása közeledik.

Nincs e szerint sem jog, sem érdek, nincs vallás, nincs nemzetiség e hazában, mellyre a muszka beavatkozás által védelem helyett eltipratás és végveszély ne várakoznék.

Tehát minden vallás, minden nemzetiség, a szabadság, a függetlenség mind egyesülni fog, mindennek egyesülnie kell, az országos keresztes háboruban részt venni. Hadseregünkhöz igy milliók csatlakoznak. Egyesek elvesznek, de a nemzet megél s megáll és megmenti erejével és példájával Európát magát.

E keresztes háboruja a szabadságnak Felső-Magyarországra nézve, véleményünk szerint, azonnal kimondandó, hogy, ha a fölkelés órája üt, az országos háborura a nép készen találtassék.

Szükségesnek tartjuk különösen :

1. Hogy a muszka beavatkozás ellen Európa szine előtt a nemzet nevében ünnepélyes óvás tétessék.

2. Hogy a nép felhivások által az általános fölkelésre buzdittasék.

3. Hogy folyó hónap 27-étől kezdve 3 héten keresztül minden ünnepnapon és csütörtökön az egyházakban mise tartassék és könyörgések s egyházi beszédek mondassanak elháritása végett azon irtózatos veszedelemnek, melly az európai népek szabadságát, különösen a magyar nemzet legdrágább kincseit fenyegeti.

4. Hogy minden polgárra nézve f. é. junius 6-ára a bőjtölés kötelezőleg mondassék ki.

5. Hogy a 2-dik pontban meghatározott napokon napjában kétszer, minden templomban, minden harangok meghuzattassanak.

6. Hogy annak idejében a püspöki kar és papság papiöltözetben a fölkelő néppel együtt jelenjen meg s a népet az emberi nem szabadságáért halált szenvedett megváltó nevében hősi harczra buzditsa.

7. Hogy intézkedés történjék, miképen a határszéleken a beavatkozó muszka sereg elől minden élelmiszerek és szükségletek egész mérföldekre elhárittassanak, az álladalom tökéletes kárpótlást igérvén azoknak, kiknek ezáltal kár okoztatik.

Mindezeknek végrehajtásával a közoktatási és a polgáriakra nézve illetőleg a belügyminister bizatnék meg.

E hallatlan, zsarnoki, jogellenes beütés illy rendkivüli módokra kényszeriti a kormányt, azon kormányt, melly a nemzet által megállapitott népfenség elvét, a nemzeti jogok szentségét és a magyar név becsületét minden áron épségben meg akarja őrizni.

S a ministeri tanács ohajtja önnek megegyezését és nevét itt is szemlélni s szemléltetni, miután a nemzet megszokta annak sikeres vezérlete és elővilágitása mellett vívni és kivívni a szabadság diadalát. Debreczen, május 18-kán 1849. Ministerelnök Szemere Bertalan, külügyminister gr. Batthyány Kázmér, vallás- és közoktatási minister Horváth Mihály, pénzügyminister Duschek Ferencz, közlekedési minister Csányi László, igazságügyminister Vukovich Sebők."

„A ministeri tanács fönirt előterjesztését az igazságos isten segedelmébe vetett bizodalommal, sikerének teljes reményében, helyeslem, jóváhagyom s megerősitem, annak végrehajtásával a belügyi, vallás- és közoktatási ministerek azon meggyőződésem kijelentésével bizatván meg, hogy a nemzet e rendelet felhivásának vallásos ihletséggel fog megfelelni és leszen országos lételünknek s vallási és polgári szabadságunknak dönthetlen oszlopa, mert istennek, vallásnak s a hazaszeretetnek paizsa alatt egy lelkesült nemzet győzhetetlen. Kelt Debreczenben, május 18-án 1849. Kossuth Lajos, kormányzó. Szemere Bertalan, belügyminister."

„A magyar nemzet ünnepélyes óvása az orosz avatkozás ellen.

A magyar nemzet országos életének velejében megtámadtatva, az igazságos isten segedelmével lebóditotta a pártütést, mellyet törvény és alkotmány ellen maga a hitszegő uralkodó ház a legirtózatosb ármány és erőszak által felbujtogatott.

És az ország határszéleig visszakergette a nemzet szabadságának s önállásának meggyilkolására törő austriai hadseregeket.

S az egész nemzetnek egyhangu lelkesedésével s közmegegyezésével, elidegenithetlen nemzeti jogánál s az önfentartás szent kötelességénél fogva kimondotta örökreváló számüzetését a habsburglothringeni háznak, melly magát a legirtózatosb bünökkel és hitszegésekkel megfertőztette.

Soha nemzet igazságosabb harczot nem vivott.

Soha uralkodóház igazságosabban nem büntettetett.

Soha nemzet méltóbb várakozással nem remélheté, hogy köz-

megállapodással alakitott nemzeti kormányának a béke s nyugalom ölén azon sebek gyógyitására lehetend forditani gondjait, mikkel a trónvesztett zsarnok e nemzet keblét eláraszotta.

És ime minden hadizenet nélkül orosz fegyveres tömegek mutatkoznak a szomszéd Galliczia és Krakkó területén, Magyarországot az istentelen habsburgház fölhivására betöréssel fenyegetők.

Minden készületek, minden tudósitások arra mutatnak, hogy a szintolly zsarnok, mint saját bűnei miatt erőtlen habsburg-lothringeni ház, az orosz hatalommali szövetkezés által igyekszik a sokat szenvedett magyar nemzet sirján emelni fel ujra zsarnok hatalmának trónusát.

A magyar nemzet el van határozva, e megtámadásnak is ellenállani.

El van határozva inkább utolsó emberig elvérezni, mintsem hogy gyilkosát urának fogadja el valaha.

De midőn e komoly és rendithetlen határozatában ájtatos reménnyel hiszi igazságos fegyvereinek győzelmét, egyszersmind az engesztelhetlen elkeseredés érzetével kiált fel isten s a mivelt világ népei előtt és ünnepélyes óvást teszen az orosz hatalmasság igazságtalan avatkozása ellen, melly egy hitszegő zsarnok kedveért minden emberi és nemzeti közjogot szentségtelen lábbal készül tiporni.

Teszi ezen óvást a kényszeritett önvédelem kétségbe vonhatlan kötelességének érzetében.

Teszi azon köz népjog nevében, melly az álladalmak kölcsönös viszonyainak fölszentelt alapját képezi.

Teszi azon szerződések, nyilatkozatok és óvások nyomán, melylyek a nemzetek életét a bitorlás túlhatalmaskodásai ellen minden más népek jogérzetének közös oltalma alá helyezik.

Teszi a szabadság, az európai egyensúly s a civilisatio nevében.

Teszi az emberiség s azon ártatlan vér nevében, melly illy háboruban kiontva, boszuért kiáltand fel az igazságos istenhez.

A magyar nemzet biztosan számit reá, hogy ezen óvására minden jogot tisztelő és szabadságot szerető nép, meleg rokonszenve felelend.

De bár az egész világ által elhagyatnék is, határozott öntudattal jelenti ki isten és világ előtt, hogy a zsarnok erőszaknak meghajolni nem fog, hanem önvédelmének igazságos harczát utolsó csepvérig megvívandja.

Isten s a mivelt világ legyen biró közöttünk és zsarnok megtámadóink között. Kelt Debreczenben, május 18-kán 1849. Kossuth Lajos, kormányzó, Gr. Batthyány Kázmér, külügyminister."

Másfelől a cultusminister országos imát és bőjtöt rendelt.

Nevezetes rendelet volt másfelől épen ez időben, hogy a hétszemélyes és kir. táblák s váltófeltörvényszék feloszlattatának. (Deb. maj. 26-án), azok helyett uj törvényszékek állittatandván fel.

VI.

A magyar kormány junius 5-kén tartá Budapestre fényes bevonulását.

Utolsó csilláma diadalaiknak! ....

A felső császári hadsereg vezényletét maga az uralkodó Ferencz József vette át, ki is a táborban megjelenvén, nagy lelkesedéssel fogadtaték.

Következő proclamátiot bocsáta ki:

„Egy vétkes párt, lelkiismeretlen felforgatók által vezettetve, miután botrányt botrányra tetézett s a hazugság és ámitás minden eszközeit kimerité, hogy titeket felségsértő hűtelenségre birjon s elszakitsa azon köteléket, melly hosszú évsorokon át népeinket békés egyetértésben összefűzé, nyilt háborút visel királytok ellen, hogy őt örökölt jogaitól megfossza és a fölöttetek s mások vagyona fölötti uralmat magához rántsa. Azon álürügy alatt, mintha nemzetiségtek vagy szabadságtok forogna veszélyben, feláldozza testvéreitek és fiaitok vérét, a nyugalmas polgár vagyonát, virágzó országtok jóllétét s fegyverre szólit benneteket ellenünk, királytok ellen, ki minden népeinek, azoknak is, kik ezelőtt azt nem birták, szabad alkotmányt adott, nagy birodalma minden nemzetiségeit biztositotta, mindegyiket egyenjogositá. És e párt nemcsak eme kárhozatos tevékenységére szoritkozik. A mi komoly megintéseinket megvetve, főtámaszát most más országok csőcselékében keresi. A nyugalomzavarók és kalandorok ezrei, emberek vagyon és erkölcs nélkül, csak bűnös szándékuk közössége által összekötve, állnak zsoldjaikban s már a lázadás vezéreivé levén, a ti költségeiteken, a ti véreteken akarják gyalázatos terveiket kivinni, titeket mint idegen ármányok vak eszközeit minden igaz szabadságnak, minden törvényes rendnek felforgatására használni. Illy bűnös törekvést megakadályoztatni, titeket elnyomóitoktól megszabaditani s a monarchiánknak nagy többség által olly hőn óhajtott békéjét biztositani, nemcsak a mi kötelességünk s rendithetlen szándékunk, hanem egyszersmind minden kormánynak feladata, mellynek a gondviselés által reábizott népek nyugalmát és jóllétét a béke és rend közös ellenségei ellen megóvnia kell. Ezen érzeményekkel telve, felséges szövetségesünk, az orosz császár ő felsége velünk egyesült, hogy a közös ellenséget leküzdjük. A mi kivánatunkra s teljes egyetértésben velünk jelennek

meg seregei Magyarországban, hogy a rendelkezésünkre álló hatalommal egyesülve a virányaitokat pusztitó háborúnak véget vessenek. Ne tekintsétek őket mint hazátok ellenségeit, ők barátjai királytoknak, kik őt szilárd határozatában: Magyarországot a hazai és idegen gonosztevők elnyomó igájából kiszabaditani, a legerélyesebben támogatják. Ugyanazon fegyelemmel, mint saját seregeim, minden hű státuspolgárnak érdemlett ótalmat adandnak, ugyanazon szigorral haladandnak elő a lázadás legyőzésében, mig isten áldása az igazságos ügynek győzelmet nem ad. Kelt cs. kéjpalotánkban Schőnbrunnban majus 12-kén 1849.

Ferencz József s. k.

Schwarczenberg s. k.“

Nyolczadik fejezet.

Csorna, Zsigárd és peredi csaták. Arad capitulál. Hadi tervelések, követség Görgeihez, Miskolcz eleste, szaladás Pestről, győri és komáromi csaták, Görgei a hadi törvényszék elébe hivatik, magyar sergek állása. A magyar hadsergek huzódása. Váczi csata Sasz és Görgei közt. Ez utóbbi huzódása Losonczig. Guyon diadala Verbász- és Hegyesnél. A kormány működési kezdete Szegeden. Az orosz hadsereg beütése Erdélybe. Brassó s Beszterczevidék eleste. Bem napi parancsa. Korponai Tiszafüred nél. Vetter visszafoglalja a Bácskaságot. Erdélyi hadjárat. Bem visszavonulása Taczig. Móczok elleni csaták. Vasvári eleste.

I.

Nagyobbszerü ütközet Csornánál történt. Görgei erről következő hadjelentést külde jun. 13-ról Győrből.:

„Van szerencsém ezennel két győzedelmes ütközetről tudósitást tenni, mellyeknek egyikét Kmethy ezredes Csorna mellet, másikát pedig Zambelli ezredes vivta ki.

Addig, mig én Győrből egy szinleges megtámadás végett Öttevénynek előre haladtam, s az ellenséges erős osztályokat, mellyek ezen helység előtt állomásoztak, Pöltenberg tábornok által visszanyomattam; Kmethy ezredes Csorna mellett megtámadá az ellenséget, mig szinte Zambelli ezredes Enese- és Kónynak egyirányu magasságra előrenyomult.

Az ellenség mind a két ponton visszaveretett, s elejénte rendesen, de később vad futásban vonult vissza Bősárkány felé, s a mieink által, kik már Jákóházáig haladtak előre, mostanáig is üzetnek.

A fényes csornai csata, mellyről én e pillanatban még csak előleges tudósitást tehetek, sok áldozatunkba került. Elesett 3 lovas százados, u. m. Desewffy, Münster és Dzworkowski; megsebesült Mikovényi őrnagy, s azonkivül 8 tiszt; legénység közül halott és sebesült van 100.

Az ellenség halottai, Wyss tábornok, gróf Bombelles őrnagy s 3 ismeretlen főtiszt; sebesült s elfogott tiszt 2, szinte egy házban elrejtve találtatott és elfogatott herczeg Salm hadnagy, azonfölül

150 halott fekszik a csatatéren őrmestertől lefelé. Nehéz és könnyü sebesült s elfogott több 50-nél. Halottak között van 50 dzsidás. Ezenfölül, a mint a barbacsi parasztok beszélik, sok szekér sebesülteket vitt az ellenség magával.

Kmethy ezredes a haza elismerését ujolag megérdemlé, szinte ugy Zambelli ezredes is, fáradhatatlan működéseik által.

A körülményes tudósitás később fog beküldetni.

Nagy-Sándor tábornok, Mocsonok és a Vág vize között, a túlnyomó erővel biró ellenséget olly határozottsággal támadá meg, hogy ez nemcsak a Vágon túl hátrált, de még az általa vert vághidat is fölégette maga után.

Ugy látszik, mintha még ekkoráig sem érkezett volna meg az ellenség számára a kedvező időpont az offensive megkezdésére."

Másik a zsigárd- és peredi csata volt. Erről junius 20-ról köv. hadjelentés küldetett:

„Knézics tábornok és Asbóth ezredes hadtestei Görgei hadügyminister személyes fővezérlete alatt tegnapelőtt (junius 20-kán) győztek.

Az ellenség Zsigárdból, Királyrévből és Peredből, (a Vágon túl Pozsonymegyében) kiveretett.

Mult szombati nem sikerült előnyomulásunk következtében Görgei fővezér személyesen ment fel a hadsereghez, s éjjel megérkezvén, reggeli 2 órakor táborunk már megindittatott Zsigárd és Királyrév felé. Az ellenség hadát Zsigárdon Pott, Királyréven Fleissing, Pereden Herzinger tábornokok vezérlék. Az ágyuzás 7 óra előtt kezdődött, az ellenség mindenütt visszanyomatott. 8 óra tájban azonban segélyt kapván, Pereden erős állást vőn, de Görgei végig lovagolván vitéz hadaink homloksorát, ezek szurony-szegezve rohanták meg az ellenséget s kedvező állásából kiverték. 13 tiszt és 70 közlegény estek foglyokul kezeinkbe.

Seregeink jun. 21-kén a nyert győzelem következtében előbbre nyomultak.

Távul a csatahelytől, a folyón innen, az aszadi hidnál egy botrányos nevetséges dolog jött közbe, melly a pletykahir szárnyain tovább hordva, egészen alaptalan nyugtalanitást okozott Komárom vidékén, s onnan idáig még inkább nagyitva elterjedt.

Az egész dolog ennyiből áll. A táborhelyen az élelmi szerek mellett fedezetül egy egészen uj ezrednek ujoncz-huszárai voltak felállitva, kik a túlparton kivivott győzelemről semmit sem tudva, azon, nem tudni mikint támadt vak lármára, hogy az ellenség jő! békés állomásukból elfutottak, s a népben rémülést gerjesztettek, pedig az ellenségnek hire sem volt; mert az a Vágon túl vitéz seregeink által dicsőségesen megveretett. Az egész vak lármának semmi más következése nincs, mint az, hogy a kik okozták, s a kik általa magokat elragadtatni hagyták, szigoruan fognak büntettetni."

II.

Következő junius 29-diki falragasz nem kis zavart okozott Pesten :

„Arad várának capitulationalis oklevele mindkét részről ünnepélyesen aláirva a kormányhoz immár megérkezett.

Győrnél ellenben csatát vesztettünk.

Erdélyben a Beszterczе felé beütött orosz visszavonult.

Brassóból még előbbre nem nyomult, sőt brassói fellegvárunk is tartja magát.

Nincs veszteni való idő, haladéktalanul fegyverre száljon minden férfiu!"

S valóban az oroszok beütésének hire elterjedvén, a magyar bankjegyek kelete megcsökkent, azokat elfogadni senki sem akarta.

Kevés sikere volt a kormány azon kiadott rendeletének is, hogy a nép tömegestül keljen fel.

S az olly hosszas időn át Berger által páratlan buzgalommal védett Arad várnak capitulálása sem csinált semmi kedvező hatást.

A magyar kormánynak utolsó tette volt Pesten a „Márczius 15-ének" betiltása.

Ezenben az orosz seregek beütöttek, s az ujonnan rendezett, Olaszhonból elhozottakkal szaporitott császáriaknak vezényletét Haynau táborszernagy vette át.

E miatt az éjszaki hadtest Miskolczig vonult, a dunai pedig Győrből, miután itt Görgei elég aljas volt 50,000 osztrákot 10,000 emberrel megtámadtatni, Komáromba huzódott.

Kossuth és a ministerium pedig hadi terveléseit folytatá, daczára annak, hogy Görgei tőle s a többi táblabiráktól hadi tervet nem akart elfogadni, nevetségesnek tartván, hogy ezen emberek 20 mérföldről rendezzék a hadi operatiókat. Végül következő tervben állapodának meg :

„Komárom, mint elárkolt tábor 30,000 emberrel az 1-ső és 8-ik hadtestből ellátva, az osztrák főhadsereg előnyomulását gátolandja. E vár és a hadsereg vezére Klapka tábornok; helyettese Aschermann ezredes.

A második és harmadik hadtest Aulich tábornok alatt a Duna bal partján, állását a Nyitra folyó mentében veszi, és különitett csapatok által összeköttetésben álland Dembinszki altábornagygyal s Komárommal. Ezen egyesitett hadtestnek, melly majd a szükséges segedelem megérkeztével főhadsereggé alakuland, előleges feladata leend a Duna bal partján az ellenséges erőt szemügygyel s egyszersmind schachban tartani, a bányavárosokat fedezni, s magának egy olly állást biztositani, mellyből a segedelem megérkeztével csakhamar ismét támadólag előre haladni lehessen. Visszahuzódási vonal

Vácz vagy Miskolcz felé, mint azt tudniillik a körülmények megkivánják.

Kmety hadosztálya a főváros bevétele után Veszprém felé szállong, és innen magát Komárommal összeköttetésbe teszi. Ezen szállongó hadosztály feladata a Duna jobb partjáni vidékeket védeni, magát annyira, mint lehet, megerősiteni, végre ha Bem tábornok a Dunán átkel, ez és Komárom közt az összeköttetést minélelőbb megszerezni. Visszahuzódási vonal Buda felé. Buda be nem vétele esetében Kmety ezen hely további zárlata végett a nevezett főváros alatt marad; itt minden kitelhető segitségeket magához von, és veszedelmeztetés esetében a főhadsereggel Esztergom- vagy Pesten át csatlakozik.

A felsőmagyarországi hadtest, Dembinszki altábornagy alatt, kisebb részével a felsőmagyarországi szorosokat szemügygyel tartja, főerejével pedig, a mellett, hogy a főhadsereggel mindenkori közlekedésben áll, figyelmét a felső Vágdunára és Nyitra folyóra kiterjeszti. E hadtest rendelkezése alá esik a Mármarosban és Beregben alakulandó Jurich alezredes hadosztálya is. Visszahuzódási vonal Miskolczon át a Tiszához.

Arad és Temesvár ostromára, továbbá a Bánát és Bácska biztositására, ugyanott maradand Perczel tábornok, hadtestének felével, Vécsey tábornok egész hadtestével.

Bem altábornagy tulajdon seregével s Perczel tábornok hadteste felével Titelt elfoglalván és egy támadás által Pétervárt az ellenséges sereg zárlata alól felszabaditván, a Duna bal partjára áttér, s a folyamon (á cheval) felfelé halad, azután a hol és midőn a körülmények engedik, a Dunán átkel, ha pedig ez nem történhetnék, akkor a főhadsereggel csatlakozik, mellynek parancsnoksága ezen esetben ő reá ruháztatik.

A tartalék Dessewffy tábornok alatt magát egyik osztályával (Hadik) a közép, másik osztályával pedig (Pulszky) a felső tiszamelléken helyezi el, s itt magát tökéletesen kiegészitvén és rendezvén, várja a hadügyministerium további rendeleteit.

Erdélyben Czecz tábornok viszi a hadi főparancsnokságot, kinek főgondjai közé soroztatik, az oláh lázadások végképeni elnyomása, Károlyvár bevétele, és minél nagyobb számu segélyseregek Magyarországba való beszállitása."

Utóbb azonban ezt magok is elvetették.

Innen furcsa surlódások származtak.

A táblabirák készitnek egy más operationalis tervet, mit Görgei nem fogadott el, ki az operatio centrumául Komáromot választá ki, de miáltal a kormány e várba, vagy mint Görgeinek terve volt, Tihanyba (mellyet erősiteni kezdének) kénytetett volna vonulni. Midenkép nyakába akarták erőszakolni. Végre boszusan tudtokra adja, hogy a császáriak Komárom alatt állanak, s mivel ő ottan

ellenállani sem nem tud, sem nem akar, fusson a kormány, a merre tetszik.

Pesten azonban e levél megérkezte előtt nevezetes dolgok történtek. Conferencziáztak, okoskodtak, tanakodtak, nem tudtak hová lenni. Végre elhatározák, két tábornokot küldeni Görgeihez, felszólitandók őt az engedelmességre, s concentrálni minden erejöket alsó Magyarhonban, azon világos rendelettel, hogy ő 25,000 emberrel Buda alá huzódjék. A tábornokok Kiss Ernő és Aulich voltak, velök ment Csányi is.

Az nap, (jun. 30-kán) mellynek éjjelén a két tábornok fölment Komáromba, leérkezett Görgei levele.

Görgei a követséget egész illedelemmel fogadta, kijelentvén, hogy a kormány felsőségét, mint annak tagja, nem tagadja.

De nem igy a kormány. Görgei tudósitására legnagyobb zavarba jött. Miskolczról tetemes orosz sereg fenyegeté s alig volt valami erő, mit ellenébe tenni tudhata. Hitte, hogy Görgei nélkülözhetend övéiből s ime most értesült, hogy neki is igen csekély serege van.

A kormány zavarodva futott el, a hivatalnokok egy része Kecskemétig meg sem állt, Kossuth Czegléden lakott, egyedül Csányi, Vukovics és Szemere székeltek még Pesten.

Kossuth igen is átlátta, milly roppant erő megy ellenök. Sikert csak a concentrálás esetében remélt, akkor is, mint leveleiben azt maga is megismeri, ugy, ha az összes seregeknek, mint porosz Fridrikének, egy főnöke lesz.

Bémet szerette volna, de ez Erdélyben volt; Görgeitől félt, s még sem meré láb alól eltenni; tartott tehát nagyszerü haditanácsot (2-kára viradólag), kinevezte Mészárost s mellé rendelé mint táborkari főnököt Dembinszkit. Az országgyülést pedig, mint mellyről, bár mennyire ismeré is gyengeségeit, föltételezé, hogy e tetteért feleletre vonandja, ideiglenesen feloszlatá. Fővezért tett, annak mellőzésével, kit az legméltóbban illetett, meg nem kérdezésével a hadügyministernek. Meg sem akará fontolni, milly káros következményei lehetnek ennek csak Görgei természetes jelleméből is kifolyólag.

Görgei a győri vesztett csata után seregeit Komárom előtt rendezé s a szőnyi sánczoknál positiót foglalt. Az orosz-osztrák seregek, számszerint 50,000-en, Ács felől támadták meg ötszörte kevesebb erejét.

Kemény csata volt. Az osztrákok a sánczokat csaknem elfoglalák, midőn Görgei diszöltözetben e szavakkal: „ne féljetek! a golyó ma csak engem keresend!" huszárait ágyuk ellen rohamra vezette. E harczban egy osztrák főtiszttel párcsatában sebet kapott.

Annyi eredménye e csatának csakugyan volt, hogy Görgei

megtartá positióját, s a kormány időt nyert nyugodtabban folytathatni költözködését.

Midőn a harczból fáradtan haza érkezett, Kossuth két általunk emlitett institutiójának hire lepé meg, hogy Dembinszki és Mészáros helyette fővezérek.

III.

Görgei a következetlen le- s föltevéseken boszankodva, kijelenté (3-án), hogy a kormánynak engedelmeskedni nem fog, hanem tőlük függetlenül, belátása szerint folytatandja működéseit, bennök legkevesbé bizván.

Kijelentette azt is, hogy a katonai itélőszék előtt megjelenni nem fog, miután betegsége által gátolva van.

Mit ez a kormánynak igért, meg is tartá, Komárom alól Vácz felé vonult s csak némi közeli seregekkel egyesülhetett. (Jul. 13.)

Maga a kormány folytatta utját Czeglédről Kecskemétre, s Kecskemétről Szegedre, sem itt, sem ott nem időzve, mignem Szeged homokjain partra szállt.

Itt első gondja volt a pénzgyárt fölállitani, de ez az illető minister Duscheknek, kit maga Kossuth is nélkülözhetlen rosznak nevezett, hanyagsága miatt koránsem ment olly gyorsan, mint várni lehete.

Kossuth 12-én Szegedre érkezvén, az ottani lelkesült nép fényes fáklyás zenével fogadta. A nagy szabadságtért fáklyatenger s annak vöröslő fénye lepte el, mig a mély csenden át Kossuth szózata, mint orkán, áthangzott.

Beszédének két főpontja volt; hogy hadi működések centrumává Szegedet választják, s ezért hiszi, hogy Europa szabadsága Szegedről sugárzand ki; és hogy ha találtatnék olly nyomoru, ki a hazát leigázni s dictatori hatalomra vergődni erőködnék, azt önmaga gyilkolná meg.

IV.

Görgei Vácz felé, Perczel, Dembinszki s Mészáros a tiszai volnalban lefelé huzódtak. Az első, mert már separálta magát, az utóbbiak, hogy a tiszavonalt fedjék.

Váczon mozlém őrség vala herczeg Bebutow vezénylete alatt, melly Görgei közeledtére rögtön Ujfaluba huzódott (15-kén). Este volt, midőn Görgei 30,000 emberével megérkezett s kemény positiót foglalt el Dukánál, mire Hatvan- és Hortról az ottani orosz csapatok Bebutow hg segitségére siettek. (Jul. 15-kén).

Az orosz sergeket Sasz tábornok vezette. Elszánt hosszas csata kezdődött, mellyben az oroszok részéről a lovasság, Görgei seregé-

ből pedig a tüzérek tüntették ki magokat, annyira, hogy azok heves támadásai s ezek elhatározott ellenállása miatt a győzelem ez nap egy részre sem dőlt el.

Másnap (julius 16-dikán) az orosz seregek gyors fordulatokkal concentrálták az erőt, Görgeinek pedig meg akarták gátolni azt, kinek ereje azonban a Nagy-Sándoréval 45 ezerre nőtt. Ennek következtében Váczon utczai csata kezdődék. Mindkét fél harczosai ez nap is olly kétségbeesett viadalt fejtettek ki, mint az azelőttin, mellynek következtében Vácz az oroszok által kiraboltaték.

Az utczai harcz Görgei erejét sokkal jobban kifárasztá, hogysem tovább csatát küzdhetett volna: kirendelvén tehát Nagy-Sándort fedezetül, maga tovább huzódott. A hidon biborszin tábornoki öltönyében megállt, s a gránát- s golyózápor daczára az ágyuk átmenetelét elrendezé, mellyeket a honvédek köpenyeikkel eltakarva s páronként ráfekve vittek át a hidon. Közelében 8 gránát esett le s a hid 3 helyt kezdett égni. De bátorságát semmi sem volt képes megingatni.

18-án reggel a balassa-gyarmati uton Görgei s az orosz sergek összetalálkoztak annyira, hogy ágyutüzeket is váltottak. Amaz azonban ügyes fordulattal kisikult, s estvére Vadkertre érkezett. Az itteni csata következtében azonban Görgei főhadiszállását A.-Gudanyra tette át.

Másnap Görgei a károsi szorost (hegy és folyó közt) védeni akarta, de e tervet Grabbe tábornoknak Zólyommegyébőli közeledése meghiusitá.

Ekkor ő Losoncz felé vette utját s ottan positiót foglalt. De Görgeinek koránsem volt annyi ereje, hogy a két oldalról nyomuló ellenséget itten feltartani tudta volna. Innen Gyöngyös felé sietett (22-én. És még innen sem ment lefelé, mi tetemes áldozatok után még ekkor is nevezetes hasznot hajthatott volna, hanem separatisticus tervének megfelelőleg fölment Miskolczra. Sasz orosz tábornok nyomban üldözé.

Az alsó táborban ezalatt sokkal szerencsésebben folytak a forradalmi párt dolgai.

Julius 4-kén a magyarok hármas megtámadást intéztek az alvidékeken működő császári sergek ellen, mellyeknek legfőkép a déli sergek concentrálását meggátolni volt főfeladata.

A bán Verbász és Hegyes felől megelőzé a támadást, 48 ágyuja s 12,000 embere lehetett.

A forradalmi sergeket Guyon vezette, ki túlnyomó erejét olly ügyesen fel tudá használni, hogy a bán szétvert seregei 10 órai csata után Kis-Kérre kénytettek vonulni. A császári sergek, hivatalos jelentés szerint, több törzstisztet s két ágyut vesztének e harczban.

Ugyanez nap Perlasz s Földvár is megtámadtattak, de siker nélkül.

V.

Az oroszok Erdélybe Lüders és Grottenhjelm vezénylete alatt különböző helyeken, az első Törcsvárnál, az utóbbi Pojánánál, ütöttek be.

Lüders jun. 17-én a sinai zárdához érkezett, s a két tábor előörsei már szemben álltak. A magyarok ennek következtében a zárdáig visszavonultak, az oroszok pedig concentrálták az itt betörendő erőt. E concentrálás 18-án esteig már megtörtént.

19-én reggel 3 órakor csatarendben állának az oroszok. Lőporát mindenki magával vitte, a málhás szekerek hátramaradtak.

Az útszoros legtágasabb Predialónál. Erdők-koszoruzta hegyek közt kigyódzik végig. Az oroszokat ágyutüzzel fogadták; azonban elvégre is a túlnyomó erőnek engedni kénytetve, azalatt is nem sokára hátráltak a székelyek.

De ez a legjobb rendben történt, s többször csatarendben kiállták a tüzelést, elfoglalták a hegyeket, ágyukkal lövöldöztek le, köveket hajgáltak alá. Atalán, mint rendesen, vitézségüknek itt is gyönyörü jeleit adák. A csata reggeli 6 órától délután 2 óráig tartott. Ez nap a székelyek Prediálónál foglaltak helyet.

Másnap tábornok Lüders két colonne-ban rendezé el a támadást, egyfelől a törcsvári szoros, másfelől a balra vezető ut felől. A tömösi szoros szélesen kezdődik s keskenyen végződik. Itt kemény elszánt csaták folytak, annyira, hogy az oroszok tetemes vesztés után positiót cserélni kénytettek. Ennek következtében a székelyek viszavonultak s Brassót is elhagyák.

Az e csatában részt vett székelyek száma alig volt ezeren fölül. Több mint 400-an hullottak el. Kiss Sándor ezredes sebet kapván, elfogatott; ő azonban utóbb, midőn vallatni akarák vinni, felbontá sebét, s vérét elfolyni engedé. Magyar lapok e szoros védelmét a thermopilaei csatához hasonliták. Annyi orosz hivatalos jelentések után is áll, hogy a székelyek kétségbeesett védelemmel állottak ellen s hogy mit kétségbeesett védelem, személyes vitézség megtehetnek, mindent megtevének.

Brassó az orosz kezébe esett.

Jun. 27. és 28-án Grottenhjelm orosz tábornok a Beszterczevidék szélén felállitott székely sergeket megfutamtatá. Bem ennek következtében következő napi parancsot bocsátá ki:

„Napi parancs.

A haditörvényszéknek, melly a végett neveztetett vala ki, hogy azokra, kik a junius 27. és 28-iki csatákban zászlójok-, fővezérök-, parancsnokaik- s bajtársaikat gyalázatos megszaladással cserben hagyták volt, törvényt mondjon, itélete nyomán vagy tömeg székelyeket ágyonlövetnem, vagy őket százanként kell vala megbotoltatnom. Az elsőt nem akarom tenni, mert hiszem, hogy azok a vak

félelem által ragadtattak el s még hasznos szolgálatot tehetnek a szabadságnak, miután már az asszonyi gyáva remegést szivökből kiirtották; a másikat sem, mert nem ugy akarok velek bánni, mint barmokkal. Mihezképest elhatároztam, hogy most az egyszer a szoros igazság helyett kegyelmemet éreztessem s a junius 27. és 28-diki napokban megfutamlott honvédek bünét megbocsássam. Nem tehetem, hogy ez alkalommal ne figyelmeztessem azon székelyeket, kik velem néhány csatatüzben dicsőségesen kiállották a sarat, miszerint ők mindenütt, hol a muszkákkal szemben állnak, rokonaik- és saját szabadságukért verekednek. Ha itt bebocsátjuk a muszkát az országba, utját Maros-, Gyergyó-, Csik- és Háromszék felé veendi, szintugy megforditva ez történnék, ha Háromszékre bebocsátnók; tehát itt is, ott is ugyanazon ellenség ellen harczolunk. Itt kell a muszkát legyőznünk, ha akarjuk, hogy kedveseink Háromszéken megmentve legyenek, s ha mi szabad emberekből nem akarunk jobbágyságba sülyedni. Itt kell mindenek előtt a muszkát megszoritanunk, mert Háromszék felé már más csapataink vannak utban, hogy azt ott is összezúzzák. Figyelmeztetlek továbbá arra is, mikép az ellenséges lovasság ép azáltal győzhet le titeket és vagdalhat össze, ha elszéledeztek. Mig az egyenként szállingozó bizonyos veszélynek van kitéve, a tömeg legyőzhetetlenül áll, kivált, midőn tudjátok, hogy ágyuimmal nem mozdulok oldalatok mellől. Maradjatok hát együtt, maradjatok mellettem, mig én talpon állok, s akkor nincs a világnak olly hatalma, melly minket legyőzzön. Majd megláthatjátok apáitok-, nőitek-, rokonaitokat is; de mint győzelmesek, mint szabad emberek fogjátok viszontlátni; őrizkedjetek hát, hogy a gyávaság szemrehányását senki közőletek meg ne érdemelje, s hogy a gyalázat öröksége, mint a régi magyaroknál volt szokásban, unokáitok unokáira ne szálljon. Legyetek és maradjatok a végső leheletig szabad és vitéz székelyek, mert itt nemcsak az forog kérdésben, miként mentődjetek meg vitézségtek által a muszka korbácsuralomtól, hanem a nemzet becsületének megóvása is, mellyet elődeitek 1400 évek alatt Európában megőriztek volt. Legyetek Atila nagy királytokhoz méltók, s a hős hunnusoknak becsületére váló ivadékai. Beszterczei főhadiszállás, jul. 5. 1849. Bem J., altábornagy.“

S ezzel hét hatalmas orosz sereg volt Erdélyben, számban túlnyomó, ágyúkkal ellátott.

VI.

A magyar sergek kivonulta után Pest néhány napig katonák nélkül maradt. Jul. 11-én azonban Wassin őrnagy csapatával Budát elfoglalta.

A kormányzó a tiszai sereg vezényletét Perczelre bizta, s ezenkivül 12 ezer uj embert, kiket nagyrészben maga Perczel toborzott,

adván keze alá, sergeit 24 ezerre szaporitá, mellynek egy része Abonyt s vidékét, más része az Abonytól Szolnokig terjedő vonalt védte, mig Knezics tábornok Tokajig nyomult. Ez intézvénynyel viszont arra számitott, hogy Görgei hatalmát ellensulyozza, mert tudá, hogy Perczel s Görgei milly ellenséges lábon állának egymással.

Korponai ezredes keze alá Kardszag mellé a Tiszafüredtől Polgár- s Csegéig terjedő vonal megvédése végett jászkun népfölkelés gyült, meggátolni az oroszoknak a Tiszáni áttörhetést, mellynek daczára is azonban az oroszok széltében vissza- s átjárkáltak azon.

Nagy-Várad fedezésére, mellyet a kormány leendő menhelyének előre kinézett, 9600 ember szállt Püspökinél táborba. A Miskolcz felől Debreczenbe nyomult orosz erő ennek hallatára hirtelen visszavonult, ekkép felszabaditván a tiszavonalt.

Jellachich, fenebb emlitett vesztett csatája következtében, Tittelre vonult. Bánffy ezredes az écskai, lukácsfalvi, aradácsi sergekkel hirtelen követé, szándékozván előbb ott lenni, mint a bán. De e szándoka nem sikerülhetett.

E győzelem, valamint Vetternek a csatornáni átkelésre tett ügyes intézvényei, Bácskát viszont a magyar kormány kezébe juttaták s Péterváradot az ostrom alól felszabaditák.

Tittel bevételére is próbát tettek. Erről Kossuth maga megvallá, hogy kemény harapás leend, a minthogy be sem is vétetett.

VII.

Ekközben a Beszterczénél beütött orosz sergek hatalmasan nyomultak előre.

Mert az azt gátolni szándékozó csatákban rendezetlen székely nemzetőrség, olly emberek, kiknek fiaik s unokáik más helyeken a küzdők sorában voltak, vettek részt.

Mindamellett, miután Bem rendezettebb erővel hozzájok csatlakozott, nevezetes csatákat küzdött. Több helyeken visszavonulni kénytette az orosz erőt.

Tábornok Pawlow jul. 10-én ennek Beszterce táján táborozó sergét megtámadá, s 11-én Kis-Budakig nyomá.

12-kén azonban Bem viszont Nagy-Sajóig vonult, de akkor az ottani összes orosz erőtől támadtatván meg, Beszterczét odahagyni kénytetett.

A visszavonulás alkalmával, midőn szekere Beszterczén keresztülment volna, rá lőttek a toronyból. A kocsiban Lukenics adjutans volt, ki rögtön meghalt; a vezér pedig, a várost elkerülve tevén vonulását, csak ezáltal menekült meg.

Julius 16-dikán az oroszok a Szerétfalván positiót foglalt székelységet megtámadták, mig Grottenhjelm maga Villak mel-

lett operált, a harinai havasokat pedig egy orosz főhadnagy választá positiojául.

E hármas támadásnak azon sikere lett, hogy a székelyek Taczig kénytettek, mindamellett jelentéktelen veszteséggel, vonulni. Innen a magyarok két colonneba osztva, Tekefalvára s Lechnitzre nyomultak.

De 21-én Grottenhjelm viszont ellenök menvén, előbb Dédrára, onnan 22-kén Szászrégenbe mentek. Egy pár órai heves csata után Szászrégen is orosz kezekbe esett.

Lüders tábornok, ki Brassót foglalá el, miután Clam-Gallas osztrák tábornok is jul. 15-kén bevonult oda, Engelhardt tábornok alatt előörsöket küldött Szeben felé. Fogarasnál azonban magyar sergekre akadván, ott csata volt, mellynek következtében a magyarok, túlnyomó erő miatt, Fogarast elhagyni kénytettek.

VIII.

Ezenben a császári sergeknek tetemes segélyei érkeztek. Tábornok Nugent Muraköz- s Horvátországon át sietett a szorongatott bán segitségére; Eperjes felől pedig báró Sacken orosz tábornok az éjszaki helyeket foglalta el, részint mivel az ottani erő igen gyönge vala, részint mivel a nép több helyeken fölkelt, s a császári sergeknek tetemes kárt okozott.

A muszkának Erdélybe tett beütése következtében a havasra felszorult oláhok kicsapásokat tettek, falvakat égettek, a magyarokat gyilkolták mindenfelé. Meglehetős erő küldetett ellenök. De a havasi csaták a legbizonytalanabbak s borzasztóbbak. Hegy hegyet, erdő erdőt követ. Ott minden csucs egy vár, minden fa egy rejtekhely. Lelövetel, s nem tudod honnan jő a csapás. Előnyomulsz, s egy nagy csapat hirtelen hátad mögött terem. Két csata volt itten, mindkettőben a magyarok vesztének.

Az utóbbiban Vasvári Pál, midőn egy elesett ágyuját felállitani lováról leszállt, elesett. Ő a márcziusi napokban a forradalom kezdetében nevezetes szerepet vitt, később mint a Rákóczy-csapat őrnagya, fegyverrel küzdött a forradalomért, mellyet előhozni tolla segitett. Jeles ismeretekkel biró történész vala.

Kilenczedik fejezet.

A parlament megnyitása Szegeden. Szemere beszéde az ország állásáról. Hunfalvi interpellatiója. Kossuth levele Görgeihez. Görgei Miskolczon. Zsolnai csata. Geszthelyi csata. Görgei vonulása Nyiregyházáig. Visocki s Perczel levonulása Szegedig. Szász-Régen eleste. Bem diadalai Székelyföldön. Bem hadjárata Moldvában. A segesvári csata jul. 31-kén. Szegedi viszonyok. Kossuth találkozása Bemmel. Perczel fenyegetései a kormány irányában, a haditanács határozata ennek letétele iránt. Aulich rendelete s annak napi parancsa. Kossuth utazása Madarasig, találkozandó Görgeivel. A conferenczia Görgeit fővezérré teszi. Jul. 28-iki ülés, a nemzetiségi egyenjoguság kimondása. Szemere beszéde. A zsidók emancipatiója. A szegedi lőpor-raktár a légbe röpül. Szemere Görgeihez utazik. Szeged elfoglalása.

I.

Körülbelül illyenformán állának a dolgok, midőn Szegeden placatok hirdeték, hogy julius 21-kén a parlament megkezdi ülésezéseit.

E nap végre fölviradt. Az idő komor vala, mint az emberek kedélye. A kormány naponként jobban veszté népszerüségét, nem a titkolódzásért, mellyel tetteit elburkolá; nem az intrigákért, mellyeket a tömeg csak sejtett de nem tudott; nem azért, mert tudva volt, hogy politikája az országgyülés előtt is titok: hanem, mert tettei, rendeletei kedvező eredményt nem mutatának.

Az ember csak sejté, hogy az ügyek mikép állanak, de positivum quid semmi sem vala. Görgeiről hallgattak. Bem a móczok miatt stafétát épen nem vagy csak nagy kerüléssel küldhetett. Perczel s Visocky seregeiről a kapott hireket csak sejtetni sem engedé. Azt tudá mindenki, hogy az orosz-osztrák sergek ereje a miénket túlhaladja, de tájékozni még Szemere intime barátai sem tudák magokat.

A hirlapok mit sem irtak. A Közlöny kinevezésekkel, a Szegedi Hirlap kérdőjelekkel volt telve, sőt az utóbbi fel is szólitá a kormányt, hogy Görgei ügyében nyilatkozzék.

Hire is volt, hogy első ülésében ezt megteendi, s épen ezért a

képviselők terme a kinyitás napján kiváncsi néppel zsúfolásig megtelt.

Ekkorra hirdeté a felsőház üléseinek megkezdését is az agg Perényi, a forradalom főnökei közül a tisztalelküek egyike, mellyen az önmagát lett volna eltörlendő, de a mi a halasztgatásban elvégre is elmaradt.

II.

Végre a várva várt első alsóházi ülés megnyilt. Rendes elnök helyett Palóczy, az ősz becsületes férfiu mint korelnök nyitá meg. Üdvözölte a képviselőket.

Utána Szemere, egy dandy könnyüdségével, szétnéz a rendeken s szónokolni kezd.

Azelőtti nap a titkos conferencziában az ellenzéki pártból többen nyiltan kimondák, hogy ha a ministerium az ország állásáról (mit még Pesten jul. 2-án megigért) nem számol, ha a görgeiügy mibenlétét, mellyről mindenféle hirek keringenek, a ház elébe terjeszteni nem fogja, interpellatiók történendnek, mik könnyen vád alá vetését hozhatják magok után. Szemere, ministeriuma nevében, mindent megigért, de keveset tartott meg.

Szemerének ez nap tartott beszéde szónoki ritka tehetségének fényes bizonysága.

„A nemzetnek, — ugymond, — három ohajtása van.

Első az osztrák-orosz seregek legyőzése. E részben ő a legjobbat reméli, miután a főváros ott van, hol a kormány, s Budapestnek, mint pontatlan helynek, elhagyása nem hat az események folyamára, s miután nem remélünk, hanem számitunk.

Kötelességének tartja a helyt az ország állásáról is számolni. Az országnak csak nyolczadrésze az ellené s azok számánál seregeinké csak 10,000-el kisebb. Görgei, hir szerint Váczнál csatát nyert. A szolnoki sereg a Tiszát fedi. Temesvárt a Banátban 40,000 ember cernirozza. Jellachich Tittelből a kameniczi sánczon túl Eszék felé vonult. Mármarost sóbányáival egy kicsiny, de elszánt sereg védi. Bem eddigelé Havasalföldön van mint az oroszok ellensége s e vidék felszabaditója. Az ágyúk által fedezett tiszavonalon 30,000 ember áll. A szolgálatot nem tevő törzstisztek rendezik a népfölkelést. E tájon magának a kormányzónak vezénylete alatt egy 30—40,000 emberből álló tartaléksereg fog felállittatni. Azon körülményt is, mint részökre kedvezőt, megemlité, hogy seregeink naponként nőnek, mert a nép és tájak barátaink, mig az oroszok száma, e kettő által fogyasztva, naponként apad.

Második ohajtása a nemzetnek az, hogy a fellázadt népfajok lecsendesittessenek. Borzasztó, uraim, azon inség és nyomor, mellylyet a románok és ráczok szenvedtek, önmagukat számüzvén saját

földeikről; de még borzasztóbb azon kegyetlenség, mellyet azokra magyar és német népfajokon elkövettek. Megfoghatlan vakság azon népek részéről az, hogy azon dynastia ármányai által engedik magukat fellázittatni, melly őket elnyomta; de még nagyobb lelketlenség vezéreik részéről, hogy némileg, ha nem is egyenesen, épen azon dynastia érdekében használják fel a népek erejét, mellytől származik a nép minden szenvedése. sat.

Harmadik ohajtás, hogy Európa a nemzet függetlenségét ismerje el. Itt legszebb szavakba burkolva mondá el, hogy bár ezt az európai politica jelen állásától nehezen remélheti, azzal vigasztalja hallgatóit, t. i. hogy Európa népei rokonszenvét birják, mit a philhungarusoknak, kik minden országból sereglenek vitéz tábornokjaink keze alá, szép száma is bizonyit.

Megemlité Odillon, Barrot és Palmerston következetlenségét is, kik különböző alkalommal máskép nyilatkoztak ügyeikről, a mint most tesznek. Különben azt hiszi, hogy édes hazánk, melly annyi török és tatár pusztitást kiálla, ki fogja állani ez ujabbat is.

III.

Végre feláll Hunfalvi, azon ohajtást nyilvánitva, hogy a kormány a külföldi udvarokkal folytatott levelezéseit eléjük terjeszsze. Második kérdését a görgeiprocessusban intézé, nem világosan ugyan, de érthetőleg körülirva: hogy ki hibája, mikép Buda ostrománál annyi időt pazaroltak el tétlenül? mellynek hibáját Kossuth Görgeire s megforditva ez arra kivánta tolni.

A külügyminister feleletet igért ugyan, de Irinyi és Szemere felszólaltak, okadatolva annak meg nem történhetését.

IV.

Görgeinek Miskolczig tett hadjáratát láttuk. E hirre tábornok Grabbe, ki fölfelé a bányavárosok fedezésére sietett, Losonczra vette utját. E város, azelőtt néhány orosz tiszt benne megöletvén, fölégettetett háromnapi szabad rablás után annyira, hogy lerombolatlanul alig nyolcz ház maradt. Innen Tokaj felé olly sebesen ment, hogy már julius 24-én Bényén volt.

Ezenben julius 23-án az orosz főerő Ábrányból Miskolcz felé erőtetett szemlegezésre seregeket küldött ki. Harsány falu határán az erdő szélénél találkoztak ez és a magyar recognoscirozó seregek s kemény tüzelés után az utóbbiak Miskolcz melletti erős positiójukra vonultak.

Görgei, a még mindig gyöngélkedő Görgei, azon hirre, hogy az oroszok Emőd, Keresztúr és Ónod felől bekeriteni szándékoznak, egy hadi cselt használt. Seregei egy részét e positióban hagyá

s ugy rendezé el, mintha egész tábor volna ottan. Ő maga pedig Pöltenberg tábornokot, magát élelelemmel ellátandót, Miskolczra küldé, hogy e várost ostrommal vegye be. De tábornok Tscheodajew már elvonulván belőle, üresen találta azt. Ezenben az orosz főerő megtámadá a Görgei vezénylete alatt hátramaradt sereget s ez még néhány positiót foglalván el, magát keményen védelmezve, Miskolczon túlvonult.

A Sajó balpartján túl Miskolczon Zsolcza felé mocsáros sikságok terülnek el. Görgei seregével Ónodtól Sajó-Ládig ezek mellett foglalt helyet, a Sajóni hidat elrontván. Ez julius 25-én történt.

Reggel 10 órától estve 6-ig keményen csatáztak. Mindkét részről ágyuk dolgozának.

Egyike volt a legszebb, a legnagyobbszerü ütközeteknek. Estére azonban az orosz ágyuk Görgeit, mint a hadjelentés irja, elhallgatni kényteték. Angol lapok megemlitvén e csatát, Görgeinek hibául teszik ki, hogy csak az orosz tüzérség ellen manoeuverirozott s szuronyait nem használta, pedig tudhatá, hogy ebben van főereje.

Az ezt követő nap legvilágosabb bizonysága, hogy Görgei a sereg concentrálását egyedül s makacsságával gátlá meg.

Ugyanis maguk az orosz tábornokok is azt hivék, hogy Görgei ezután a Tisza irányában működendik, az orosz seregeknek Tiszán átkelését meggátlandó. Ki is volt rendelve Tscheodajew tábornok, őt, ha Tisza-Füred felé megy, nyomban üldözni. Miután Görgei felhasználva Kossuthnak azon jelentését, hogy a tiszavonal kellőleg van fedezve, Tokaj felé vette utját, a nyomban üldözéssel felhagytak.

Az orosz főhadiszállás kardcsapás és minden ellenállás nélkül áttétetett Tisza-Füredre, miáltal a tiszavonal elveszett.

Egy csapat Tokaj felé rendeltetett, melly megindulván, a Hernádon a hidat szétrombolva találta. Görgei előörsei Gesztely mellett a folyó jobb partján valának. E sereg ellen tábornok Grabbe tetemes erővel küldetett (Julius 28-án). Négyórai heves csata után, mellyben Görgei, bár tölténye nem volt elegendő, győztes maradt, tábornok Grabbe Ónodra s onnan (julius 29.) Putnokra vonult.

Görgei főhadiszállását Görömbölyre tette át, megvédendő legalább a berettyóvonalt, miután ezt a tiszavonallal többé nem tehette.

A varsói herczeg pedig Tisza-Füredről Debreczenbe akarta főhadiszállását áttenni. Meg is indultak némi csapatok, de vizhiány miatt visszatérvén, Csegére fölmentek (julius 29.) s itt vonultak át a Tiszán. S ezzel a herczeg e folyón, melly a mult századokban anynyi csatában olly erős határfal volt, átment.

V.

Azonban Görgei Tokajból Nyiregyházára ment (julius 31.), az ottani hidat lerombolá, mikor aztán tábornok Sacken Tokajt elfoglalá. Görgei ollyforma mozdulatokat tevén, mintha a Sacken és Grabbe tábornokok közti közlekedést el akarná zárni, a fővezér julius 31-én Csegén helyt maradt s csak Tokaj elfoglalása után folytatta utját.

Visocky s Perczel tábora azonban Czegléden concentrálván erejét, utját le Hatvan, s a zsámboki e napokban elvesztett csata után Szeged felé vette. Próbálták ugyan a közlekedést saját s Görgei serege közt helyreállitani, de az nagy részben Görgei makacssága miatt nem sikerült. Turánál ugyanis megveretvén, bár veszteségök nem volt tetemes, kénytettek Nagy-Kátára visszavonulni.

A Haynau vezénylete alatti orosz és osztrák seregek azonban, Pesten kevéssé kinyugodván, lefelé indultak, részint a kormányt székhelyéből háboritandók, részint a déli sereggel egyesülendők, melly emlitett csatavesztései következtében Tittelen alul concentrálá magát.

Haynau seregéből egy csapat tehát Kunszentmiklós, a másik Baja, a harmadik pedig Zombor és Zenta felé ment, csakugyan hatalmasan előfelé nyomulva a nélkül, hogy a forradalmi párt seregeivel valahol találkoztak volna.

Maga a fővezér orosz és osztrák katonáival (jul. 23. és 24-kén) Kecskemétig ment, mig tábornok Benedek elősietett s Czibakházánál a Tiszáni átmenetet fedezni akarta.

Ez előnyomulása az orosz-osztrák seregeknek, a felosztás, a manoeuvrirozás, mellyel a Tiszáni átmenetet megkisérték, hadjáratukban a fénypont. Mind a strategiai terv, mind annak villámsebes és pontos kivitele, az élén állókat a leghiresb tábornokok sorába emelik. Ezen átmenetnél Moreaunak a Rajnáni átmeneti tervét alkalmazák. S valóban a Tisza rájok nézve épen olly fontos vala, mint erre nézve a Rajna.

Perczel és Visocky sergeiket haladék nélkül Kecskeméten át a szegedi sánczokig retiráltatták.

VI.

Grottenhjelm Szász-Régennél megállapodott. Miután sem Lüders tábornok előbb nem hatolt, sem tábornok Clam-Gallas Verestoronynál, Brassó irányába vivén seregeit, nem ütött be, nem tartá czélszerünek tovább nyomulni. E tájon azonban a székely ezredek nem hagyának neki békét. Ritka nap folyt le egy kis csata nélkül, mellyben hol egyik hol másik fél volt győztes.

Jul. 16-kán Szerétfalvánál történt viadal által azonban a Beszterczéveli közlekedhetés fentartása veszélyeztetve levén, Grotten-

jelm tábornok a sereg egy részével Beszterczére tért vissza, más része pedig Sz.-Régenen foglalt positiót egy csata után, mellynek következtében a forradalmi seregek, bár kezdetben a szerencse nekik kedvezett, e várost elhagyák.

Ezenben Lüders tábornok Verestoronynál beütvén, Szebent, mellyet a forradalmi seregek elhagyának, elfoglalá (jul. 21-kén), mig a Bárczaságból Clam-Gallas tábornok nyomult előre. Czélja volt a két seregnek egyesülni s Károlyfehérvárt az ostrom alól felszabaditani.

Az ennyi oldalról megszoritott honvédek Három és Udvarhely székekbe vonultak, hol Bem tetemes erőt szándokolt concentrálni, mi neki annyira is sikerült, mikép Brassó és a Bárczaság jul. 23-án a legnagyobb rettegésben volt, hogy az előnyomuló székelységnek az ottani katonaság nem leend képes ellenállni.

S valóban a császári sergek vesztett csata után Illyefalva- és Aldobolyig vonultak vissza. Brassóból a pénztárak elvitettek. Ennek következtében a székelység a csiki erdőkből kiment s megtámadta az egyesült orosz-osztrák seregeket. (22-én.) Ez nap Illyefalu- s Szentkirályig nyomattak. Másnap folytatták a csatát. Szemeriában azonban a székelység olly keményen tartá magát, hogy azt a császári sergek felgyujtani kénytetének. Ugyanez történt másnap (24-kén) Szepsi-Szentgyörgygyel is, melly ekkor viszont császári kezekbe esett. A magyar sergek Csik szélén, Málnáson állapodtak meg.

VII.

Ezen előkészületek után julius 23-kán Bem fölhasználva a császári seregek visszavonulását, az ojtozi szoroson át Moldvába tért. Az ősz tábornokot legfőként azon meggyőződés vitte e lépésre, hogy ő és seregei az annyifelőli megtámadásnak nem tudandnak megfelelni. Hitte hogy Moldva fölkelend. Onnani segitségkapás, legfőkép pedig a csangó magyaroknak kihozatala, kiket mint telepet használtak volna, volt főczélja.

Moldvában Bem kezdetben meglehetős sikerrel dolgozott, ugy hogy néhány csatát szuronyszegezve megnyervén, egész Oknáig nyomult.

Néhánynapi ottmulatás után azonban visszanyomatott, mikor aztán az ojtozi szorost tábornok Moller foglalá el. Eredménye e benyomulásnak semmi sem lett, legalább nem az, mit Bem remélt. Ugyanis seregéhez önkénytes csatlakozókat nem talált.

De Bemnek Moldvábai beütése előre elkészitett dolog volt. Kossuthnak Bolexes és Bolliak oláh emigransok, még Szegeden ajánlatot tettek oláh legiók felállitása iránt, s Kossuth ezeket Bemhez utasitá, hogy miután ő az elvet elfogadta, a detaile-ok iránt vele értekezzenek.

VIII.

Az Erdély sorsát eldöntő ütközetek egyike Segesvárnál volt junius 31-kén. A forradalmi sergeket Bem, az orosz-osztrák tábort pedig Lüders személyesen vezették. Bem kétszer nagyobb sereg ellenében állt, mindamellett olly ügyesen tudta vinni a dolgot, hogy a győzelem mármár részére hajólt, kivált midőn tábornok Skariatin elesése által a tábor meg kezdett zavarodni.

A csata sorsát az e perczben segitségül érkezett dzsidások forditák meg. Ugyanis akkora hévvel s annyifelől támadák meg a gyalogságot, hogy ez üzetve a kozákoktól, Keresztúr felé futni kénytetett.

A magyar seregek e csatában hét ágyut, két zászlót, töméntelen lőport, málhás szekereket, köztük a Bem utazó kocsiját, továbbá ugyannenek tiszteleti szablyáját, mellyel a kolosvári polgárok megtisztelék, s mintegy 500 foglyot vesztének.

Bem, ki kétlovas hintójában s mindenütt elül járt, maga is sebet kapott. Köpenyébe burkolva, lováról a földre hullott s csak azáltal menekült meg, hogy magát hirtelen feltalálva, arczát köpenyével elrejté s magát halottnak szinlé.

Csata végeztével azonban négy székely huszár észrevén, hogy a szeretett apó sehol .sincs, érte jöttek, felkeresék s magukkal vitték.

Ez nap az oroszok vesztesége is tetemes vala.

Bem és tábora M.-Vásárhelyre vonultak, szándékozván az összes erőt oda concentrálni.

Ezenben többen a székely városok s falvak közől az orosz előnyomulásnak a forradalmi propagandisták szónoklatai következtében erélyesen ellenállván, fölégettettek. Ez, valamint a szász-sebesi vesztett csata, a fanatismus harczával ellenálló székelyek erejét megtöré. Volt ezután is ellenállás a seregek, de nem a székely népfölkelés részéről, melly Bemnek ezelőtt olly hatalmas támasza volt.

IX.

Kossuth Szegedről Aradra (hol fényes fáklyás-zenével fogadták) s onnan Temesvárra utazott, Bemmel találkozandó.

E találkozás aprólékosságai titok, mit kettőjükön kivül aligha tud valaki. Főbb vonalai azonban akkoron annyira közbeszéd tárgyai valának, hogy e leirásom aligha tévedend!

Kossuth az utolsó időben — mint emlitők — többször nyilatkozott akkép, hogy az összes magyarhoni s erdélyi sergek vezényletét Bemnek szándékszik átadni. De e nyilatkozatot nyilvánosan sohasem tevé, valamint Görgei ellen nyilvánosan föllépni sohasem mert.

E találkozás czélja volt most, miután Görgeinek separatisticus czélja napnál világosban vala látható, az ősz bajnokkal értekezni, hogy miután sikerült a sergeket valamimódon concentrálni, a fővezényletet emennek kezébe játsza.

De másik czélja volt e találkozásnak a Moldvábai beütésről értekezni, miáltal mind a török politikát megforditani, mind a sergeket szaporitani remélék.

Perczel és seregei ezenben jöttek lefelé a nélkül, hogy Haynau hadát a Tiszánál valahol feltartani tudták volna. Ő maga átlátta a concentrálás elkerülhetetlenségét. De gyanitá azt is, hogy annak meglette után a fővezér nem ő leend. Pedig lelkében a hit élt, hogy a „hazát egyedül ő képes megmenteni."

Rá izen a ministeriumra, hogy ő a legidősebb tábornok. Görgeit, a nálánál két nappal fiatalabbat, maga mellett nem tűri el. Dembinszkyt s Mészárost egy darabig még ugyan elszenvedendi, de ha a ministerium őt fővezérré nem nevezi ki, rá ront s felakasztatja.

Szemere azon volt, hogy Perczelt nevezzék ki, Csányi és Aulich minden áron Görgeit akarák s határozottan kimondák, hogy Perczelt le kell hivatalából tenni, miután a kormánynak illy affrontot türnie nem szabad.

Ez csakugyan keresztül is ment; s ekkép midőn pár nap mulva Perczel Szegedre jött, Aulich hadügyminister tudatá vele, hogy többé nem tábornok, hanem sergeit Visockynak adja át.

Perczel következő napiparancsot adott ki:

„Napiparancs.

A mult hónap végén rendkivüli veszélyekbe sodort hazánk megmentésére nem késtem segédkezemet a kormánynak legelső felhivására odaajánlani, és felvevém a bántalmakat, mellyeket csak pár nappal előbb is diadalmas hadjárat után kellett szenvednem.

És most, miután egy pár nap alatt egy nevezetes haderőt gyüjték és szerkeszték össze, miután a tökéletesen bomlásnak indult közigazgatás számára több héti időt szerzék rendezésre, ugyanazon helyen, honnét kiindulva a hazának dicsőséget és végtelen hasznot szerzék, és ugyanazon sereg szomszédságában, melly ezen dicsőségnek részese, a következendő ministeri parancs által a parancsnokság tőlem elvétetik. A ministeri rendelet igy szól:

Szeged, julius 30-kán.

Folyó évi julius hó 29-én tartott ministeri tanács határozatánál fogva tábornok ur az eddig parancsa alá helyezett sereg parancsnokságától fölmentetvén, ezennel utasitom, hogy azt Visocky tábornok urnak átadni mulaszthatlan hazafiui kötelességének ismerje. Hadügyminister: Aulich.

Csak rövid ideje, hogy a Czegléden és környékén alakitott, valamint a 9-dik hadtest feletti parancsnokságot átvevém. Kevés alkalmam lehetett velök a szabadság harczaiban közremunkálni, de a

kezdet mégis feljogosit hinni azt, hogy tetemes eszköz leendek a szabadságot mindenünnen környező veszélyek leküzdésében, és ezért kedves vala nekem a szolgálat közöttök, és csupán az esik most nehezemre, hogy tőlök ép a harcz perczeiben kell megválnom. Mindamellett nem akarván bajt bajjal tetézni, sem viszályt idézni elő a seregben, ezen utolsó parancsommal csak bucsut mondok a hadsereg összes főtisztei- s népségéhez. Perczel Mór, tábornok."

Szemere e határozat után lemondott hivataláról.

Pár óra mulva azonban sikerült Kossuthnak őt a fenyegető veszélyeknek elébeterjesztése által tárczájának ujabbi elvállalására birni.

Ekkor kezdének legelőbb azon hirek kerengeni, hogy Görgei alkuszik az oroszokkal; de ezt mindenki ellenei koholmányának vélte, mignem Kossuth julius 25-én maga elutazott olly czéllal, hogy Görgeivel a concentrálás iránt s az ügynek voltaképen mibenléte felől tanácskozzék, mit a tömeg a fenebbi hir basisául használt fel. Harmad napra Kossuth visszatért a nélkül, hogy Görgeivel találkozott volna, mint maga irá Perczelnek: „Madarasig mentem, egy órányira a muszka előörsöktől."

X.

A császári sergek azonban három oldalról sietének Szeged felé.

Az elsőt Makó felől, miután az Alpárnál a Tiszán átment s Czibakházánál a magyar sereget visszanyomta, maga Schlick vezette. Ez aug. 1-jén Kunszentmiklóson volt.

A második csapat magának Haynaunak vezénylete alatt aug. 2-kán Kis-Telekre ért a nélkül, hogy apró igénytelen előörsi csatákon kivül mást küzdött volna.

A harmadik sereg Bácskából jött a bánnak vezénylete alatt.

Ezen előnyomulások következtében az előbb Perczel, most már Dembinszky és Mészáros vezénylete alatti sereg lehető jó rendben a páratlan erős szegedi sánczok alá vonult.

De másfelől a Guyon tábornok vezénylete alatti hadtest is felrendeltetett a Bácskaságból, csatlakozandó a fenirt erőhez.

Most mindenki hitte, hogy a két egyesült erő Szeged 40,000-nyi fegyveres népével, melly a környéket pusztitó ráczok ellen néhány csatát már maga kiállott, s mellynek fiai közül egy sem vala, ki lőporszagot nem érezett volna, sikeresen tudand ellenállani.

Annyival keseritőbben hatott a kedélyekre azon ministeri rendelet, hogy a nemzetőri puskák adassanak be.

Az ezokozta csüggedést még a julius 28-diki parlamenti ülés sem oszlatá el.

Hadjelentéseket tettek, s Duschek 60 millió kölcsönt kért, számolván a mult évben megadott közül 59 millióról.

Szemere a nemzetiségi egyenjoguságot azon alapokon, miken a titkos conferenczia határozá, inditványozá. E szerint az irtó hadat folytató nemzetiségek amnestiát kapnak, a municipalitások megmaradnak, s mindenik nemzet nyelvre egyenjogu; melly t. javaslatát következő módon indokolá :

„Ha Magyarország multjába visszapillantok, ugy látom, hogy Magyarország a multban nem az élők, hanem a halottak országa volt.

Kiváltsággal birtak egyesek; emberi joga nem volt senkinek, ez volt az élő egyének sorsa, a nemzetiségeké pedig az volt, hogy felettök mindnyájok felett egy nagy halott uralkodott : Rómának nyelve.

Sok idő kellett ahhoz, mig a magyar nyelv illő helyét elfoglalta, sok munkába került, mig a magyar nyelv diplomaticai polczra felemelkedett. És a hová a magyar nyelvnek fölemelkedni nem kellett, mert nem volt diplomaticai hely, mert szoros szempontból nem volt szükséges, azt nem foglalta el a többi népeknek és nemzetiségeknek nyelve, hanem elfoglalta ok és szükség nélkül vagy a német vagy a latin nyelv.

Bekövetkezett a forradalom. Minden forradalomban csak annyi élet van, mennyi erő, mennyi igazság és mennyi életrevaló eszme van benne.

A mi forradalmunknak három alapeszméi vannak, mellyeken mint megannyi oszlopokon nyugszik.

Az első eszme : a kormányformának megigazitása.

Eddig az ország kormányzati tekintetben gyámság alatt volt. Tehát be kellett hozni a parlamenti kormányformát, hogy a nép igazgassa magát, a nemzet maga intézkedjék sorsa felett.

Második eszme volt : az egyéni jogok biztositása. El kellett törülni a királyságokat, ki kellett mondani a jog- és kötelességbeli egyenlőséget, hogy azon elv kimondatván, tekintessék az érdem és ne a név és czim, jutalmaztassék a képesség és ne az ősök hosszú sora, veszitse el koronáját a nemes, gróf és herczeg, hogy mindenek, kik az országban laknak, megnyerjék az egy egyenlő koronát, melly ezen szóban rejlik : szabad polgár és szabad ember.

A harmadik nagy alapeszme : a nemzetiségek és népiségek szabad kifejlődése.

Engedtessék minden népeknek a nemzeti szabad kifejlődés. A nemzetiség nem czél, hanem eszköze a szabadságnak, mint a szabadság sem czél, hanem eszköze az emberi és polgári tökéletesedésnek! És e kifejlődés semmi más tekintet által ne korlátoltassék, mint a statusegység fentartásának és a czélszerü gyors, pontos közigazgatás lehetőségének tekintete által.

Az első eszme életbeléptettetett.

A második eszme, a jog- és kötelességbeli egyenlőség, olly gyor-

san, olly hamar ment át a nép vérébe és annyira minden megrázkódtatás nélkül, mint az sehol nem történt.

A harmadik, a népiségek kifejlődése iránt még kevés történt az országnak háboruviszonyai miatt.

De azt hiszem, bekövetkezett a legvégső idő, hogy a nemzetgyülés elveit e részben nyilvánitsa. Jól tudom, hogy a lázadott románok és ráczok között vannak, kik a szegény népet személyes nagyravágyásuknak, önzésöknek áldozzák fel, de vannak, lehetnek, kik nemzetiségökre nézve a jövendő előtt aggódnak, és ezeket meg kell nyugtatnunk, miattok s magunk miatt.

Én tehát azt tartom, a nemzetgyülésnek nyilatkoznia kell. Hadd lássák a népfajok, hogy mi nem akarjuk azon osztrák politikát követni, melly minden népeket, egymás ellen ingerelvén, elnyomott. Hadd lássa Európa, hogy azon magyar nép, melly földét megosztá a többiekkel, melly a szabadságharczot maga vívja főképen, melly évek óta maga küzd valamennyi néptársai jólléteért, hadd lássa Európa, hogy mi magunk vivtunk; hadd lássa a világ, hogy mi a legujabb forradalmak életjeleit jól ismerjük, hogy mig a régi forradalmak csak a szabadságot kivánták és nyerték meg, mi értjük az uj történet uj forradalmait, és hogy mi nemcsak a szabadságot adjuk meg a polgároknak, de megadjuk a népeknek saját nemzetiségüket is. Mi, kik e földet meghóditók, kik nevet adtunk a birodalomnak, kik minden században uj harczot kezdénk a szabadságért, mi minden népet testvérünknek tekintünk, e szó él szivünkben, nemcsak ajkunkon van."

Inditványozá továbbá, hogy a zsidók emancipáltassanak, bele értvén a keresztényekkeli házasulhatás megengedését is. Ez is megkapta vivátját.

A közfigyelmet e napokban egy körülmény vonta magára, tábornok Répásynak véletlen halála s ünnepélyes eltemettetése, melly gyászünnepélyen Kossuth s a városban levő katonák jelen valának,

E nap délelőttjén Ujszegeden a zsótérházbani lőporos raktár meggyuladván, iszonyú robajjal szétveté magát. A legtöbb közeli házak sérülést kaptak, s több mint 800 ember lett áldozata.

Ezenben az országgyülés azon végzését, minélfogva Görgeit nevezték ki fővezérnek, megvitték Kossuthnak. Ő az országgyülési deputatióval tudatá, miszerint e rendeletnek magát szivesen alávetendi, s machinatióit ellene mégis folytatá.

Julius 30-án Szemere elutazott Görgei táborába, részint hogy mit Kossuth ki nem vihetett, eszközölje ki, részint hogy a fenebbi határozat létesitését megpróbálja. Mindamellett, hogy ez ember ellen ármánykodtak, féltek tőle. De midőn Szemere oda érkezett, már minden késő volt!

Haynau és Schlick táborai julius vége felé olly közel állottak a sánczokhoz, hogy egy csata elkerülhetetlennek látszék. A magyar

sergek positiója erős vala. Jól készitett mély sánczok, abban elhelyezett teméntelen batteriák, az alájok gyült két tábor, mellynek összes ereje 35,000 ember lehetett, minden arra mutatott, hogy itten csata fog lenni, annyival inkább, mert e positio elvesztésével az egész tiszavonalt, a magyar vidékeket, mellyekben leginkább biztak, honnan folytonosan uj erőt merithettek, elvesztendék. Azonkivül a szegedi nemzetőrség, 20,000 fegyveres ember, nem kis segitségökre lehetett volna.

A julius 30-án tartott haditanácsban egyhangulag kimondatott, hogy Szeged alól elhuzódnak. E határozatot aug. 1-seje estejéig teljesülésbe is vették, s két irányban Nagy-Várad és Ó-Arad felé huzódék a parlament, a kevés számura apadt ministerialis személyzet, és az ujságirók coetusa.

Augustus 1-jén maga a sereg is, négy hidat vetve, a Tiszán átvonult.

Az elvonulás számitáson kivül olly sietve történt, hogy a töméntelen fáradsággal megtöltött gabnatárakat, töméntelen ágyu- s lőpormunitiót, ezenkivül a betegek nagy részét (300-on jóval fölül) ott hagyák.

Aug. 2-án a császári sergek Szegedre bevonultak, a forradalmi tábornokok pedig arriéregarde-jokkal a Tiszán túl (a mellyeni hid fölégettetett) Uj-Szegeden foglaltak positiót.

Tizedik fejezet.

Klapka kiütése Komáromból. Görgei Nyiregyházán. Görgei állása Nagy Sándorhoz. Debreczeni csata s annak következményei. Bem hadjárata. Szeben bevétele s elvesztése. Károlyfehérvár felszabaditása. Bem Dévára vonul.

I.

A komáromi várban Klapka volt a parancsnok. Aug. 3-án észrevevén, hogy a császári cernirozó sergek a folytonos csapatleküldés által nagyon meggyengültek, a várból két oldalról tetemes erővel kirohant, és sergeit a Duna jobb partján az erdő mögött állitá fel.

Dandárparancsnok Barkó dandárát Mócsa és Puszta-Harkály közt helyezé el. Előbb keményen tartotta magát, Klapka azonban a csata hevében megkerülvén őt a Duna bal partján, visszavonuláshoz kénytetett folyamodni. Hivatalos jelentés szerint Klapka ágyui olly ügyesen voltak felállitva, hogy a hid elrontása nem sikerült.

Veszteség a császáriak részéről tetemes, kik majdnem minden podgyászukat, ágyujokat, lőporukat elvesztették.

E kiütés által, melly alkalommal Klapkához sz.-fehérvári népfölkelés csatlakozott, Bécsnek Pestteli közlekedése egy pár hét folyama alatt meg volt szakasztva s csak aug. 20-kán sikerült Jablonovszki dandárának a Nagy-Igmándról történt előnyomulás következtében az ácsi hegyek elfoglalása által a közlekedést helyreállitani, miután ugyancsak e dandárcsapat Székes-Fehérvárba ellenállás nélkül bevonult.

Aug. 3-án egy orosz csapat, miután a városnál a hódolatnyilvánitást megrendelé, Debreczenbe bevonult, 4 nap mulva azonban a várost odahagyni kénytetett.

II.

Görgei Tokajból Debreczen felé vonult, seregének egy részét Nagy-Kálló, Vámos-Pirts és Szent-Mária felé küldvén s Nagy-Sándort Debreczenbe rendelvén, feltartani az orosz erőt; nem mintha a kormánynak N.-Váradra teendett húzódását, melly terv a császári

sergek villámgyors előnyomulása következtében meghiúsult, fedezni, nem mintha az itt történendett concentrátiót létesiteni akarta volna. A tervet, mit megkezdett, páratlan számitással, okos combinatióval s következetességgel folytatá.

Az út, mit tett s mit teendett ezután, egy lángeszü de fegyverét letenni szándékozó tábornoknak hadjárata volt, hadjárat, melly által katonai talentumát ki akarta tüntetni s melly által katonai becsületét meg akarta menteni.

Az orosz sergek fővezére főhadiszállását Ujvárosba tevén, illyforma dispositiókat tett:

Tábornok Grabbe a bányavárosokba küldetett, részint a zavargókat lecsendesiteni, részint az arrafelé történhető vonulást meggátolni.

Ezredes Chrulew Miskolczon át Szolnokra ment egy csapat gyalog- és lovassággal s négy ágyúval, hogy a Benedek tábornok vezetése alatti osztrák sergeknek a Tiszáni átmenetelt biztositsa, könnyitse.

Görgei, kinek főhadiszállása Nyiregyházán volt, Nagy-Sándort azon világos rendelettel küldé Debreczenbe, hogy ha megtámadtatik, lassan húzza magát vissza. Vele szemben az orosz sergek a Tisza mentében voltak felállitva.

Ezenben Nagy-Sándor 7,000 emberrel és 40 ágyúval megérkezett Debreczenbe. Küldetésének czélja volt az oroszokat Görgei elvonultáig feltartani s akkor vele csatlakozni.

Sajátságos állás volt e két ember közt.

Nagy-Sándor átlátta annak árulását s erről korán értesité Kossuthot, sőt egy hadi tanácsban kimondá, hogy a ki dictator akarna lenni, Brutusává válnék.

Görgei mindezekért neheztelvén rá, rendesen olly helyekre küldé, hol bizonyos volt megveretése s veszni hagyá őt.

Kossuthnak pedig panaszkodék, hogy lőpora nincs, s midőn ez küldött volna neki, nem ment érte, elhozandó azt, mit áldozat nélkül megtehete, hanem utát mindig más irányban vette, mint igérte.

Augustus 1-jére viradólag az orosz seregek mintegy 80 ezeren Ujváros elébe érkeztek, honnan Debreczen felé indulának. A főhadvezér jelenté: „Ujvárosban az ellenségről semmi tudomást nem szerezhettem magamnak. Az ország minden lakosa annyira ragaszkodik Görgeihez, hogy köztök kémeket találni nem lehet.“ Mindazáltal lehetőnek találván, hogy Görgei egész erejével arra tart, mindenfelé vizsgáló csapatokat küldött.

Másnap, aug. 2-án, Ujvárosból, a málhás szekereket ottan hagyva, két oldalról indulának Debreczen felé.

Debreczentől nem messze azonban a kukoricza miatt nem lehetett az utat folytatni. Másképp rendezkedének tehát.

Nagy-Sándor sergei előőrseit a dombok, kertek mögé, gödrökbe

olly ügyesen rendezé el, hogy csak 4 escadron lovasságot s két ágyut lehete közülök látni. Az orosz lovasság ezeket a várostól elvágandó, előnyomult. E perczben a golyók s gránátok mindenfelől hullának rájok, mire ők is hasonló tüzzel feleltek.

Megállitá tehát a fővezér a lovasságot s hadi rendbe alakitotta a forradalmiak iszonyu tüzelésének közepette.

A varsói herczegnek e csatáról irt hadi jelentése kiemelé a forradalmi sergek tüzéreit, mint a kik rejtett positiók mögül nehéz kaliberjeikkel remekül irányoztak, annyira, hogy daczára, mikép ricochet-lövéseik igen messze estek, a fővezérnek batteriáit vissza kellett huzatnia, sok ló s tüzér sebesülvén meg. A lövésbeli egyensulyt csak egy jól elhelyezett batteria tudta helyrehozni, mikor az ágyuk mögött töméntelen gyalogságot lehete látni.

A fővezér ezenben észrevevén, hogy a forradalmi sereg balszárnya megkerülhető, intézkedett, hogy az megtörténjék. Tábornok Gillenschmidt a kapott rendelet következtében 4 üteggel előnyomult. Alig hogy ennek előnyomulása által a magyar tüzérek megváltoztatták állásukat, két dandár parancsot kapott, hadi rendben, dobszóval a város ellen menni, más két dandár pedig azokat a támadásban gyámolitani. A támadás megtételét kozákokra s muzulman lovasságra bizták. A magyar sergek ekkor a város előtt állottak.

A túlnyomó erő, a gyors megtámadás, az ügyesen intézett s épen azért észre nem vett hadi csel a magyar lovasságot annyira megrémité, hogy az lóhalálában szaladt be a városba, hol Nagy-Sándor és tisztjei a támadással mit sem gondolva, vig ebéd mellett ülének. Herczeg Bebutow tábornok a keze alatti muzulmánokkal s hegyi kozákokkal e zavarodást fölhasználva, a hasonlag futásnak eredt gyalogságot megtámadá s Debreczenbe vonulni kénytetét.

Beérve a kozákok s muzulmánok, az üldözést olly hévvel, olly szakadatlanul folytaták, hogy 4 ágyut, a málhás szekerek s élelmi szerek nagy részét s meglehetős lőport foglaltak el. Gondolni lehet, hány szerencsétlen végzé életét ez üldözés alatt. Ezenben a bal szárny is utánok sietvén, sokan elfogattak, ugy hogy azok számát ezeren fölül tehetni.

Ezenben beállván az éj, felhagytak az üldözéssel. Nagy-Sándor serege jó messze haladt Debreczentől, hová az orosz sergek még az nap bevonultak. Hitelt érdemlő adatok szerint, ha az orosz bal szárny Görgei üldözésére siet, őt könnyen kényszerithette volna már ekkor letenni a fegyvert.

Ez legfényesebb diadaluk az oroszoknak az egész hadjáratban s legnagyobb veszteség, mit ekkorig a magyar sergek szenvedtek. Mindamellett, hogy a veszteség illy nagysága sok tekintetben a csatakerülő magyar tisztek hanyagságának tulajdonitható, magoknak az oroszoknak is tetemes veszteségük volt. Részükről elhullott s meg-

sebesült két tábornok, 27 tiszt s több mint 300 közember. A magyarok vesztesége azt sokkal fölülhaladta.

Mint emlitém, e csatát maga Paskiewics varsói herczeg rendezé, kinek főherczeg Konstantinon kivül, ki mindenütt elül állt s golyózápor közt buzditá katonáit, tábornok Rüdiger tette a legnagyobb szolgálatot.

Nagy-Sándor a seregromokkal Várad-Püspökiig vonult. Görgei erről s a vesztett csatáról Kis-Máriánál, tehát jóval fenebb, értesült.

Nagy-Sándor seregének missiója volt, feltartani az orosz seregeket, miglen Görgei lehuzódhatandik. Nagyvárad felé. Daczára a roppant áldozatnak, roppant veszteségnek, mi a honvédek demoralizálására nagy befolyással volt, Görgei czélt is ért. Mert ő ezenben Debreczentől balra Nagyvárad felé levonult.

Egyesülvén Nagy-Sándor seregmaradékával, Nagyváradra ment, hol ő még magyar sergeket találni remélt.

Innen azonban pár nap mulva Világos 's Arad felé folytatá utját.

Orosz tábornok Rüdiger, Görgeinek nyomában volt, augustus 7-én megszállta Nagyváradot s még némi erősitéseket csatolván sergeihez, folytatá utját Arad felé.

Ez utban semmi csata, semmi ütközet nem történt. Görgei elül ment s az oroszok utána, mintha comitivái lettek volna.

III.

Bem a szászsebesi vesztett csata után néhány huszár kiséretében (ezek közt voltak azok is, kik őt a csatamezőn feltalálták) augustus 2-án Maros-Vásárhelyre érkezett. Intézkedett, hogy az országból minden erő oda mint központba gyüljön, hogy az orosz sergek ellen a csatát folytathassa.

Rendeletet küldött Kolosvárra Kemény Farkasnak, hogy a keze alatti 4000 emberrel, 800 lovassal s 12 ágyuval aug. 4-ig oda menjen. Az ezt illető levelek elfogatván, tábornok Lüders Fogarasból kiindult és Segesvárnál tábornok Dick dandárjával egyesülvén, aug. 4-ikére Gálfalvára érkezett.

Bem ezenben már augustus 3-kán Medgyesre ért, egyesült Keménynyel, miáltal serege 7000 emberre s 14 ágyura szaporodott s mielőtt az oroszok észrevették volna, Szeben felé utban volt.

Szebenben tábornok Haszford volt, kit Stein, (ugyanaz, ki Károlyfehérvárt cernirozá) Bem rendeletei nyomán e városból kicsalván, vele csatát küzdött s azt el is veszté.

Mig Lüders e hireket kapá s mig meggyőződheték, hogy Bem Szebent megtámadni s Haszfordot az országból kiszoritani akarja, ő már hegyenvölgyön túl volt, annyira, hogy Lüders tábornok az ő

üldözésére nem gondolhata, hanem meg kelle azzal elégednie, hogy 500 hadjáratára ügyelő kozákot küldött ellene, bármilly világos vala, hogy Haszford Bem ellen Szebent védeni képes nem leend.

Ő maga tehát lehető leggyorsabban Medgyesen keresztül Vizakna felé sietett, ugy hogy 6-án már odaért.

Ezenben Bem 5-én Szeben alatt állt. Haszfordot már Vizaknánál megtámadta s mérges csatával Szebenig üldözé. Szebenben utczaharcz kezdődött, melly Haszford részére igen roszul ütött ki. Ugyanis azonkivül, hogy töméntelen embert vesztett el, kénytették Szebent odahagyni s Talmácsba vonulni.

Aug. 6-án azonban Lüders seregeivel már Szeben alatt állott. Mintegy 8 óra felé Bemet egész erejével megtámadta.

Bem e csatában csak 6 zászlóalj-, 500 lovas-, s 18 ágyuval vett részt. Többi emberei részint a várost fedezték, részint Haszfordot üldözék. Ő kezdetben az orosz bal szárnyat fenyegeté; azonban ez egy zászlóaljjal megerősittetvén, a jobb szárnyat akarta megkerülni, mi azonban a kozákok előrohanása miatt füstbe ment.

Ezen előnyomulás Bem positióját bizonytalanná tevén, tábornok Lüders intézkedett, hogy a dzsidások elegendő ágyuval a jobb szárny positiójából egy hegyet elfoglalva, onnan véletlenül nyomuljanak előre s támadják meg Bemnek bal szárnyát.

Ugy lőn. A bal szárny e véletlen támadásra szaladásnak indult s a centrumot fedezetlen hagyá. A dzsidások erre a centrumot támadták meg, de kemény tüzeléssel fogadtattak. Mindamellett a sokkal túlnyomó erőnek engedni kénytettek, s ezek is, valamint a jobb szárny, elhagyák a csatatért, Szerdahely felé vevén utjokat. A dzsidások nyomban üldözvén, mintegy 10 ágyut s 1200 foglyot vesztének.

Miután azonban a sereg az azelőtti napokban tett hosszas utazások miatt fáradt volt, az üldözéssel fel kellett hagynia.

Haszford tábornok az ágyuzásból észrevevén, hogy Szebennél a fősereg ütközik, támadólag lépett fel, de makacs ellenállás után is csak annyira mehetett, hogy üldözőit kényteté a szerdahelyi ut felé vonulni.

Ekközben a székelyföldön Gál Sándor volt a fővezér. Változó szerencsével néhány csatát küzdött Szentgyörgy-, Tasnád-, Kászon- és Nyergesen s elvégre is makacs ellenállás és igen sok veszteség után is nem maradt egyéb hátra, mint a gyergyói szorosokból Kolosvárra menekülni.

Clam-Gallas tábornok e csaták után, mellyekben maga is felette sokat vesztett, Maros-Vásárhely felé sietett, hogy e positio elfoglalása által mind a még folytonosan makacsul de páratlan elszántsággal is ellenálló székelyeket zablán tartsa, mind a Kolosvárt levő sergek ellen küldött csapatoknak reservája legyen.

Grottenhjelm rendeletet kapott hadtestével Tordán át Kolosvár ellen menni s elfoglalása iránt próbát tenni. Erősitésül mellé rendelék

rendelék Dick tábornok dandárát Medgyesről s az azelőtt Clam-Gallas alatt küzdött orosz csapatokat Udvarhelyről.

Dick tábornok Balásfalván, Tövisen át Tordára vette utját.

Mind a három hadtest olly mozdulatokat tett, hogy hacsak lehet, augustus 15-kén, mint rendeltetése helyén, Kolozsvárt, Tordán, Maros-Vásárhelyt legyen.

Lüders tábornok pedig a fősereggel augustus 11-kén Károly-Fehérvárnak ostrom alóli felszabaditását eszközölni kiindult Szebenből. Szerdahely és Szászsebes közt még az nap talált a magyar előörsökre, kik rövid csata után ez utóbbi helyre huzódtak vissza.

Bem, ki a Szebennél szenvedett vesztés után is szokása szerint csakhamar rendbe tudta magát szedni, Szászsebesen a magasokon volt s ott várta s támadást mintegy 7 zászlóaljjal, 600 lovassal s 18 ágyúval.

Tábornok Lüders háromakkora erővel sietett ellene s a netalán Bem által teendő visszavonulás háboritására. Szászpián felé 500 kozákot küldött, kik észrevétlenül rendeltetésök helyére értek.

Daczára a túlnyomó erőnek Bem keményen tartotta magát. Az ellene küldött lovasságot ágyutüzzel olly ügyesen fel tudá tartóztatni, hogy az kezdetben visszavonult. A későbbi támadást azonban Bem nem tudta kiállani, és Szászsebesből a legjobb rendben visszavonulást kezdett, de már az Alvincz és Szászpián közti hegyeken positiót foglalt. Az ellene ment dzsidásokat visszanyomta, s csak akkor zavarodtak meg a huszárok, midőn a fenirt 500 kozák egészen véletlenül reájok rohant, a kik aztán Szászváros felé vették utjokat.

Veszteség e napról mindkét részről tetemes.

Bem seregeivel a legjobb rendben Dévára vonult.

E csata folyama alatt a károlyfehérvári várőrség, melly öt havon át tábornok Stein által müvészileg rendezett s páratlan kemény ostromot példátlan önmegadással türt, kirohanást tett Maros-Portus felé, hol egy vizsgáló csapat volt felállitva. Erélyes ellenállás után e kis számu vizsgáló sereg Borbereken át a zsibói csúcsokig nyomatott.

Aug. 14-én az orosz főtest Lüders vezénylete alatt Szászvárosra, az előörsök pedig Piskiig mentek.

Utólsó fejezet.

A kormány Aradon. Uj-Szegedi, szőregi csaták. A kormány Uj-Aradon és Lugoson. Bem Lugosra érkezik. Temesvár ostroma. Kis-Becskereki csata. A magyar sergek állása ezután. Görgei feladja a berettyóvonalt, alkudozása az oroszokkal, propagandája. Nagy-Sándor csatát veszt Uj-Aradnál. A magyar hadsergek állása. Kossuth lelépett a kormányról. Görgei dictátor. Görgei fegyverlerakása. Arad capitulál. Az erdélyi sergek fegyverletétele. Vécsey Boros-Jenőnél. Lugos odahagyása. Elvonulás Lugosról. Kmety hőstette. Kimenekülések. Munkács, Pétervárad, Komárom capitulálnak.

I.

Szeged odahagyása előtt csak pár nappal is igen bizonytalan, legalább titok vala, hogy a kormány hová vonuland. Ez okozá, hogy mindazon tagjai a kormánynak s maga a Közlöny is, kik előbb elindultak, Arad kikerülésével Nagyváradnak vették utjokat. Innen származott az is, hogy a Közlönyből későbbig csak egy szám jelent meg, az is augustus 5-én s egészen uj alakban.

A kormány még jobban devalválódott, minden szükségfeletti tagjai elbocsáttattak, részint mert kevés pénz vala, részint mert az ezentúlra a hadsereggel akart menni, ő maga Aradra utazott.

A szegedi hidak elrontása s e városnak Haynau seregei által történt elfoglaltatása után a magyarok Uj-Szegeden foglaltak arriére-gardájokkal positiót, a főerőt Szőreg felé utba inditván.

Haynau Jablonovszky s Benedek dandárainak egy részével és Paniutine hadosztálya egyik zászlóaljával Liechtenstein vezénylete alatt támadást intéztetett Uj-Szeged ellen.

A hátrahagyott magyar seregeknek rendelet volt ugyan hagyva, semmi derekas csatába nem ereszkedni, mindazáltal kezdetben a támadókat a sánczokig visszanyomták.

Később azonban heves de rövid csata után, mialatt Uj-Szeged egy része lángok áldozata lett, odahagyták e helyet, rendben vonulva a főerő után.

Tábornok Benedek, magyar származásu, a legünnepeltebb bajnokok egyike, e csatában, midőn dandárosztálya a leghevesebb ágyutüzbe rohant, könnyü sebet kapott.

A magyar hadtestet Dembinszky, Mészáros, Guyon, Dessewffy és Visocky kormányozták. A lengyel és olasz legionariusokkal, mellyek külön hadosztályként az utószor emlitett tábornok dandárát képezék, a sereg száma 25,000 ember lehetett.

E hadtest Szőregen és Ó-Szent-Iványon foglalt positiót s ott sánczolá el magát, az osztrák sergeknek átmehetését s illetőleg előnyomulását gátolandók.

Augustus 5-én délután tábornok herczeg Liechtenstein Ferencz vezénylete alatt az osztrák főerő nagy része, egyesülve Paniutine muszka csapatával, a magyar sergek ellen támadást intézett.

A herczeg jól combinált terve szerint a lovasság a magyar bal szárny megkerülésével előnyomult az ezek mögött felállitott batteriák ellen, mig egy más osztály a Maros mentében Szőreg ellen vonult.

A forradalmi sergek kemény s kitartó ellenállása daczára estve felé Szőreg a tüzérek sikeres működése miatt be volt véve. A támadásban Benedek tábornok is részt vett sebe daczára, s most ismét kapott egy ujat, de a melly hasonlag nem volt veszélyes.

Üldözésről azonban szó sem lehetett s csak másnap 5-én nyomultak Makóig, hol töméntelen élelemszer s néhány osztrák fogoly jutott kezökbe.

Ugyanez időben Ramberg altábornagy, Baját fölégetve, Kanizsánál heves csata után átment a Tiszán.

A magyar sergek Temesvár felé vették utjokat. S ez az, mit Görgei mentsége gyanánt s Dembinszky vádlásaul felhoz.

Ezalatt a kormánynak egy része Lugosra vonult, ezek közt Duschek, más része pedig Uj-Arad helységében s a Maros túlpartján levő várban maradt, ezek közt maga Kossuth is, ki pár napig onnan bocsátá ki rendeleteit.

Lehangolt kedélyek közepett találta Lugost a menekültekkel Bem, ki a szászsebesi csata után hadát Lázár vezérlete alatt Déván hagyá. (Aug. 9-én.)

Alig egy pár órai ottmulatása után Temesvár alá idult, az ott történendő csatában részt veendő.

Ekkor a magyar sergek már meglehetősen kezdettek desorganizálódni. Nagyobb csapatok nem szökdösének ugyan még, a seregmozdulat rendét illető parancsok annyira mennyire megtartattak ugyan, de az elégületlenség minden nyomon látható volt.

Az élelem, miután dús raktáraikat Szegedről elszállitani nem volt idejök, nem szolgáltaték ki pontosan, pedig seregben mi sem képes olly hamar rendetlenséget hozni elő, mint épen ez.

Illy körülmények közt érkezének 9-én Kis-Becskerekre, hová a

legtöbb rendelkezhető erőt összegyüjték, egyesülvén Vécseynek Temesvárt cernirozó csapatával.

A Kis-Becskerek alá gyült serget Dembinszky és Mészáros kormányozák.

Állomásuk itten jó volt, azonban Haynau megérkezvén, abból csakhamar kicsalatni engedék magukat, s igy egy mocsáros sáros helyre szorultak túl a patakon.

Azonban tüzérség s lovasság által itt is sok ügyességet s merész ellenállást fejtettek ki, s a Beregszó patakon túli erdőkbe rejtett huszárok által a császáriak bal szárnyát megkerülni ügyekvének.

Ennek bevételéhez annyi elhatározottsággal, olly sok ügyességgel fogtak, hogy a császáriaknak Paniutine osztályát s a reservaágyukat is csatarendbe kelle állitniok.

Ezen erő sem volt elegendő. A magyar sereg ennek ellenében is keményen tartotta magát, sőt a jobb szárnyat vissza is nyomta. Herczeg Liechtenstein Hodonyról e perczben érkezett meg tetemes tartaléksergeivel, hol egy kisebb csatában az arra tartó magyar serget visszanyomta. Rögtön a már visszanyomott jobb szárnyhoz csatlakozván Sz.-Endrénél a mármár elvesztett csata sorsát megforditá.

Ugyanis a jobb szárnyról a felállitott magyar huszárok, ujonczok, kik most először voltak csatában, megfeledkezve a huszárnév dicsőségéről s legyőzhetlenségéről, szaladni kezdettek, miáltal az ágyuk teljesleg fedezetlen maradván, azok közül a legtöbb a tüzérek önfeláldozása által karddal mentetheték meg.

Azonkivül néhányan közülök a 3 órányira előnyomult bal szárnyat, hol Bem volt a parancsnok, „minden elveszett" kiáltásaikkal zavarba hozák, ugy hogy azok is szaladni kezdettek.

E visszafutásban, midőn Bem előre lovagolt volna, buzditandó, s ha lehet, rendbeszedendő a sergeket, leesett lováról s megsérté karját.

E csata desorganizálta a magyar sergeket.

Rendetlen futásban kerestek menedéket, a harczban kevés vérzett el, de teljesen szétszórattak. Nagy része a közeli erdőkbe menekült, a más pedig tömegestül megszökött, s ekkép igen sokan közülök elfogattak.

A nap diadalát herczeg Liechtenstein vivta ki, mint ki a csaknem elveszett csatát rögtöni megérkezésével annyira megforditá.

A magyar sergek közül egyedül Vécseynek néhány zászlóalja s Kmetynek egy dandára vonultak némileg rendben vissza, mennyiben az ütközet derekas folyamában alig vettek részt.

A császáriak részéről e diadalnak egyik igen nagy nyereménye volt Temesvárnak a cernirozás alóli felszabaditása.

Ugyanis Haynau táborszernagy tetemes lovassággal a kapuk alá nyomult. Az ezt védő néhány zászlóalj azonban képtelen levén

ezeket feltartóztatni, a vár az ostrom alól még az nap (aug. 6-kán) esti 9 órakor felszabadittatott.

Ugyanez nap a fenirt csata folyama alatt gróf Schlick, ki Mezőhegyesre némi aerarialis lovak visszafoglalása végett küldetett, Vinga felől előnyomult.

Ez és a császáriaknak Temesvárból tett kirontása nagyon könynyiték a diadal kivivását.

E csata előtt a magyar sereg száma 40,000 lehetett, e nap alig 9000-re apasztá. A többiek részint hadi foglyokká lettek, részint elszöktek, részint elhányták fegyvereiket.

Néhány nap mulva is ezen esemény után szomoru volt a környék képe. Oláh falukban, ellenséges földön, kiéhezett honvédek jártak, kenyeret koldulva azoktól, kik által annyira gyülöltetének, s kik bukásukat olly kárörömmel tekinték! Három négy emberből álló csapatokban jártak a szerencsétlenek, s keresték a zászlóaljakat, mellyek közül némellyik 30, 40 emberre apadt!

A magyar sergek ezután 3 osztályban foglaltak helyet.

Kmety 2500 emberrel Rékason állt.

Vécsey 4000-rel Kiszetónál foglalt positiót. E falvak a Temesvártól Lugosra vezető utban egymástól alig másfél óránnyira feküsznek.

Guyon és Bem Lugos előtt ütének tábort, melly nem egészen 3000 emberből állt. Ez utóbbi táborba még négy nap mulva is gyülekezének a honvédek.

II.

Nagyváradról Görgei Aradra sietett, miután már a berettyóvonalt sem volt képes fedni, hogy ottan a déli magyar sereggel egyesüljön. Ha Dembinszky Temesvár helyett Aradra megy, (mit ez, miután Görgeinek azon szándoka, hogy fegyverét letegye s a magyar tábornokokat orosz-osztrák kezekre játsza, tudva volt előtte, nem tehetett) tán még tarthatták volna magukat, de ekkor bukásuk is nagyobb lett volna, mert az összes de meggyengült magyar erő a négyakkora orosz-osztrák had ellenében küzdött volna.

Augustus 11-kén Görgei seregének egy hadteste, az, mellyet Nagy-Sándor vezetett 9000 ember- és 42 ágyuval, Uj-Aradon találkozék táborszernagy Schlick hadtestével.

Még eznap megütközének. Nagy-Sándor megveretett s a Maroson átkelni kényteték Ó-Aradra, azon városba, melly ez év alatt a bombáztatás által annyit szenvedett s melly ennyi serget és menekültet alig volt képes befogadni.

A magyar hadsereg már ekkor annyira demoralizálódva volt, Görgeinek orosz propagandája annyira elterjedt benne, hogy azon

hadtest, melly Budát szuronynyal vette be, hasonszámu de csak 12 ágyuval ellátott ellenség elől megszaladt.

Másnap egész nap Görgeit fekete sejtelmek kinozák, nem a csatáért, mellyet elvesztett, de mellynek kárát kipótolni még tudta volna. És sejtelmei nem csalák. Estve meghallá Dembinszky serge semmivétételének hirét.

Augustus 11-ike volt.

A forradalmi vezérek egymástól elvágott és csekélyre apadt sergeik állapota kétségbeesett volt.

Görgeinek erőtetett marcheroute-ok által kifárasztott hadai Kőrösnél, Dembinszkynek szétvert csapata Lugosnál, Vécsey tábora Kiszetónál álltak a nélkül, hogy (e két utóbbit kivéve) egymással közlekedhettek volna.

S mikép állt az egyesült orosz-osztrák erő?

Az orosz főerő s az eriwani gróf Nagy-Váradon.

Kiss-Jenő- és Remeténél gróf Rüdiger.

Uj-Aradon gróf Schlick az osztrák hadtesttel.

Temesvárt báró Haynau az osztrák főerővel.

Dévától két állomásra az Erdélybe nyomult s egyesült orosz-osztrák haderő.

Zámtól fölfelé a járhatlan havasok s móczok sergei.

A töredékcsapatok ellen legalább 15 akkora ellenség!

E napra viradólag vegyes hadi s ministeri tanács tartatott.

Az eredményt estve felé következő két plakát tudatá a néppel:

„A nemzethez!

A szerencsétlen harczok után, mellyekkel isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagy hatalmasságok ellen az önvédelem harczát siker reményével folytathassuk.

Illy körülmények között a nemzet életének megmentése s jövőjének biztositása egyedül a hadsereg élén álló vezértől levén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná de károssá is válván: ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiui érzéstől indittatva, mellyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a ministerium nevében ezennel a kormányról lelépek, s addig mig a nemzet hatósága szerint intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgei Arthur tábornok urra ruházom.

Megvárom tőle s azért isten, a nemzet és historia előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti statuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztositására forditandja.

Szeresse hazáját olly önzéstelenül, mint én szerettem, és legyen a nemzet boldogságának biztositásában szerencsésebb nálamnál!

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem istene legyen a nemzettel!

Arad vára, augustus 11-én 1849. Kossuth Lajos, kormányzó. Vukovics Sebő, igazságügyminister. Csányi László, közmunka- és közlekedési minister. Horváth Mihály, cultusminister."

„Polgárok!

Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek ma hivatalaikról s a kormányról önkényt lemondottak.

E körülmény által kényszeritve a katonai főparancsnokság mellett ma a polgári hatalmat is ideiglenesen átvettem.

Polgárok! Mindent, mit sulyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harczczal vagy békés uton, akkint, mint a szükség fogja parancsolni, mindenesetre ugy, hogy a már annyira megfeszitett áldozatok könnyittessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntettessenek.

Polgárok! Az események rendkivüliek és a sorsnak csapásai sulyosak, illy helyzetben előleges kiszámitás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kivánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulván, ellenszegülésre vagy harczba még azon esetben se keveredjetek, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyonbiztosságot legtöbb valószinüséggel csak ugy fogjátok elérhetni, ha házi tűzhelyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, tűrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogitó reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk. Görgei Arthur."

Kossuth még az nap Lugosra utazék, s az üldöző és nyomában vő osztrák lovasságtól csak akkép tudott menekülni, hogy kocsijá- ! az erdőségbe vágtatott.

Más nap, miután Görgeinek a Maroson Lippánáli átkelési szándoka az odament osztrák erő által meggátoltaték, megkezdődtek az alkudozások Rüdiger tábornok parlamentairei s Görgei közt és folytak a világosi kastélyban, melly alá ő húzódék.

Olly alku, melly egyik félnek föltétlen önfeladásával végződik, hamar megköttetik.

Görgei még az nap, aug. 12-én Szőllősre ment, a helyre, hol fegyvereit lerakni határozá.

Szőllős és Világos közt hadi rendben állt a magyar sereg, kiéhezve, fáradtan s kevés töltényynyel ellátva. Azonkivül a gondolattól kinozva, hogy az orosz erőt legyőznie semmi áron sem lehetend.

Tábornok Rüdiger Kis-Jenő- és Simándról sergeivel hasonlag Szőllősre érkezett.

Augustus 13-án délután, midőn mindkét sereg csatarendben ki

volt állitva, Görgei tábornokainak, ezek közt Kiss, Pöltenberg, Schweidel, Nagy-Sándor, Aulich, Leiningen, Lenkey, kiséretében Rüdigerhez megy s rövid párbeszéd után tábornokait visszaküldi.

Délután négy órakor bekövetkezett a fegyverlerakás.

Elül a gyalogok, hátul az ágyúk állottak, s kétoldalt a lovasság. Legelőbb általánosan tisztelkedtek, azután a honvédek tölténytáskájokat s fegyveröket egy csomóba rakták, a lovasság pedig kardját a nyeregbe akasztva, leszállt lováról.

Görgeinek ekkor 24,000 embere s 144 ágyuja volt.

A percz iszonyuságát, a bánatot, mellyet minden honvéd arcza tükrözött, leirni hiában próbálnám.

A forradalom gordiusi göpének kettévágása, villámcsapás volt e lépés, melly ha a sokat szenvedett hazának békét igért is, de egypárnegyedéves művét semmivé s annyi véráldozatot hiábavalóvá tett!

Duschek egy félmilliónyi aranyat s ezüstöt s a banksajtót az osztrákok kezébe játszá.

Ezenkivül több millió értékü status- és magánvagyon kézbesittetett a császáriaknak.

Aug. 16-kán a bánnak déli serge egyesült Uj-Pécsnél a dunai sereggel.

Ez időtájban tétettek szabad lábra a magyarok kezébe esett foglyok, köztük Roth, Filippovics, Fligelli tábornokok.

Aradvárnak kormányzója Damjanics volt, ki lábtörése miatt az utolsó időbeni hadjáratokban részt nem vehetett.

Schlick tábornok cernirozá ugyan, de Damjanics Görgeinek mint dictátornak nyilvános parancsa szerint aug. 16-án az orosz seregeknek feladá magát, seregeinek szabad elvonulhatást kötve ki.

Az oroszok mindjárt másnap átadák az osztrákoknak. Damjanics serege is besoroztatott.

III.

Mik Erdélyben ezután történtek: sergeknek capitulatiói. A folytonos vesztések alatt a magyar hadak sokkal jobban el valának gyengülve, hogysem tarthatták volna magukat.

Egyetlen csata Szászsebes előtt volt, a helyt, melly márczius óta Bem kezében vala. De a magyar sergek, legyőzetve a sokkal nagyobb erő által, Belamirra vonultak. (Aug. 12-én).

Augustus 14-én tábornok Grottenhjelm Kis-Czegéből Kolosvár felé nyomult. Egy csapat Mócsnál magyar sereggel találkozék, de ezek által megveretett. E csapat ezután a főerővel egyesülvén, a magyar sergeket Várad felé kényszerité vonulni. Másnap Kolosvárt kardcsapás nélkül vette be, honnan Urbán ezredes Bánffy-Hunyad felé indult az ottani magyar sereg ellen. Egy más csapat pedig Torda megszállására ment.

Aug. 17-én a kolosváriak a Gyalunál levő magyar serget felszólíták megadni magukat, mit ezek meg is tettek.

E tájon ezenkivül még két magyar tábor volt, egyik Dézs és Szamosujvár közt, a másik Bánffy-Hunyadnál. Ez első megadta magát az oroszoknak. Az utóbbi Urbán ellen ment.

Urbán felszólitá e csapatot letenni a fegyvert. A megtagadó feleletre megtámadta őket, de visszanyomatott. A sereg parancsnokával tábornok Kazinczy Lajossal erre Sibóra ment, honnan parlamentaire által értesité az oroszokat, hogy kész nekik föltétlenül letenni a fegyvert. S ugy lőn.

A tiszai magyar sereg, melly az utóbbi időben Bem parancsnoksága alatt állott s a Rékastól Lugosig terjedő vonalt foglalá el, két részre oszlék.

Egyiket, mintegy 7000 embert, Vécsey vezérlete alatt Soborsin irányában küldé, hogy az oroszoknak arróli nyomulását gátolja meg s ha a szükség ugy kivánná, egyesüljön Görgeivel, kinek fegyverletételéről mit sem tudának.

El is indult e sereg, azonban Vécsey sokkal túlment missióján: ágyuit Tót-Váradnál, szám szerint 72-őt, elfogák. Ő maga Boros-Jenőnél tette le a fegyvert, hasonlag az oroszoknak. (aug. 19.)

Az éhség és folytonos visszavonulások által kifárasztott sergek állását lehetlen leirni. Napok, hetek óta nem kapva sem fizetést, sem eleséget, elvégre is requirálni kénytetének. S midőn a táj, részint mert ki volt élve, részint szivtelenségből, mert itt minden falu, minden ember ellenség vala, nem tudá kellőleg ellátni őket: tömegenként szökdösni kezdének.

Ekközben Kossuth, Dembinszky, Mészáros, Perczel, Hajnik, Batthyányi K. sat. különböző időben Lugosról Orsován át Oláhországba menekültek.

A Lugoson maradt erő Bem és Guyon vezénylete alatt Facseten át Erdélybe vette utát. Kmety 3000 emberrel Lugoson maradt, fedni azon seregnek elvonulását. (aug. 15.)

S valóban alig hogy Bem és Guyon sergei elindulának, az osztrákok több mint 80,000-ren két oldalról hatalmasan nyomulának előre.

E dolgot Kmety vállalá fel.

Kmety az ellenök nyomult orosz-osztrák erőt félnapon át kétségbeesett harczczal feltartá. Kezdetben Lugos előtt, utóbb ben a városban utczai harczot vivott, az osztrákokat kifárasztá s igy az aznaponi tovább nyomulhatást lehetetlenné tette nekik.

Kmety nem strategista, de a kivitelben páratlan, merész, katonáitól imádott vezér vala. Serge teljesleg szétszóratott, ő maga Maderspach asszony segitségével, ki később e miatt egy osztrák százados által megkorbácsoltaték, polgárruhában Mehádián átmenekült.

sergei aznap Facsetre s másnap (aug. 16-kán) ... mentek. A magyarhoni fiak elválva tőlük, a hegyeken át igyekeztek hazájokba jutni. Itt azonban a móczok által igen sokan meggyilkoltatának.

Sergeik száma alig egy pár ezerre apadván le, másnap (aug. 17.) ő maga is Guyonnal Oláhországba menekült.

E hadtest vezénylete Becker ezredesre maradt, ki Piskiben Lüdersnek ugyanazon föltételek alatt tette le a fegyvert, mellyek alatt Görgei. Ennek következtében a hátszegi magyar sereg capitulált.

A Dévánáli Lázár vezénylete alatti magyar sereg Simbschen tábornoknak hódolt meg.

Az Orsovánál levő s a Törökhonnali közlekedést fentartó lengyel legio legutoljára hagyta el Magyarhont. (aug. 20-án.)

Mint gondolhatni, e capitulálások alkalmával töméntelen ágyu, fegyver és ló került az osztrákok kezébe. Sok ágyu azonban a hegyekről levettetett vagy beszegeztetett, sok fegyver széttöretett, mig többen a huszárok közül lovaikat gyilkolák meg.

IV.

Még három vár vala a m... onaság kezében.

Munkács — inkább cittá... aug. 26-kán föladta magát az oroszoknak.

Péterváradnak a legnagy... s legjelentékenyebb erősségek egyikének kapuit september 7-én az osztrákoknak föltétlenül fölnyiták, még a betegekről sem gondoskodván.

Komárom, a szűz, roppant nagy s csak kiéheztetés által bevehető vár, miután néhány kicsapásaival fontosságát bebizonyitá, kilencz jelentéktelen önző föltétel alatt lerakta fegyvereit.

Komárom vára feladása következő pontok alatt:

1) Az őrség szabad elvonulása fegyvertelenül; a tisztek kardjai sajátjaik maradnak.

Azon tiszteknek, kik azelőtt a cs. k. seregben szolgáltak, utlevelek adatnak a külföldre; azoknak, kik ollyant nem kérnek, hazájokba szabad elmehetés biztosittatik, azok kivételével, kik önként jelentik magokat.

A honvédtiszteknek, t. i. azoknak, kik előbb nem szolgáltak, hazájokbani szabad tartózkodás, jövendő alkalmazások nélkül, megadatik.

A cs. k. ezredek közlegénysége amnestiát kap, s azon egyének is, kik azalatt tisztségre emelkedtek, hasonlag szabadon eresztetnek, és az itt érintettek további törvényes üldözésnek kitéve nem lesznek.

2) Utlevelek külföldre mindazoknak adatnak, kik 30 nap alatt jelentik magukat.

3) A tisztek számára egy havi dij s 10 napi fizetés az őrségi községnek a cs. k. hadidíj szerint osztrák bankjegyekben kiadatik.

4) A kölönböző őrségi hadipénztári utalványokban kiadott kötelezvények kiegyenlitése végett osztrák bankjegyekben 500,000, mondd : ötszázezer ezüst frt fizettetik ki.

5) A Komárombani nyomorékok s kórházakbani beteg harczolók ápolása.

6) Ingó s ingatlan magánvagyon megtartatik.

7) A fegyverletétel ideje, helye s módja utólagosan fog meghatároztatni.

8) Mindkét részről minden ellenségeskedés megszüntettetik.

9) A vár hadi szokás szerint s bekövetkezett mindkét részről ratificatio után átadatik.

Aláiratott Puszta-Harkály, sept. 27-kén 1849. Haynau, m. p. F. Z. M.“ Takács m. p., kapitány. Gasparetz, kapitány. Mednyánszky, alezredes. Prágai Ján., alezredes. Gr. Zichy Otto, ezredes. Gr. Eszterházy Pál, ezredes. Janik János, ezredes. Kászonyi József, ezredes. Aschermann Ferencz, ezredes, várparancsnok. Klapka György, vár- és seregfőparancsnok.

Egy része a küzdőknek kibujdokolt.

Más része a gyalázat halálával bitófán végzé életét.

A harmadik börtönben senyved.

Az utolsó magyar függetlenségi harcz ekkép lőn befejezve, az olly sokáig hősileg küzdő seregek ekkép semmisültek meg.

A milly véletlenül, a milly villámgyorsan kezdődék, a gordiusi bögnek vége is akkép oldatott meg.

A mű által, mit alkotának, a megyei autonomia s municipalitások chinai fala, jövőre lehetlenek lőnek, de a befejezési catastropha chimaeralis fáradalmuk végczélját, a függetlenség elérését is lehetlenité.

Pedig épen e pont vala az, mi művöket, mi kimondott elveiket, mellyekért zászlót ragadtak, romba dönté, megtöré a 172,000 harczoló szuronyt a belviszály által, mellyet előidéze.

Sem a tárgy sem a személyek felett, kik ez utóbbi körülményt következményeivel okozák, itéletet hozni nem akarok. Mert az idő nem rostálta még meg az eseményt, mert a körülmények nem ollyanok : nincs joga a historiának azt tenni.

S megvallom, ezt gyönge erőm ismerete sem engedte volna. Én csak egy pár adatkával akartam azoknak szolgálni, kik, ha a viszonyok megtisztázódnak, megtehessék azt.

Béke velünk s a szenvedett hazával!